

Politikali
rōpiratoh

75

A MAGYARORSZÁGI

SZERB TELEPEK

JOGVISZONYA

AZ ÁLLAMHOZ.

SZALAY LÁSZLÓ

ÁLTAL.

PEST.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

MDCCCLXI

A MAGYARORSZÁGI
SZERB TELEPEK

JOGVISZONYA

AZ ÁLLAMHOZ.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

75
564

A MAGYARORSZÁGI

SZERB TELEPEK

JOGVISZONYA

AZ ÁLLAMHOZ.

SZALAY LÁSZLÓ

ÁLTAL.

7

PEST.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

MDOCCCLXI.

615F3200769201

UDVAROSI KÖNYVTÁR

LEFKÖVÉNYEK

FŐVÁROSI
KÖNYVTÁR
1862

UDVAROSI KÖNYVTÁR

DE-BALLAGI GÉZA

1861

KÖNYVNYOMDARÉSZLET

Pest, 1861. Nyomatott Landerer és Heckensteinél.

I.

Horvát- és Dalmátországnak a magyar koronához kerülése után Szerbiában a magyar befolyás versenyezni kezdett a göröggel, s névszerint az északi tartományokban felsőbbbségi joggá fejlődött, egyes végvárok elfoglalása által tetézve.

A XIV.-dik század közepe felé Dusán István, a szerbek nagy fejedelme, kibontakozott mind Bizancz mind a magyar korona uralma alól, s országának határait kivált délkelet felé terjesztvén, czárnak, császárnak irta magát.

Dusán czár — mondja a szerb hagyomány — alig menté fel országát a magyarok hatalma alól, alig foglalta el Maczedoniát és Albaniát, alig verte meg a görögök által ellene bérlett török hadat, midőn 1356. Mihály arkangyal ünnepén maga körül gyülekezteté a szerb nép nagyait, vajdáit s megannyi tisztartóit, és kezébe fogván a birodalom zászlaját, szól vala hozzájuk ekképen : „Mondjátok nekem, édes kenézcim, kire vigyem seregemet, a görög császár ellen-e, vagy pedig a német ellen?” Erre felkiáltott a gyűlés :

,Akárki ellen visesz bennünket, dicsőséges czár, el-
megyünk veled készséggel.' És Dusán, hogy hülthe-
lye se maradjon a görög császárságnak, Konstantiná-
poly felé indult hadaival, de útközben elhalt.

S most nyomban felbomlott a szerb birodalom; a
macsói bánsággal Nándorfehérvár is visszakerült a
magyar koronához; Lázár, felső Szerbiának vagyis
Rácországnak fejedelme, magát a magyar király, a
mi nagy Lajosunk hűbéresének vallotta. A Pontus
európai partjain állást fogott török hatalom folytonos
növekedése, mely Szerbország déli részeit már-már
elnyelte; a rigómezei véres nap (1389. június 15),
mely Lázár fejdelem életének végét vetett, hovato-
vább nagyobb hajlamot oltott a szerbekbe a magyar
korona jogainak, a magyar nemzet véduralmának
megismerésére, és 1426-ban Zsigmond király emléke-
zetül írta mindenkinek, a kit illet :

„Miután hívünk, méltóságos István, Rácország
deszpótja, bölcsen meggondolván, hogy Rácország,
öszves jogaival és tartozandóságaival egyetemben, né-
künk és szent koronánknak és Magyarországunknak
mindig s régtől fogva alá volt és alá van vetve; s
hogy felségünk és szent koronánk és Magyarorszá-
gunk jogához, sajátjához tartozott mindig s tartozik
jelenleg is; továbbá, ohajtván; hogy Rácország idő
multával ne jusson idegen kézre : valamennyi báróit
felségünknek s Magyarországunk egyházi s világi ura-
inak és főbbjeinek irányában hittel kötelezte, hogy
ők irántunk és szent koronánk és király-utódaink és

Magyarországunk egyházi, világi urai s főbbjei és maga ezen mondott országunk iránt mindenha hivek lesznek és engedelmesek; azonfelül erősen szorgalmazta, hogy növérének fiát, hivünket, nagyságos Brankovics Györgyöt, Magyarországunk bárói közé soroztassuk, valamint hogy soroztattuk is valósággal“,

mind ezeknél fogva — folytatja a király — s tekintetbe vévén István deszpot bokros érdemeit, eltökélettük magunkat, az országnagyoknak is tanácsából, Brankovics Györgyöt s törvényes fiutódait István deszpotnak örökösökül adni Rácországban, de kifogván belőle mind azt, mit boldogemlekezetü ipunk néhai Lajos király s kivüle még mások ide Magyarországhoz birtak, névszerint Nándorfehérvárat és Macsót is, melyek Istvánnak figyermek nélküli halála esetében reánk és koronánkra és Magyarországunkra fognak háramolni; s melyeknek kivételével — mondja az oklevél zárszava —

„Rácországot különös kegyelemből adományozzuk azonképen, mint országunk báróinak adományokat szoktunk tenni, Brankovics Györgynek és mondott örököseinek“,

kiköttetvén, hogy ők irántunk és szentkoronánk és király-utódaink iránt mindig hivek és engedelmesek legyenek; hogy felségünk és utódaink udvarát, valamint az ország többi bárói, személyesen meglátogassák; hogy szükség esetében kivánságunkra, a Rácországhoz közel eső részekben minél nagyobb erőhatalommal s minél hivebben harcoljanak mellettünk

és a korona és Magyarország mellett; ¹⁾ s hogy végre Brankovics György fimagvának szakadtával az összes adomány vissza a magyar királyra, a koronára, az országra szálljon. -- ²⁾

Ily benső s ily szoros lévén a magyar korona és Szerbia között ez idétt a viszony; s nem annyira különválasztók mint összekapcsolók levén a két állam között a végek : természetes, hogy ország és király egész készséggel telepítették le még a magyar föld kellő közepén is azon szerbeket, kiket a török düh székhelyeikből kiforgatott, s kik úgy is mint harcosok, úgy is mint földmivelők és kalmárok hasznos szolgálatokat ígértek az államnak.

Már 1404.-ben a délkeleti végekből átszállított szerb telepeket találunk Csepel szigetén, mely a magyar királyok s általuk a magyar királynék tulajdona lévén, közvetlenül a fiscus rendelkezésétől füg-

---

¹⁾ Ehhezképest említi hét évvel később, az 1433.-diki banderialis rendelet Rácország deszpótját azon magyarországi zászlósok között, kik szükség esetében Bosniában az Uzora vizénél, és Szörény felé a törökök ellen tartoztak működni. *Kovachich, Supplementa ad vestigia Comitiorum*, I. 425. 493.

²⁾ *Stylus Cancellariae hungaricae per Sebastianum Listhium Cibiniensem sub reverendissimo in Christo patre Nicolao Olaho archiepiscopo Strigoniensi, locique ejusdem comite, cancellario; secretario vero ac conservatore, egregio domino Joanne Listhio Viennae feliciter inchoatus anno Domini 1553. M. S. hist. prof. nro. 156.* a hécsi császári könyvtárban. Mint Fejér Codex Diplomaticusából látom, a budai országos levéltárban is megvan, de hibás másolatban, feltéve, hogy a hiba nem rejlik Fejér visszaolvasásában, ki „Wuk filius Brank’ helyett, írja : Ulk filius Frank. Lásd egyébiránt az oklevél deák eredetijét a mellékletben A. alatt.

gött. A Végszendrőnek irányában fekvő Keviből ¹⁾ kiköltözött és Csepel szigetén Szentábrahámon letelepedett szerbek a „Kevi“ nevet elragasztották a helységre, mely általuk, emlékezőssel ama nagyobb Kevire, honnan elszakadtak, Kiskevinek, — a magyarok által, tekintettel az új lakosokra, Ráczkevinek neveztetett. Fennmaradt Zsigmondnak 1404.-ben kelt oklevele, mely Szentábrahámnak mind magyar mind rácz lakosait, személyeiket s árúikat egyiránt, minden harminczad, minden vám fizetése alól felmenti; fennmaradt egy 1428.-diki okmány, mely Kevi ezen s egyéb szabaditékait megerősítvén, viszonzásul a lakosoktól kívánja, hogy a királyi révnek gondját viseljék s újévi ajándécul két mázsa viaszszal kedveskedjenek a budai udvarnak; fennmaradt ugyancsak Zsigmondnak ugyancsak 1428.-ban kiadott oklevele, melyben Kevi lakosainak Bálványos és Izra falúkat adományozza, s őket más szabad városok lakosainak példájára minden idegen bíráskodás elől biztosítja; fennmaradt V. Lászlónak kiváltságlevele 1455.-ből, melynél fogva: „Kevinek rácz polgárai addig, *míg az alsó részekben Magyarországunk szélein levő Kövin városunkba*, honnan a törökök előli félelmőkben a közelebb múlt zavargásokkor Csepel szigetünkbe érkeztek, ama félelem megszűnésével *vissza fogtak térni*, Kiskeviben lakhassanak,

---

¹⁾ A mai Kubin; ez idétt a „Comitatus de Keve“-nek székhelye, mely 1433-ban „Temesköz“ felé száz fegyverest tartozott kiállítani.

s mindazon szabadságokkal és kiváltságokkal élhesenek, melyekkel ama Kövin városban éltek volt; fennmaradt végre Hunyadi Mátyásnak 1464.-ben kelt oklevele, mely Kevi rácz polgárainak kiváltságait megerősíti „addiglan, *míg*, tágitván a törökök előli félelem, *honukba, ama Kövinbe visszamennek.*“ ¹⁾

Ennyit az első szerb gyarmatok jogviszonyainak jellemzésére. Hasonlatosok voltak a földesúri hatalom által felmentett egyéb, úgy magyar mint nem magyar kiváltságolt községekhez, de annyiban ezekétől eltérő alapon nyugodtak, mennyiben már ekkor is felemlítetik a visszatérési szándék a népség, — a visszahelyezési szándék a korona részéről; mennyiben tehát mind királyaink mind magok a szerb gyarmatosok csak ideiglenesnek tekintették a letelepedést.

II.

István deszpótnak 1427.-ben történt halálával Nándorfehérvár, Macsó s az 1426.-diki egyezkedésben említett többi várak és urodalmak csakugyan visszakerültek a koronához, de István utóda Brankovics György némi pótlékul tetemes urodalmakat nyert Magyarországbán, köztök Zalánkement, Kölpént, Becsét és Világosvárat, ²⁾ melyekre, úgy a többiekre nézve, nem mulasztották el a Rendeik intézkedni:

---

¹⁾ *Bel Mátyás, Notitia Novae Hungariae*, III. k. 521. l. *Kercselich, Notitia praeliminares de regnis Da'matiæ, Croatiae, Slavoniae, Zugaráb*, s. a. 433. l.

²⁾ *Timon, Imago Hung. Novae*, 49 s. kk. II.

„hogy azonképen mint egyéb mágnások, kik Magyarorszáiban fekvő javakat, urodalmakat, várakat, erősségeket, városokat, mezővárosokat és más jószágokat bírnak, úgy Rácország deszpótja is a magáiban ne idegen és külföldi, hanem magyar tisztviselőket tartson.“ ¹⁾ Midőn 1439.-ben Végszendrő, a deszpót székhelye, Murad szultán hatalmába esett, Brankovics magyarországi urodalmaiba, névszerint Világosvárra vonult, melyhez száztíz, részint Arad részint Zaránd megyékben fekvő helységek tartoztak. Ezeknek magyar és oláh lakosaik most szerbekkel is öregbültek, kik ideiglenesen Szerbiából kiszorult fejedelmöket ide is követték, de különösebben Becse és Jenő környékén telepedtek le. ²⁾

A szerbek ezen második bevándorlását húsz évvel később, hazájok teljes felbomlásakor, követte a harmadik, Brankovics Istvánnak, György fiának vezérlete alatt; s követte, úgy látszik, 1465. tájban a negyedik, melynek élén Brankovics Vuk, Györgynek unokája állott. Az ekkor beköltözettek, Szerémben, hol mint határvidéken már századok óta szerbek is laktak, s hol a Brankovicsok, mint felebb láttuk, Za-

---

¹⁾ Albert király 1439.-diki decretumának 25-dik törvényczikkelye.

²⁾ *Teleki, Hunyadiak kora*, az oklevelek között. *Raics János, Istoria rasnjich Slavenskich Narodow, naipacse Bolgar, Chorwatoow i Serbow*, Bécs, 1794—5. III.-k. 254. l. Érdekes volna azon kiváltságokat ismerni, melyek szerb írók állítása szerint a jenei (janopoli) bevándorlóknak adományoztattak. Némi valószínűséggel feltehetni, hogy rokonok lesznek a Kevi polgárainak adottakkal. De hol van az oklevél? kuzzé tétetett-e már?

lankement birták, úgy Bácsban és Csongrádban nyertek telepeket. Vuk, Hunyadi Mátyásnak kedves embere volt, mert népével sikeres hadi szolgálatokat tőn néki mind a csehek és németek, mind a törökök ellen. 1481.-ben társul állott Kinizsi Pálhoz, midőn ez Haramnál a Dunán általkelvén, ötvenezet szerbet költöztetett át Krusócz környékéről Magyarországba ¹⁾, kiknek többsége, gondolom, a temesi grófságban ütött tanyát. Vuk közbenvetésére történhetett, hogy Mátyás király ugyan csak 1481.-ben hozatta a törvényt, melynél fogva: „a rácok és más illeten schismaticusok tizedfizetésre ne kényszerítessenek, . . . megjegyeztetvén azonban és világosan kinyilatkoztatván: hogy ilyes rácok vagy schismaticusok ne tekintessenek örökre efféle tizedek fizetése alól felmentetteknek, — valamint hogy nincsenek is felmentve — hanem csak addig, míg ilyes külföldiek vagy szökevények Magyarországon és a szent koronának alávetett urodalmakban jó móddal letelepednek; és a végre, hogy ilyes szökevények példájára a török birodalom más alattvalói is annál hajlandóbbakká váljanak az átjövetelre, látván, miszerint a már átjöttek ekkora előjoggal ajándékoztattak meg.“²⁾)

Mátyás megengedte, hogy Brankovics Vuk, kinek hűségéért Berekszót Valkó megyében adományozta, ide át is „Rácország deszpótja“ czímével élhessen; s halála után Brankovics István fiai György és János

¹⁾ *Boufni. Katona, XVI. k. 399. l.*

²⁾ I. Mátyás, V : 3, 4.

is éltek e czímmel, melynek tetteles érvényítését, a szerb földnek rövid idő múlva visszafoglalását, most, midőn Nándorfehérvár, Szabács sat. még magyar kézben voltak, mind királyaink mind a szerbek bizodalommal várhatták.

S mert Rácország deszpótjai gyanánt tekintettek még mindig, azért, az 1426-diki oklevél értelmében Magyarország bárói közt is volt helyök. Mint ilyes függesztette „György, Rácország deszpótja“ tizedik helytt, Lossonezi László tárnokmester pecsége után a magát azon oklevélhez, melynek erejénél fogva „Magyarország és az erdélyi részek bárói, főbbjei és nemesei“ — Budán 1492. martius 7-én — Ulászló fimagva szakadásának esetében „Maximiliánt, a rómaiak királyát, urokul és királyukul választandják s fogadandják“. Mint Magyarország bárója, s tehát zászlósa is, tartozott György deszpót az 1498 : 22. törvényczikkelyhez képest ezer lovast az ország oltalmára kiállítani. Mint Magyarország bárójáról szól Verbőczy II. R. 13. cz. 6. §. Rácország deszpótjáról, hogy ő azonképen mint az érsekek, püspökök sat. saját pecsétje alatt vallhat ügyvédet.

A Brankovics testvérek — György és János — 1505-ben már nem éltek. A Rákos mezején ez évben tartott országgyűlés azon oklevele, mely elvül mondja ki, hogy Ulászló fimagva szakadásának esetére a Rendek királyul csupán és egyedül magyart akarnak tenni, Beriszló János fordul elő az ország főurai között huszonnegyedik helyen, mint rácországi deszpót,

s Beriszló Jánost a deszpótságban Beriszló István váltotta fel, kivel végízben a mohácsi ütközet előestéjén találkozunk. A Beriszlók, sógorai voltak a Brankovicsoknak, — mint Beriszló Péter veszprémi püspök biographusától, Marnavicstól tanuljuk, — nem véreik; s rácz deszpóttokká neveztetésök a Brankovicsoknak a XVI. század elején történt fimagvok szakadására mutat, mely esetben, az 1426-diki szerződés rendeletéhez képest, Ráczország s vele a deszpót kinevezésének joga meg' visszahajlott a koronára.

III.

Nándorfehérvár és a szerémi várak elfoglalása s még nagyobb mérvben közvetlenül a mohácsi vész után, tetemes része a szerémi szerbeknek nagyobb kisebb csapatokban fel-felvonult a Dunának jobb partján, s kivált Tolnában, Fehérben, Pilisben ütött tanyát, egyesek épen Komáromig jutottak. A versenykirályok egyike sem nevezett Beriszló helyébe új deszpótot; az 1526-diki gyász egyelőre eloltotta a reményt Szerbiának felszabadításához; s mind Zápolya mind Ferdinánd egyazonképen keresvén a szultán hajlamát, egyiránt ovakodtak oly eljárástól, mely Szerbia visszafoglalásának szándékát nyilvánítaná. Másrészről a szerb hadi nép kapitányait szintén versent ügyekeztek magokhoz hajlítani, névszerint a kivált szerbekből állott dunai naszádosokat is. Egy Jován nevű, alacsony származásu egyénnek — lovásza volt

Zápolyának, erdélyi vajda korában — sikerült ámítás által földieinek nagy számát maga körül gyűjteni, kikkel elfoglalván Bács megyét, melyet a pórháború alkalmával a keresztések ellen az országtanács által küldetett szerémi szerbek s még ezeknél is inkább a mohácsi nap után Szulejman kalózái pusztasággá tettek, — magát mind Zápolyától mind Ferdinándtól függetlennek nyilvánítá, s az övéi által „czár“-nak kiáltatván ki, főleg Szeged környékét pusztítá. Zápolya hadai nehéz tusák után megverték és megölték, de diadalukat ellensúlyozta a körülmény, hogy a Bakicsok s velök más szerb kapitányok, kik eddig János királyt szolgálták, most Ferdinándhoz álltak át.

Szerém hódítása s Jován felekezetének szétverése után tömegesebben már csak a temesi grófságban székelték a szerbek, kiket a Zápolyaház rokona, a bosnyák eredetű suraklyíni Petrovics Péter erős kézzel tartott féken, s kik részökről meg' az oláh községeknek parancsoltak, azért is, mert a liturgiai nyelv a temesi oláhoknál ószláv lévén, papjaik azonképen majdnem kivétel nélkül szerbek voltak, valamint hasonló oknál fogva a moldvai oláhoknál századokon át rusznyákok.

Midőn 1594-ben a római pápa és Rudolf császár sugallatára Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem, s mint ilyes, többé nem ugyan Temesvárnak, de a temesi grófság töredékeinek s a lugosi bánságnak ura, már-már elszakadandó volt a Portától; midőn Laurentius Palaeologus cyprusi érsek Zsigmondot személyesen

felkeresvén, ígéretet tőn néki, hogy mihelyest a keresztyén hadak át fogtak kelni a Dunán, görögök, bolgárok, szerbek haladék nélkül fegyvert fognak zsarnokaik, a törökök ellen; midőn ez ígéret hire, s képei az állítólag Németországban feltalált csudálatos ágyúknak, melyek egész jancsár-sorokat képesek elfűjni, Becséig és Becskerekig terjesztettek a házalló kalmárok által; midőn a moldvai és havasalföldi hoszpodárok is hajlamot mutattak Zsigmonddal a törökök ellen szövetkezni : akkor a temesi szerbeket is megszállotta a vágy, részt venni, még pedig első sorban, azon hadviselésben, mely mihelyest a keresztyén fegyvert átvienndette a Dunán, atyáik honát visszaadandja nékik.

,A ráczok hona — írja az 1594-diki eseményekkel, melyeket érintendő leszek, egykoru erdélyi író — a Dunának mindkét partján a Szávától és Nándorfehérvártól majdnem a Feketetengerig terjed ki. A dunáninnyi ráczok, kiket vagy a háború forgószele vagy a nép elszaporodása átvett ide, a magyarok sorsához kapcsolván a magokét, Temesvárral együtt elnyomattak a törökök által, kiknek zsarnoksága alatt falvakban és silány mezővárosokban laknak még ma is. Zsigmond fejedelem, Palatics György lugosi bán közbenjárásával, fegyverfogásra birta őket, biztosúl Vajda Mihályt küldvén hozzájuk s reményt tápláltatván velök, hogy rövid idő múlva segédet nyújtand nékik Lippának és Temesvárnak, az őket békokban tartó erösségeknek elfoglalására. Különben is

meglévén bennök ilyesre a hajlam, rögtön ráczok és oláhok — mert e két faj vegyesen lakja a temesi falvakat és mezővárosokat — másfél ezer fő erejéig gyültek együvé, s néhány török erődöt: Ohadot, Dobránt sat., megölvén az örcsapatokat, kifosztottak, feldúltak. Becskerekig száguldozván, ezt is, mert rácz lakosai velök tartottak, elfoglalták. A temesvári basa s vele a gyulai, csanádi és lippai bégek, öszvesen talán ötezer fegyveres, ellenök indultak, de a ráczok megverték őket, s midőn másodízben megújulna a viadal, megverték őket másodízben is.

Ezen újabb győzelem után a szerbek Báthori Zsigmondhoz követséget küldöttek, mely őt a deszpótság felvállalására kérje, egyúttal levelet intézván hozzá, „mint Rácország királyához“, oly esdekléssel, hogy segédet, hogy fővezért adjon nekik. Zsigmond e végre Székely Mózeset szemelte ki; de ez látván, hogy a parányi erő nem fog a most mindenünnen összesereglő török hadakkal sükeresen megvívhatni, s látván a szerbek között máris dühöngő egyenetlenséget, az erdélyi végeknél megállott. 1594. június 13-án a szerb tábor hozzá e felhívást intézte :

„Ezen levelet irjuk mi hárman : Száva bán, Veli Mironith és Tódor vladika, valamennyi kenéz s az egész nemzet, az öszves keresztyén ráczság nevében. Szolgálataink és magunk ajánlása után jó egészséget és hosszú életet kívánunk. Akartunk neked jelentést tenni, hogy midőn Vajda Mihály töletek hozzánk érkezett, bennünket ugyan már itt talált tá-

borunkban, de hogy véreink minél nagyobb számmal itt összeseregljenek, embereinket hozzájuk küldöttük, s ők nem késvén, mind a kenézek mind környékünk keresztyén népsége ide gyülekeztek, és a mondott Vajda Mihály előtt, valamint mielőttünk is hittel kötelezték magokat, hogy megannyian a felséges király hűséges és őszinte szolgálói lesznek; és már mi mindnyájan egy lélekkel Istenéi s a felséges királyéi vagyunk, és ő felségétől segédet kérünk; és mivel halljuk, hogy segédet kapunk, véghetetlenül örvendünk és kérünk téged, ne késsél a hadakkal, hogy jó kedvünk lehessen és Istent a felséges király egészségéért imádhassuk. Nagyságod boldogul éljen, kívánjuk.“

De Székely e levél vétele után sem látá tanácsosnak a törökök neheztelését időnek előtte felkölteni, s hátán vinni az ellenséget Erdélyre, melynek rendei különben is vonakodtak a Portával felbontani a frígyet. Így történt, hogy Hasszán temesvári beglerbeg, a nagyvezir s a budai pasa segéddandáraival egyetemben Becskereknél megütköztvén a szerbekkel, ezeket, noha egy csapat magyar hajdú is hozzájuk állott, annyira megverték, „hogy ez nap, — mint egykoru történetirónál olvassuk — a ráczoknak nemcsak reménye és szerencséje, hanem még nevök is elenyészettnek látszott“ ¹⁾.

---

¹⁾ *Historica narratio quorundam gestorum Sigism. Báthori. Exscripta ex schedis vetustis opera Laurentii Weidenfelderi. K. I. Decius*

Báthori Zsigmond, noha Székely kétségkívül az ő megegyezésével állott meg a végeknél, mert a Töröktől nyíltan elszakadnia, még most maga a fejdelem sem vélte tanácsosnak, — kötelességének tartotta, a szökevény szerbeket, köztök a jenei püspököt — ki talán azonegy a magát felebb Tódor vladikának nevező levélíróval — államába befogadni. Ez volt az első görög nem egyesült püspök Erdélyben. A szerb-oláh szökevények része Gyulafehérváratt és Tövisen telepedvén le, itt templomokat is épített; része Szászvárosban és környékén ütött tanyát, de az utóbbiak, úgy látszik, már Bocskai idejében szétporlottanak.

Tódornak talán ötödik utóda a gyulafehérvári nem egyesült püspöki széken, Száva, szintén Jenő környékéről való, Brankovics nevet viselt, s lehet, hogy amazzal egy családbeli volt. II. Rákóczi György, 1656. december 28-án Kolosmonostorban kelt oklevele által „Brankovics és Korenics Szávát, mivel hogy a nagytiszteletű férfiú Csulai György, az Erdélyországban levő valamennyi orthodox egyházak superintendense, a gyulafehérvárinak pedig predikátora, őt különösen ajánlotta szerénységéről, feddhetetlen életéről és tanultságáról; s mivel továbbá, e miatt Száva biztosítást nyert tőle, a fejdelemtől,

---

Barovius, Kovachichnál, script. rer hung. minores, k. 377 s kk. II. Volf-gangi comitis de Bethlen historiarum pannonico-ducicarum libri X. Eredeti kiadás, 478 s kk. II.

a görögök, rácok és oláhok között neki adományozandó püspökségre nézve : jónak látta, mondott Szávának a görög hitvallást Erdélyországban s a hozzákapcsolt részekben követő egyházak . . . püspökségét adományozni . . . adván neki teljes jogot az egyházakat kormányozni . . . és törvényes jövedelmeivel élni; . . . miért is hiveinek meghagyja, miszerint őt, a püspököt, segítsék, hogy jövedelmeit szedhesse, melyek a reá bizott egyházak anyai nyelvén kinyomatandó könyvek költségeire, az iskolák fenntartására, s az ő, Rákóczi, díjára, miként ez régi szokásból Erdély fejedelmeinek bemutatattik, elégségesek legyenek“ ¹⁾. Kétségkívül Csulainak, a reformatus püspöknek befolyásával történt, hogy Rákóczi a vallásbeli könyveket az egyházak anyai nyelvén, tehát csaknem mindnyájánál oláh, nem ószláv nyelven rendelé nyomtatatni; valamint szintén a hatalmas Csulai tanácsára történetelt, hogy az e tájban tartott óhitü zsinat a liturgiánál az oláh nyelvnek a szláv helyett használtatását nemcsak megengedte hanem ajánlotta is.

A püspök, testvéröcsését, Györgyöt, is magával hozta Jenőből, ki Szávának püspökké avatásakor tizenkét éves gyermek volt, s ki utóbb oly hatalmas befolyást gyakorolt a szerb mozgalmakra. A török nyelvet még szülői házában Jenőben tevén némileg sajátjává, 1663-ban, a tizennyolcz éves ifju, kiről ak-

---

¹⁾ Raics, IV. 272. (a teljesebb példányban). *Serbskii Ljetopis*, 1841-diki folyamat, I. 129—135. ll.

kor még senki sem gyanította, hogy utóbb a Brankovics deszpótok ivadékának fogja magát mondani, Apaffi által tolmács-deákul adatott a portai követ mellé. „Veresmarti Gáspár sógorom, — írja Rozsnyai Dávid — Gilányi Gergely uram sat. 1663. diebus aprilis inculcálván bő szóval ő nagyságának (Apaffinak), mely szükséges volna a török deák, mert török deák az országban nem vala, és ha vagy török császár, vagy tatár hám, vagy fővezér, vagy budai vezértől, vagy egyebiinnen kelt török levél jö vala, Molduvába, Havasalföldébe, Lippára, Váradra sat. hordozván az ő nagyságának szóló török levelet, titkait ő nagyságának előbb mások tudják meg: . . . ő nagysága örömet admittálá; . . . Veresmarti Gáspár uram mindjárt felvive, hogy török deákká tegyenek (őt, Rozsnyait). . . . A fejedelem manusomat megnézővén, a hűségre megesketének . . . Vizaknai Péter uramnak committálá ő nagysága, hogy mind nékem, mind a másik ifjúnak, Brankovics György uramnak, mivel kettőnket küldének tanulni, százszáz tallért adjon. . . . Elindulánk azért Daczó János urammal a főkövettel . . . Nándorfehérvárban, szállás adatván a ráczok utcájában, megállapodánk, . . . menénk a fővezér után, kit Eszéken érénk . . . A császár fő tolmácsa Nicasius Panajota a mi erdélyi magyarinkat kéri vala, hogy egyikünket, kik tanulni mentünk, hagyják ömelle a fővezér táborán, neki szükséges a magyar deák. . . . Nékem kelle subeálnom a tábori sanyargatást, mert én még ekkor török nyelven nem szolgál-

hattam; a másikat pedig, Brankovics Györgyöt, mivel ex natione rácza vagy oláh, és Jenőből buzdokodott volt fel, a Portára vivé (az adót beszolgáló erdélyi residens), hogy ott mellette maradjon és tolnácsoljon“¹⁾.

Így került első ízben a Portához Brankovics, hol bő alkalma volt urának titkait kitudni, s hol Leopold residensével, Kindsberg Kristóffal is megismerkedett, kinek szolgálatait a Porta keresztény alattvalóinak fellátására, a szerbeknek a törökök elleni uszítására, ha szükségesnek találtatnék, felajánlotta; ő, kit 1663. szeptember 28-án — ha emlékiratainak hitelt adhatni — az akkor szintén a Portánál működött szerb patriarcha és ippeki érsek, Maxim, a drinápolyi egyházban deszpótnak nyilvánított.

1668-ban ismét otthonn, püspök bátyjánál találjuk Györgyöt, kivel ez évben Moszkvába utazott, vallási segédpénz szorgalmazására. A császár nagy kitüntetéssel fogadta őket, s egyik főemberét, Szergievics Artemont adta melléjük, a segédpénz begyűjtésére. Erdélybe visszaérkezésük után, György még több ízben ment Konstantinápolyba s a moldvai és havasalföldi hospodárokhoz Apaffi megbízásából; de néhány év múlva ő és bátyja kiestek a fejdelem kegyéből, mint a szerb történetíró Raics mondja, azért, mert a reformatus superintendens Tophaeus Mihály vallási vakbuzgalomból ellenök agyarkodott;

---

¹⁾ Nemzeti muzeum kéziratai. 85. fol. hung. jegy alatt.

de talán azért is, mert a fejdelem az ő ármányaiknak, melyek a szerb deszpótságra czéloztak, nyomába jött vala. György jónak látta 1681-ben Tergovistba szökni, honnan Konstantinápolyba vétén utját, itt az Erdélyből kibujdosott Béli Pál-féle felekezettel munkás volt Apaffi ellen, s felajánlván még egy ízben szolgálatait Leopoldnak, általa 1683-ban bárói, 1688-ban grófi rangra emeltetett.

1689-ben, midőn már nemcsak Buda de még Nándorfehérvár is Leopold kezében volt, s midőn a császári hadaknak a hódoló Erdélyben megjelenése az aldunai tartományokat is meg-megrázta: a magyarországi szerbeket, hatalmasabban mint valaha, átvilányozta a remény, hogy előestvéjén vannak a napnak, mely őket hazájoknak visszaadja. Brankovics állott a mozgalom élére, s oly irányban, mely a császári hadak fővezérének Lajos badeni örgrófnak nem lehetett ínyére.

„Bizonyos Brankovics — írta az örgróf július 26-án Lépárol, egy órányira Végyszendrőtől, Leopoldnak, figyelmeztetvén őt azon mozgalmakra, melyek a törökök ellen, de egyszersmind ellene, a császár ellen is voltak intézve, — bizonyos Brankovics elárasztja kiáltványaival a tartományt, fegyverre és magához hívja a népet, Szervia, Bosznia, Moesia, Thrácia, Bulgária s a Szerémség örökös deszpótjának írja magát; szerinte Eszéktől Konstantinápolyig övé minden tartomány, s ő valósággal uralkodni akar felettök. Heisslertábornok engem már több ízben intett, tartsam szemmel

az embert, mint ki az oláhországi fejdelemmel való bizodalmas levelezése miatt erősen gyanús. Én őt nem ismerem, s eljárását nem fogom tűrni, mindaddig míg felségedtől nem fogtam parancsolatot venni, hogy kellessék ez ügyben eljárnom.“ Mire Leopold, sejdítvén, hogy a török erő hátrálásának viszonylag csekély hasznát fogja venni, ha nem sikerül neki, a déli szláv népektől minden tőle független vagy épen ellene irányzott befolyást távol tartani, augusztus 5-én Linczből az örgrófnak adott válaszában írta : „Brankovicsot mi illeti, ez azon egyén, ki nem rég az előbbeni oláhországi fejdelem részéről néhány más követel együtt Bécsben volt; legyen tehát kedvességed azon, hogy őt jó módjával s némi ürügy alatt magához hívhasssa; akkor aztán ügyeltessen jól reája, s ha szükséges, még személyében is tartóztassa le“ ¹⁾.

Néhány hónap folyt le, míg az örgrófnak elvégre módja volt, szándékát végrehajtani, mert csak 1689. november 7-én írta Vetsizlan melletti táborából Leopoldnak :

„Azon Brankovics Györgyöt, kiről császári felségednek már több ízben alázatos jelentést tettem, végre szép szóval magamhoz csalogattam, s úgy találván, hogy nemcsak a felségedtől nyert oklevéllel ²⁾

¹⁾ *Köder Fülep, báró: Des Markgrafen Ludwig von Baden Feldzüge wider die Türken. Karlsruhe, 1842. II. k. 76. 78. II. a mellékletek között.*

²⁾ Gondolom, ez azon diploma lehetett, mely a Matica Serbska által kiadott, 1842-re szóló *Ljetopisban* III. (109-127. II.) olvasható, s melyben Korompai Péter és Jaklin Balás kancellárok azt mondhatják Leopolddal, hogy György gróf a nevét viselő híres deszpót véreből való.

gonoszúl visszaélt, hanem annak pajzsa alatt magát erőnek erejével Szervia, Illíria, Moesia, Bosnia, a Szerémség és számos más tartományok deszpótjává akarja tenni, s e végre mindezen tartományokba visszaiktatását hímezés nélkül, mint törvényes örökös, követeli; hogy továbbá már is mind a görög patriarchákból és papokból, kiknek véghetlenül nagyhatásuk van az együgyü népre, mind néhány ezer harczosból álló, öt törvényes örökös urokul ismerő nagy pártja van, miből, ha még huzamosabban elnézzük, veszedelmes dolgok fejlődhetnének ki: kénytelen voltam, ezen Brankovicsot letartóztatni, s őt innen Orsovába és Szebenbe foglyul küldeni, az oklevelet pedig, melylyel császári felséged roppant rövidségével hatalmaskodni akart, a kancellariába adni örzés végett¹⁾.

IV.

A császári hadaknak egy része, Piccolomini alatt Albaniában s Maczedoniában fogott téli szállást, melyeknek lakosai, élőkön Csernovics Arzen ippeki érsek, készeknek nyilatkoztak a tömeges felkelésre, mihelyest itt lesz a tavasz. A badeni örgróf ugyan 1690-nek elején, a távolban telet seregnek haladéktalan visszaparancsolását a Duna és Száva megé tanácsolta, hogy kalandszerü hódítások előtt Temesvár és Nagyvárad visszafoglalását lehessen megkísérteni; de az udvar Veteraninak adott hitelt, kit Piccolomini halála

¹⁾ *Röder*, II. 176. a mellékl. — Brankovics meghalt 1711-ben Csehországban, Egerben, mint státusfogoly.

után Maczedonia és Albánia lakosai biztossá tettek, hogy intésre a köztök tartózkodó törököket egy szálíg lekonzolják; s ki felírt Bécsbe, hogy reménye van, tizenkét ezer zsoldossal — az arnótok felkelésére számot tarthatván — Konstantinápolyig juthatni és a tengeren át Ázsiába vethetni a törököt ¹⁾. Ilyes ámulás jelenségeül tekintethetik Leopoldnak aprilis 6-án kelt következő kiáltványa :

„Mi Leopold, Isten kegyelméből választott római császár, és Német-, Magyar-, Cseh-, Dalmát-, Horvát-, Tót-, Bosnyák-, Szerb-, Bolgárországok sat. királya sat. Valamennyi népnek és tartománynak, melyek örökös Magyarországunktól függenek, és a jelen levelet olvasó vagy halló bármely másoknak is, kivált pedig az albániai népnek császári királyi kedvezésünket és minden jót. Adjuk tudtotokra, hogy a török háborút, melyre frigyszegés és igazságtalanság szolgáltatott okot, császári királyi tisztünkhez képest, bizván az isteni oltalomba és ügyünk igazságába, folytatni fogjuk, oly végre : hogy a nekünk jogosan alávetett, és mondott Magyarországunktól jogosan függő, s az iszonyatos török járom alól felmentett valamennyi egyéb keresztyén népeket régi szabadságukba, régi kiváltságaikba, régi egyesülésekbe azon testtel, melytől függnék, — megszüntetvén minden visszaélést, helyrepótolván a török zsarnokság által okozott minden fogyatkozást, és visszaadván mindenkinek a maga jogát — beiktassuk újra. Miért is

¹⁾ *Veterani emlékiratai* (Veterani's Feldzüge) 84 l.

minden népeket, melyek egész Albániában, Szerviában, Mysiában, Bulgáriában, Szilisztriában, Illiriában. Maczedoniában, Raszcziában vannak helyezve, s mondott Magyarországunktól függő más tartományokat és a török járom alatt nyögő minden egyéb népeket kegyelmesen intünk: hogy atyai szent kívánságunknak megfelelően, ezen vajmi kedvező alkalommal, midőn győzedelmes fegyvereink már annyi ízben sujtották a török erőt, maguk boldogulására és felszabadulására s a keresztyén hitvallás előmozdítására valamennyien hozzánk álljanak; a törökök ellen fegyvert fogjanak; hadainkhoz, valamint szükség és alkalom magokkal hozzák, vezéreink és tábornokaink parancsára, kik rövid idő múlva erős sereggel fognak a harczmezőn megjelenni, csatlakozzanak; nekik tehetőségökhez képest eleséget s egyebet, a mi fentartásukra szükséges, kézhez szolgáltatassanak; és minden alkalommal a közös ellenség ellen kész segédet hozzanak (mondott vezéreink fogván őket a török fegyverek ellen mindenkép oltalomba venni, s mindenütt, amint nekik komolyan meghagytuk, szoros katonai fegyelmet tartani); végre, magokat törvényes uralkodásunknak önként vessék alá, ha kegyünket és kegyelmességünket akarják tapasztalni. Részünkről, nektek felebbnevezett, s nekünk, mint Magyarország királyának, jogosan alávetett és törvényesen alávetendő népeknek és tartományoknak, mindnyájatoknak ígérünk — fentartván mindenekelőtt a vallási és vajdaválasztási szabadságot, a kiváltságokat és joga-

kat, — mentességet minden közteher és adó alól (kivéven azonban a királyoknak és uraknak az első török berohanás előtti régi és szokásos jogaikat, s megszüntetvén ezekben is a török uralom által behozott minden visszaélést), hanemha a háborúk szükségének esetében, mikoron saját magatok boldogulására és oltalmazására, kedveskedő adózásképen tehetségtekhez képest engedményezenditek a szükséges segélyeket, melyekkel hadaink fentartathassanak, a tartományok védelmeztethessenek, a hadviselés terhei elviseltethessenek. A török járom kiütése után pedig, jövődre mindent állandó formába és kellő rendbe fogunk kívánságtokra és elégedestekre szerkeszteni; s visszaadván jogait mindenkinek, vissza a vallás szabadságát, a kiváltságok mentességét, mindnyájoknak és külön mindeniknek igazságot szolgáltatandunk, megannyijoknak kegyünk, kegyelmességünk, jóságunk és atyai oltalmazásunk bővséges tanutételeit nyujtandók. Igerjük azonfelül, ajándékozzuk és engedményezzük mindnyájoknak és mindenkinek, bármily ingó vagy ingatlan javak szabad birtoklását, melyeket a törököktől végeikben elfoglalandanak. Működjete tehát Istenért, vallástok, boldoglétetek, biztosságtok visszahelyezésére. Álljatok mellénk félelem nélkül, házaitek, szántóföldeiteket el ne hagyjátok, ¹⁾ társaitokat nyomaitok követésére hívjátok, s ezen, Isten által és mi általunk nektek

¹⁾ Így *Kercselichnél* : „non deserite;“ de lehet, hogy a ‚non‘ itt felesleges.

felajánlott, soha többé vissza nem térendő alkalmazhatóságot ragadjátok meg, ha magatokon, ha gyermekeiteken, ha a szeretett haza sorsán segíteni akartok. Egyébiránt nektek öszvesen és különegyenkint császári királyi kegyünket világosan ajánlván. Kelt Bécs városunkban, aprilis havának 6-án 1690., országlásunknak, a rómainak harminczkettedik, a magyarnak harminczötödik, a csehnek harmincznegyedik esztendejében. Leopold. Gróf Strattmann. T. H. A császári királyi felség saját parancsolatjára : Werdenberg.“¹⁾

Szintén 1690. aprilis 6-án Leopold az ippeki patriarchához Csernovics Arzenhez, kinek székhelye Albániában volt,²⁾ e felhívást intézte : „Bejelentették nekünk, mennyire viseled sziveden a keresztyén ügy boldogulását, mit hogy jelesen tanusítottál, hívünknek, az ott (Albániában s a Balkánnál) működött Piccolomini tábornoknak kezére járván, nem meglegeedés nélkül értjük. Ugyanazt jövendőre is igérjük magunknak különös hűségedtől és buzgalmadtól, kivált pedig Isten iránti hódolatos tiszteletedtől, nem kételkedvén, hogy azon tekintélyhez képest, melylyel ama részek népeinél, főleg pedig az albániaiak és rácok közt birsz, erősen fogsz közreműködni, hogy miután Isten ily jó alkalmat nyújt hozzá, a török jármot, mely alatt eddig nyomoruságosan nyögtek, kiüssék, és fegyvereinkkel egyesülve, az otománok

¹⁾ *Kercselich, notitiae praeliminares*, 434. l.

²⁾ Ippék a Bistricza vizénél fekszik, Skodra és Antivári között.

vad zsarnokságának mindenképen elnyomására s eloltására segédül legyenek“¹⁾).

Tudjuk, mily csúfos véget vőn az 1690-diki hadjárat; tudjuk, hogy nemcsak egyetlenegy tartomány sem szabadítatott fel a kiáltványban említettek közül, hanem hogy Nándorfehérvárat is visszafoglalták a törökök. Alig kelt a felebbi oklevél, midőn az ippeki patriarcha, kibe főfő reményét veté czélzatának fogadtosítására az udvar, a helyett hogy a császári hadaknak segédére lehetett volna, odahagyván mindjárt a hadjárat elején Albániát s belső Szerbiát, harminczhét ezer családdal — mint szerb írónál olvasuk — jött a Szávához, segédért s befogadásért névszerint a Szerémségbe, folyamodni; helyét az ippeki patriarchai széken a törökökkel tartó Karadzsa Jován foglalván el.

Leopold kegyesen fogadta őket, mint kik a közös ügy szolgálatában váltak hazátlanokká, s kik, noha a jelen hadjáratban kudarczot vallottak, vitéz karokkal fogják a végeket oltalmazhatni, s neki nemcsak a törökök, hanem az imént újból erőre kapott Tököli ellen is segédet nyujthatni. E remény fejébe Diakovics Ézsaiás jenei püspököt és Szerémiben egy szerb monostor igazgatóját, ki neki a jövevények köszönetét, hogy őket szárnyai alá vevé, és szolgálatárai hűséges felajánlásukat bejelentette, 1690. augustus 21-én e levéllel bocsátotta vissza :

---

¹⁾ *Nikolics Izidor, Offenes Schreiben an den Patriarchen Joseph v. Rajacsica, Zombor, 1860.*

„Leopold, sat. Csernovics Arzénnek, a keleti egyház görög szertartását követő rácok érsekének, s a mondots görög szertartás és rác nemzet püspökeinek, úgy valamennyi más egyházi és világi státusainak, kapitányainak, alkapitányainak, és összes községének Görögországban, Bolgárországban, Rácországban, Herczegovinában, Dalmátországban, Podgoriában, ¹⁾ Jenopoliában ²⁾ s a többi kapcsolt helyekben; és minden másoknak is, bárkik jelen levelünket olvasni, megtekinteni és hallani fogják, császári királyi kedvezésünket és minden jót. — Nemcsak azon könyörgő levélből, melyet mindnyájak nevében a hozzánk küldött jeni püspök Diakovics Ézsaiás nekünk általadott, hanem szóbeli előadásából is világosabban megértettük nagykegyelmesen alázatos hálaadástokat, hogy benneteket, kiragadván a törökök vad zsarnokságának torkából, a hajdani szabadságnak visszaadtunk; s megértettük örök kötelezettségtöket, melylyel hogy akkora jótétemény nyújtásáért ti és örököseitek nekünk le vagytok kötelezve, bevalljátok tartozástokhoz képest, de nekünk egyszersmind annál nagyobb megelégedésére, mert vetvén magatokat jogunk megismerésével, kedvezésünk és kegyelmességünk ölébe, mint uratok és törvényes

---

¹⁾ Podgoria, Károlyváros környéke Horvátországban, hol még I. Ferdinánd idejében s a felebb említett 1595-diki veszedelem után a császári hadvezérek által számos szerb család letelepített. Hasonló történt szintakkor a varasdi generalatban is.

²⁾ Jenopolia nem egyéb mint Jenő és környéke, melyet imént Brankovics, most pedig püspöke, némi állam képében tuntettek fel.

királytokéba, dicséretes lelki erővel kinyilatkoztatjátok, hogy ezentúl oltalmunk árnyékában élnetek, halnotok kell. Mely előttünk igen kedves nyilatkozástok és magatartástok tekintetéből, benneteket összesen és egyenkint császári királyi gyámságunk alá legkegyelmesebben nemannyira veszünk, mint atyailag arra intünk, hogy ezen dicséretes szándékot magatokban megerősítsétek, fiaitokba mélyen beoltsátok, s minden alkalommal valóságos tanutételekkel mindinkább nyilvánítsátok; s hogy tehát fogjatok fegyvert a keresztyén név legdühösebb ellensége s tinnenmagatok üldözője ellen. a mi felsőségünk s a mi hadvezéreink igazgatása alatt, s a rajtatok eleddig gonoszúl és kegyetlenül ejtett sérelmeket, csapásokat és nyomoruságokat hátrítsátok el magatoktól. Viszont, hogy a mi birodalmunk és uralmunk szelidségét és édességét mindjárt a küszöbnél éreztétek, kérelmeiteknek velünk született kegyeletből engedve, legkegyelmesebben elhatároztuk, hogy a keleti egyházbeli görög szertartásu ráczok szokásához képest, magatokat az ó naptárhoz szabadon tarthassátok, és hogy benneteket, valamint eddig úgy ezentúl is az egyházi s világi rendek egyiránt semmiféle alkalhatatlansággal ne illessenek. Szabadjon továbbá magatok között és magatoktól rácz nemzetbeli és nyelvű érsekül azt tennetek, kit az egyházi és világi rend egymás közt választand; és ezen érseköknek szabadságában álljon valamennyi görög szertartásu keleti egyházakról intézkedni, püspököket felszentelni, a monostorbeli papokat rendezni, templo-

mokat, a hol szükséges, saját hatalmából ¹⁾ építtetni, városokba és falvakba rácz papokat helyezni; szóval: mint eddiglen, előljárója lehessen a görög szertartásu egyházaknak s ezen hitvallásu egész községnek, és saját egyházi hatalmánál s az elődeink, Magyarország dicsőült néhai királyai által nektek engedményezett kiváltságok erejénél fogva egész Görögországban, Rác-, Bolgár-, Dalmát-, Bosnyákországokban, Jenopoliában és Herczegovinában, nemkülönben Magyar- és Horvátországokban, Moesiában és Illirországban, hol jelenleg léteznek, s a mennyire és a meddig nekünk öszvesen és egyenkint hívek és engedelmesek lesznek, — intézkedési hatalommal bírjon. Továbbá, az egyházi rendnek, tudnillik: az érsek, a püspökök, a szerzetesek, s a görög szertartásu mindennemű papoknak maradjon meg szabadságuk a monostorokban és templomokban úgy intézkedni, hogy mondott monostoraitokban, templomaitokban és lakaitokban erőszakot senki se követhessen el; hanem a tizedekre, adózásokra és kvártélyokra nézve a régi kiváltságoknak örvendhessenek. Ne is legyen kívülünk semmiféle világinak hatalma, valakit az egyházi rendből letartóztatni vagy fogságra vetni, hanem az érseket illesse, a büntettet elkövető, tőle függő ilyes egyháziakat az egyházi s cánoni jog alapján büntetésre vonni. Nem-

¹⁾ „Propria facultate“. Novakovics, Raics historiájának kiadója, s a „Kurzgefasste Abhandlung über die Verdienste und Schicksale der serbischen Nation“ sat Ujvidék és Nándorfehérvár 1791., szerzője, e szavakat „aus eigenen Mitteln“-nel adja németül, mit talán itt nem jelentenek.

különben adományozzuk és megerősítjük a görög szertartású templomokat, monostorokat, s az ezekhez tartozó, úgy az érseket és püspököket illető, elődeink adományozásához képest birtoklandó, bárminemű jószágokat; a mely templomokat pedig a keresztyén név ellensége, a török, elvett töletek, azokra nézve is meghagytuk, hogy visszafoglalásuk után kezeitekbe adassanak ismét. Végre, azt sem fogjuk tűrni, hogy érsektöket vagy püspökeiteket, midőn, — úgy kívánván a szükség — a monostorokat és egyházakat városokban vagy falvakban látogatják, vagy midőn a plebánosokat és községet oktatják, bárki, akár egyházi akár világi legyen, bántalommal illesse. És hogy ti ezen bőkezű legkegyelmesebb engedményünkre magatokat minden buzgalommal és erővel méltókká fogjátok tenni; hogy engedelmes hűségtöket folytonosan csorba nélkül, minden szélvész ellenére, fenn fogjátok tartani, azt részünkről erősen hiszszük. Kik egyébiránt nektek öszvesen és egyenkint császári királyi kedvezésünket legkegyelmesebben megerősítjük. Kelt Bécs városunkban augustus 21-dikén 1690-ben, országlásunknak, a rómainak harminczharmadik, a magyarországinak harminczhatodik, a csehországinak harmincznegyedik esztendejében. Leopold. Gróf Srrattmann. T. H. A császári királyi felség saját parancsolatjára Werdenberg I. A.“¹⁾

A császári hadak parancsnokai, kik a jövevényeket a kormányuk alatt volt végekbe egyelőre beszálli-

¹⁾ *Kercselich* az id. h. 435. l.

tották, a császári belső kancellária ezen kiadványához tartották magokat; de hogy az ország belsejébe szállíthatassanak, — mert akatonai s a kamarai tisztviselők közülök számosakat, kivált erősségekben és városokban készültek letelepíteni, — Leopold, 1690-ben december 11-dikén magyar királyi kancellariája által a következő oklevelet adatta ki :

„Mi, Leopold, sat. Hivcinknek öszvesen és külön egyenkint, a főpap, báró, mágnás és nemes uraknak, nemkülönbén valamennyi megye fő- és alispánjainak; úgy városaink és más mezővárosok s falvak biráinak, polgármestereinek és igazgatóinak; továbbá akármely erősségeink parancsnokainak, fő- és alkaptányainak, és más, bármily állapotu, foku, rangu, s mind katonai mind kamarai hivatalu embereknek, kik mondot országainkban, t. i. Magyar-, Dalmát-, Horvát-, Tót-, Szerb-, Rác-, Bolgár-, Bosnyákországokban, s a hozzájuk kapcsolt részekben, úgymint Hercegovinában, Jenopoliában és Podgoriában, bárhol léteznek és tartózkodnak, s jelen levelünket látják, olvassák vagy olvasni hallják, üdvezletünket és kedvezésünket. Mitután mi a tiszteletes, ahítatos, nekünk kedves Csernovics Arzénnek, a keleti egyházbeli görög szertartásu rácok érsekének, továbbá a püspököknek, s más egyházi és világi rendeknek, kapitányoknak, alkaptányoknak, végre a rác nemzetbeli, — Görög-, Bolgár-, Rácországokban, Hercegovinában, Dalmátországban, Podgoriában, Jenopoliában, s a mondottakhoz kapcsolt más helyeken tartózkodó görög szertartásu

egész községnek, kik tudnillik a törökök vad zsarnokságának torkából kiragadva, magokat és öszves utódaikat jogunk, az ő törvényes urok és királyuk joga alá, és kedvezésünk s kegyelmisségünk ölébe vetvén, dicséretes lelki erővel kinyilatkoztatták, hogy ezentúl oltalmunk árnyéka alatt akarnak élni s halni : jónak láttuk, nemcsak bizonyos kiváltságokat, szabadságokat és mentességeket, a most folyó alábbirt év augusztus havának huszonegyedik napján, saját kezünk aláírásával kelt kegyelmes oklevelünk erejénél fogva engedélyezni és megadni, hanem őket mindnyájokat, öszves háznépikkel, vagyonukkal, javaikkal és értékeikkel királyi oltalmunk és különös gyámságunk s pártfogásunk alá venni, sőt a ti oltalmatokra, védelmekre és különös pártfogástokra is bízni. Ennélfogva néktek, felebb említett mindnyájatoknak ezzel erősen parancsolva meghagyjuk : miszerint mostantól jövendőre, a felebb elősorolt érseket, püspököket, és az említett keleti egyházbeli görög szertartásu minden egyéb, egyházi és világi, bármely rendü és állapotu embereket egész háznépökkel s öszves vagyonukkal és értékökkel említett kiváltságaikban, szabadságaikban és mentességeikben, melyek felebb előhozott kegyelmes oklevelünkben bővebben fel vannak jegyezve és kifejezve, minden erőszakos támadók, rendbontók és kártevők ellen, helyettünk és képünkben oltalmazni, védelmezni és megőrizni, azokban őket mind tinnenmagatok megtartani mind mások által megtartatni; végre őket az előrebocsátott, nekik a felebbirt módon

legkegyelmesebben nyújtott kedvezésünkkel élniök, azt élvezniök és használniok hagyni; irántok minden segéddel és támogatással lenni; számukra menedéklevélről, különösen pedig arról is gondoskodni, hogy a felebb említett érseknek néha-néha tovább szállítási eszközök is adassanak: mindenképen tartozatok és köteleztesetek; királyi hatalmunk e részben teljesen lévén néktek engedményezve és megadva. Másképp ne cselekedjete. Jelen levelünket, elolvasása után, adjátok vissza az előmutatónak. Kelt Bécs városunkban, december tizenegyedik napján, az Úrnak ezerhatszáz kilenczvenedik, országlásunknak, a rómainak harminczharmadik, a magyarországinak és a többieknek harminczhatodik, a csehországinak pedig harminczötödik évében. Leopold. Jaklin Balázs, tinninai püspök. Maholányi János.“ ¹⁾

Ezen oklevél alapján, a szükséges menedéklevéllel s részben tovább szállítási eszközökkel is ellátva, Csernovics Arzén népéből több-több csapat Aradon, Szegeden, Pécssett, Mohácson, Székesfehérvárott. Budán, Szentendrén, Egerben, Nagyváradon, Esztergomban, Komáromban, Győrött sat. szállást talált; s kérelmökre az idézett kiváltságlevél 1691. augusztus 20-kán a magyar királyi kancellária által is kiadatott, hogy az ország hatóságai kevésbé tiltakozhassanak ellene; beletétetvén még, kétségkívül ma-

¹⁾ *Dissertatio de gente Serbica perperam Rasciana dicta, cum appendice privilegiorum. s. l. 1790. 39—43. l.*

goknak a folyamodóknak s különösen a patriarchának kérelmére a következő sorok :

„Azon is leszünk a lehetőségig mindenképen, hogy diadalmas fegyvereinkkel a többször mondott rácz népet az általuk előbb birtokolt földterületekbe vagy lakhelyekbe minél hamarább újból beiktathassuk; és akarjuk, hogy saját magistrátusának felügyelete alatt ezen rácz nemzet megmaradhasson, és a felségünktől neki kegyelmesen adományozott kiváltságoknak és szokásainak bolygatás nélkül örvendhessen. Ezenfelül hozzájárulunk ahhoz is, hogy azon esetre, ha a görög szertartásuak közül valaki gyermekek és rokonok hátrahagyása nélkül hal meg, öszves vagyona az érsekre és az egyházra, — nemkülönben, ha az érsek és valamelyik püspök halálozik meg, akkor ezeknek összes hagyatékuk az érsekségre szálljon. Végre, hogy valamennyien érsekektől, mint egyházi fejéktől, mind vallási mind világi ügyekben függjenek, legkegyelmesebben akarjuk és parancsoljuk.“¹⁾ —

Láttuk felebb, hogy az 1481 : 3, 4. törvényczikkek a beköltözködött szerbeket csak néhány évre mentik fel a tized fizetése alól. Egy tuzat év mulva sokan úgy vélekedtek, hogy ama „nehány esztendő“ már lepergett, s emiatt szükségesnek látszott az 1495 : 45. tcz., mely előre bocsátván, hogy a tizedek „Krisztus híveitől, s nem schismatikusoktól, kivált pedig nem azoktól, kik a királyi felség, a vajdák, bánok és más végbeli tisztek felhívására és biztosítására

¹⁾ Ugyanott, 48. l.

laknak ama helyekben, szoktak szedetni," rendelé :
 „hogy mostantól kezdve a keresztyéneknek bármely fekvő birtokaikban lakozó ráczoktól, rusznyákoktól, oláhoktól és más schismaticusoktól semmiféle tizedeket se kell szedni.“

Várday Pál kalocsai érsek mindemellett már a következő évben kieszközölte, hogy Ulászló megbízásából Som Jósa, temesi gróf és az alsó részek főkapitánya, Csongrád, Bács, Bodrog és Szerém megyék fő- és alispánait odautasítá, miszerint „azokat, kik vagy a rácz szertartás ürügye vagy más szín alatt, a tizedfizetés alól felmentettek gyanánt kívánnak tartatni“, ezen fizetésre birság s egyéb alkalmas eszközök által is kényszerítsék. Ők aszerint cselekedtek ; s midőn Brankovics János deszpót emiatt panaszt emelt, Várday neki válaszul adá : „Igen is, mi az egyházunkat illető igazságos tizedeket méltóságodtól és másoktól követeltük s most is követeljük ; s mi ugyan, ha kitelik tőlünk, egyházunk jogait sem méltóságod sem senki más által nem engedjük bitoroltatni vagy elszaggattatni. Mert, miután Isten maga keresztyénné tette ezen országot, és nem schismaticussá : bizony, nem áll méltóságod hatalmában belőle serviait csinálni.“

Hasonló nézetben lehettek még Leopold felebbi oklevele után is a magyarországi püspökök, kik a megyéikben letelepedett jövevényeket a tizedfizetés azon kötelezettsége alá vonták, mely alatt többi híveik állottak ; s kik egyúttal térítgetéshez is látván, a polgári hatóságok által annyival inkább nem hábo-

ritattak eljárásukban, mert az új szerb telepek az udvari hadi tanács s az ezen tanács által kinevezett tisztek, — hadi ügyekben az alvajda, egyebekben egyéb biztosok alatt állván (ez volt a kenézeken kívül az oklevélben érintett proprius magistratus): kivált a megyék és városok által idegen elemekül tekintettek.

A városokban inkább iparüzők és kalmárok telepedvén le, itt hamarabb beolvadtak a községbe, s már néhány év múlva több helyütt, mind a külső mind a belső tanácsban szerbeket találunk. De azok, kik falvakban, pusztákon voltak elszórva, kiknek színe nyárról nyárra a császári hadak táborába rendeltetett, földmivelésben járván el vagy rakonczátlankodásra adván magát — mint több megye panaszlá — a maradék, — ezek, mondom, folytonos surlódásban állottak az illető hatóságokkal.

A dolgok ez állásában 1694. tavasszal a patriarcha s a szerb militia alvajdája Monaszterly János Bécsbe hivattak, hol május 11-én a hadi tanács nekik ismételve „a császári királyi felség világos és feltétlen elhatározását tudokra adta, melynél fogva a rácz fajt, mind nemes Magyarországnak mind magoknak a ráczoknak is érdekében, a Duna és Tisza közt fekvő, s nekik annak rende szerint átadandó részekbe kell átszállítani. Miután tehát ő felségének ezen kegyelmes elhatározását nem lehet sem megváltoztatni sem elhalasztani: szükséges a költözködés módját és idejét azonnal megállapítani, mely költözésre a rácz nemzet annál hajlandóbb leszen, mennél

termékenyebb és terjedelmesebb azon föld, mely neki általadatik, s mely mind lakásra mind mezei gazdálkodásra igen alkalmas. Ehhezképest nincsen kétség, hogy érsek és alvajda urak gróf Heissler Donát főhadi biztossal haladék nélkül fogják az átszállítás módját és idejét meghatározni, s ezen általesvén, intézkedni, miszerint a rácz faj a neki átadandó helyekbe sietéssel és jó rendben költözvén, eddig dicséretesen tanúsított hűségét ezentúl is ingatlanul folytassa s ezáltal érdemelje, hogy ő császári királyi felségétől még nagyobb és bőségesebb jutalmat nyerjen.“

Csernovics és Monaszterly úgy vélekedtek, hogy földieiket jobb volna a Kúnságba, s a szlavoniai részekbe és kivált az úgynevezett Kis-Oláhországba szállítani; de a hadi tanács nekik május 31-én értésül adta, „hogy ő felségének szolgálata a költözködést a mondott helyekre haladék nélkül követeli. Minek eszközlésére megengedtetik ugyan, hogy a termést mostani lakhelyeiken még begyűjthessék, de választaniok kell bizonyos számú küldötteket, kik a nekik átadandó helyeket és földterületeket azonnal kézhez vegyék, épületekkel ellássák, s a lakásokat úgy alkalmazzák, hogy aratás után jövő octoberben a rácz faj egész községe minden bizonynyal átköltözködhessék s ott alkalmas lakásokat találhasson; mi végre Heissler fő hadi biztosnak meghagyatott, hogy albiztosai által elégséges szállásokat kijelelvén, a ráczokat odavezéreltesse s ama szállásokat nekik emberei által átadassa. Az érsek s az alvajda folyamodására kegyel-

mesen megengedi a felség, hogy az ekkép átszállított és eddigi hűségében megmaradandó rácز nemzet csak ő császári királyi felségének legyen alávetve, s mind a megyei mind a földesúri függőségtől ment maradjon; valamint abbeli kérelmökre is kegyelmesen hajlandó, *hogy azon esetre, ha a ráczoknak előbb lakásul szolgáló földön Isten kegyelméből béke és biztosság meg helyre leszen állítva, ősi lakföldrükbe visszaiktattassanak*, ama csalhatlan remény fejébe, hogy a többször mondott ráczok magokat hű alattvalóknak fogják bebizonyítani, és a közjó előmozdítására s az ellenség törekvéseinek visszautasítására buzgalommal és hatalmasan fognak közreműködni.“ ¹⁾

Így nyert szállásokat nemugyan az öszves rácз község, mint Leopold akará vala, mert a szerémiék s az utóbb dunai végeknek címzett telepek, valamint több városnak szerb contingensei vonakodtak helyeikből kimozdulni, — de tömegesebben nyert szállást még is annak tetemes része Bodrogban, Csongrádban, Zarándban, Aradban, Csanádban; hol a százados török járom alatt sivataggá lett a különben oly áldott föld, s hol most ezen új telepek, 1716-ig a még mindig török kézben volt temesi bánssággal szemben, de még aztán is néhány évtizeden át, az úgynevezett tiszai és marosparti végeket képezték; surlódásban itt is mind a katholikus clerussal, mely tölök a tizedeket követelte, mind azon megyékkal, melyekbe a szerb katonai helyek bezövekeltek.

¹⁾ *Serbskii Ljetopis*, 1841-iki folyamat, I. 137—145. ll.

Ily viszonyok között, alig bocsátattak ki a többször említett oklevelek, midőn a patriarchának már oka volt panaszt panaszra halmoznia Leopoldnál, „miszerint, noha ő ezelőtt nem sok évvel, tudillik a keresztyén név eskütt ellensége ellen még most is lángoló jelen háború közben, arra adta magát, hogy a barbár szolgaságban régóta nyögő rácz népekkel egyetemben az otomán zsarnokság jármát kiüsse; s noha ők e végre nemcsak magokat és utódaikat Leopold, mint törvényes királyuk jogának, kedvezésének és császári kegyelmességének alávetették, hanem, odahagyván törökbirodalombeli lakhelyeiket, elvetvén javaikat és vagyonukat, szülőföldükből száműzve és Magyarország határain belül helyezve, hogy az iszonyatos ellenségen kegyetlenségeért inkább boszút állhassanak, kinyilatkoztatták, miszerint Leopold oltalmának árnyéka alatt akarnak élni, halni; s noha ő, az érsek, ezen nem megvetendő, erényes és nemeslelkű tette által Leopoldtól kegyes engedményeket és kiváltságleveleket, kivált az 1691-ben keltet s az abban foglalt mentességeket és előjogokat nyerte, melyekhez képest nemcsak az ő, az érsek, régi jogköre és a rácz nép hitvallása biztosítatnak s fentartatnak, hanem egyszerűs mind az egyházi igazgatás teljes szabadsága, de sőt világi dolgokban is bármily terhek és járandóságok különösen pedig a tizedek alóli mentesség nekik engedményezettnek felismerszik: még is találkoznak az országnak mind egyházi mind világi lakosai között olyasok, kik őt, az érseket, és a szerb népet,

hol hitvallásuk ősi gyakorlatában zavarni, hol az egyházi igazgatásban akadályozni, hol végre illetéktelen tizedfizetésre kényszeríteni megkísérik.“

Leopold e kérelemhez képest 1695. martius 4-én újabb oklevelet adatott ki a magyar királyi kancellária által, mely névszerint az esztergomi és kalocsai érsekeknek, a nádornak, az országbirónak, a bánnak, a királyi személynöknek, s a pozsonyi és szepesi kamaráknak is szólott, s melyhez képest :

„tekintetbe vévén a rácz népnek a keresztyénség közös ellensége ellen nemesen irányzott és bő vérontással tanusított hűséges szolgálatait; és állandó hódolatukkal magát jövődjére is biztatván (további kegyelmes intézkedéseig és az idők forgásához képest teendő rendelkezéseig), kegyelmesen meghagyta : hogy mind a nevezett érseknek hajdani méltósága s hatalma a szertartásabeli püspököket előléptetni (miután ez őt jogosan és ama szertartás szokásához képest illetné) épen maradjon; mind az általa tett püspökök, névszerint pedig Diakovics Ézsaiás, temesvári és jenei, s a krusedoli kolostor archimandritája; Metoviach István károlyvárosi és zrinopoli; Drobnjak Jeftimias, szegedi; Popovics Jeftimias, budai és fehérvári; Tetovacs Jeftimias, mohácsi és szigeti; Stibicza Spiridion, verseczi; és Benianin Jefrem, váradi és egri tiszteletes püspökök (kiket tudnillik ő, Leopold, jelen levél erejénél fogva kegyelmesen megengedőknek és eltürendőknek vélt) a nekik kijelelt kerületekben, hol tudnillik a török szolgaság jármából az

ő, Leopold, engedelmességébe átment rácz vagy szerb népből illetékes számu családok, az udvari hadi tanács akaratából letelepedtek s magokat elhelyezték, vallási tiszteikben háborítás nélkül eljárhassanak, a vétkeket javíthassák s illetőleg büntethessék, a stólkát s a szertartásuknál és régi szokásnál fogva őket illető egyházi jövedelmeket szedhessék, s hivatalukban (mindazáltal főpapjaink s a római-katholikus egyház rövidsége nélkül) eljárhassanak; hogy végre az erősségekbe, mezővárosokba, végekbe és általában a birodalomba, tudnillik az udvari hadi tanács megbízásából nekik engedményezett helyekbe bárhol be szállított öszves nép, szertartása és hitvallása szabad gyakorlatának, minden félelem, veszély, testi vagy értéki rövidség nélkül örvendhessen, és a hajdani, már régente, Mátyás király ötödik decretumának harmadik, és Ulászló király második decretumának utolsó cikkelye által nekik megengedett tizedmentességet használhassa és élvezhesse; mely tizedeket ugyan is, ellen nem állván a főpapok és kamarai tisztviselők által előgördített akadályok, a saját szertartásabeli püspökök élelmezésére és jövedelemmel ellátására fordíthassa a nép.“ ¹⁾

V.

1699-ben megkötött a karloviczi béke, s ezzel egyelőre füstbe mentek mindazon tervek, melyeket

¹⁾ Ugyanott, 51—59. ll.

tíz évvel előbb a szerb tartományok elfoglalása iránt avatottak avatatlanok koholtak vala; füstbe ment a bennszületett s a bevándorlott szerbek által egyiránt vallásosan ápolt remény, ama tartományokba meg visszahelyeztetniök mint honaikba.

E remény eloszlását, s a végképeni letelepedés szándékát a patriarcha, ki még imént 1698. február. 17-én magát a sziracsi urodalomba olykép iktattatta be, „*hogy azt ő és utódai addig birtokolhassák, míg az érsek előbbeni lakhelye, Ippék, ő felsége diadalmas fegyverei által rövidnap visszafoglaltatik*“, ama szándékát, mondom, azzal tanusította, hogy harmincznyolcz ezer forintot kölcsönözvén az udvari kamarának, ez, 1702. october 15-én, ama kölcsönért a már korábban szerzetek mellé beirt újabb jószágokkal gazdagította a patriarchatust; és tanusította azáltal is, hogy Rákóczi több rendbeli felhívásait a szerb fegyvereknek a magyarokkali egyesítése iránt, visszautasítván, a leveleket eredetieikben felküldte az udvarnak, híveit pedig a császári ügy szolgálatára ismételve intette.

Ennek következtetésében I. József, midőn a patriarcha a Leopold által a magyar udvari kancellaria útján kibocsátott háromrendbeli szabadítéklevélnek megerősítéseért esedezett, 1706. augustus 7-én bennső kancellariájának, 1706. september 29-én pedig a magyarnak organuma által

„tekintetbe vévén a rácok patriarchájának és érsekének Csernovicsnak, valamint a rácz fajnak

vagy népnek, az uralkodó ausztriai ház érdekében szerzett jeles érdemeit, midön tudillik a mondott faj vagy nemzet minden viszonyok között, az iszonyatos ellenséggel, a törökkel folyt háborúk, s a néhány elidegenedett magyar által előidézett jelen belmozgalmak és zavargások és többféle visszás eseményekkel járt zivatarok közben hűségét csorbítatlanul megőrizvén, az engedelmesség és hódolat különös buzgalmát készséges segéd és a közterheknek vonakodás nélküli viselése által kitüntette és tanusította, s hogy hasonló hűséggel és készséggel ezentúl is kitüntetni és tanusítani fogja, igéri“,

ama kiváltságleveleket megerősítette s az érseket és a rácz népet egyszersmind biztosította,

„hogy többi alázatos kérelmeik iránt, melyek mostanság Magyarország jelen zavaros állapota miatt nem könnyen megfejtethők : felhajnalván az ország csendessége, szintén hajlandó lesz intézkedni, és azokat, mennyiben az ő, a király, szolgálataival és az ország törvényeivel nem ellenkeznek, kegyelmesen megadni“,

„fenntartván magunknak -- mondja berekesztőleg az oklevél — a teljes szabadságot, akkor, midön Isten segédével s a mondott ráczok és más hű jobbágyaink közreműködésével Magyarországunknak s vele határos tartományainknak az ohajtott nyugalom vissza fogott adatni, ezen mentességeket, előjogokat és szabáditékokat bővebben kinagyarázni és az idők minőségéhez képest jobb formába szerkeszteni, egyszers-

mind a rácz nép iránti hajlamunkat inkább kitüntetni; valamint ez tudnillik a mi, úgy országaink és tartományaink s a mondott szerb vagy rácz nép hasznát és javát előmozdítónak fog mutatkozni..... József. Gróf Illésházy Miklós. HunyadyLászló¹⁾.

Mik lettek legyen a patriarcha s a szerb nép azon kérelmei, melyeknek meghallgatását „mennyiben az ország törvényeivel nem ellenkeznek“ József későbbre halasztotta, kiviláglik Diakovics Ézsaiásnak, ki a Rákócziféle mozgalmak miatt püspöki székét Jenőről a császáriak kezében volt erős Aradba áttette, — azon folyamodásából, melyet, mint az időközben meghalálozott Csernovics Arzennek a metropolitásban utóda. és császári tanácsos, 1708. januárius 4-én nyújtott be a királynak.

E folyamodásnak pontjai, főbb vonásaikban :

a) miután Leopold császárnak már 1694-ben az volt nézete és akarata, hogy a rácz nemzet számára külön földterületet kellene kivágni; s miután ennek fogantatása akkor elmaradt, gondoskodják eziránt most az uralkodó felség;

b) minden jószágai az ő, Diakovics, érsekségének, tudnillik a krusedoli metropolisnak (melytől valamennyi jelen és leendő püspökök s a császári királyi tartományokban levő egész nemzet, addig míg József diadalmas fegyverei az ippeki patriarchai széket visszafoglalandjak, kell hogy függjenek), ezen jószágok s

---

¹⁾ Ugyanott, 59. l.

az ő összes vagyona, valamint utódaié csorbíthatlanul az érsekséget illessék; az ő hitvallásuk épen oly háboríthatlanul hagyassék, papjaik által épen oly függetlenül igazgattassék, mint a római-katholikusoké; népok ne kényszerítessék a római-katholikus ünnepeknek megüllésére, mert kettős ünnepek által, a vásárnapot ide sem tudva, az ő nemzetök roppant kárt szenvedvén, nem volna képes megállani;

c) ha a krusedoli metropolis az ellenség hatalmába találna esni, szabadságában álljon a metropolitának József bármely tartományában székhelyet választania, s ott is tőle függjenek a püspökök;

d) ha a metropolita, vagy bármely püspök, vagy más valamely pap a római egyházzal egyesülne, az, e cselekedete miatt hivatalától tényleg megfosztottnak tekintessék, más választatván helyébe;

e) a rácz hadi tiszték és katonák, a béke helyreállásakor tartsák meg rangjokat, s hogy parasztságra ne süllyedjenek, történjék a szükséges intézkedés ellátásuk iránt;

f) a rácz nemzetnek mind nemesei mind polgárai a megyékben és királyi városokban azonkép lássák előmenetelőket mint a németek és magyarok; s a közgyűlésekben és a tanácsnál, hitvallásuk szabad gyakorlata mellett, széltiben alkalmaztassanak;

g) ha valamely helység rácz lakosai földesurokkal szerződésre lépnének, tartassanak meg a szerződési pontok élvezetében;

h) Magyarország s a hozzákapcsolt részek dietá-

ira a rácz nemzet is, legalább főpapjainak és báróinak személyében hivassék meg, s ott széke és szavazata legyen; „most, midőn annyi ezer lélekre menő népünk — mondja a folyamodás — Magyarorszában s a hozzákapcsolt részekben már megállapítatott, esedezünk alázatosan: hogy nekünk, különben is már regnicoláknak, hogy névszerint mind az egyházi mind a világi rendnek, hivatala illetékehez képest, az ország bármely dietáiban szék engedményeztessék örökre, miszerint kiváltságainkra s ott előfordulandó jogainkra felügyelhessünk“;

i) mondassék ki országgyűlésileg vallásuk szabad gyakorlata Magyarorszában s a kapcsolt részekben; és engedtessék meg, hogy magok között, egyháziak és világiak, szokásukhoz képest szabad gyűlést tartsanak, valahányszor a szükség kívánja;

j) népek hadd örvendhessen a tizedfizetés alóli mentességnek a hazai törvények s az ő kiváltságaik értelmében;

k) ezen kiváltságok, melyek 1690. aprilis 6-án és augustus 21-én a bennső kancellária, — 1690. december 11-dikén, 1691. augustus 20-án, s 1695. martius 4-én a magyar udvari kancellária, — 1695. september 10-én az udvari kamara által adattak ki, fogadtassanak el országgyűlésileg, s iktattassanak azokkal együtt, melyeket még nyereendenek, törvénybe minden záradék nélkül ¹⁾. —

---

¹⁾ *Kereschich* az id. h. 437. l.

Az 1708-ban Pozsonyban megkísérlett országgyűlés, mely elébe Diakovics a közlött tizenegy pontot terjesztetni kérte, s melyhez, mint Józsefnek írja : „a szerémi és bácsi kerületek egyeteméből is kétkét egyént bízott meg a követséggel (eo destinavimus)“, — a pestis s a szövetséges magyar rendek mozgalmainak következtetésében csakhamar szétment; s a Károly alatt tartott három rendbeli alkotó országgyűlés a szerbek ügyével közvetlenül nem foglalkodott. Szabadítékaikat azonban, melyeket „Popovics Vincze keleti egyházbéli görög szertartásu metropolita és érsek, mind a maga, mind az egész rácz faj és szerviai nép neveikben és személyeikben benyújtott“, — III. Károly is fenntartotta, s előbb ugyan bennső kancelláriája útján 1713. augusztus 2-án; utóbb pedig, 1713. október 8-án, a magyar udvari kancellária közbenjöttével, testvérének, Józsefnek, megerősítő szabadíték levelét „valamennyi foglalatjaira, záradékaira és czikkelyeire nézve, annyiban, mennyiben ama szabadítéklevél annak rende szerint adatott ki, s a benne foglaltak valóságától erőt nyer“ részéről is megerősítette, „mások jogának fentartásával.“ Két évvel utóbb pedig — 1715. április 10-én — Józsefnek „fentartván magunknak“ féle záradékát és saját magáét, külön oklevélben oda magyarázta : „hogy tudnillik ezen kiváltságoknak addig kell csorbítatlanul fennállaniok, s élvezetökben a mondott nemzet bolygatás nélkül addig megtartandó, meddig az — s erre nézve bízunk, bizunk is benne — irántunk és felséges házunk iránt

tartozó hűségében, hódolatában és engedelmességében meg fog maradni.“

Következett az 1716-diki diadalmas török háború, melyben a temesi bánságon kívül még Nándorfehérvár, Végszendrő, Szabács sat. is visszafoglaltatott; s melynek következtében a metropolita 1724-ben székhelyét Krusedolból ismét Szerbiába, Nándorfehérvárra, áttette.

Következett az 1735-diki alföldi, különösen békésmegyei pórlázadás, melynek fejei első sorban szerbek voltak, de melynek eloltása után, a keleti egyház s a szerb telepek III. Károlyt nem tapasztalták tőlök elidegenültnek, mivel a közülök alakított határőrző zászlóaljok szintekkor lényeges szolgálatokat tettek neki Olaszországban.

Következett az 1736-diki szerencsétlen török hadviselés, mely közben az ippeki metropolita Joannovics Arzén, elődének, Csernovicsnak, példájára, a belső szerb tartományokat, névszerint Albániát a Porta ellen fellázítani törekedett; szerencsétlenül, mert a törökök a felkelt arnótok közül számosakat levágván, közülök csak ezerkétszáz talált Joannovicscsal együtt menhelyet Szerémbe.

Következett az 1739-diki békekötés, melyben Nándorfehérvár török felsőség alá adatván, az érsekiség onnan ismét Szerémbe áttétetett, csak hogy már nem többé Krusedolba, hanem Karloviczba, hol is a bevándorlott Joannovics váltá fel Popovicsot az érseki széken.

VI.

Az 1741-diki országgyűlésen a magyar Rendek első sorban az országtesttől elvont részeknek, köztök az úgynevezett alsószlavoniai megyék, a tiszai kerület és a Marosmellék (azaz : a Bács, Bodrog, Csongrád, Arad, Csanád és Zaránd megyéktől elszakított katonai helyek), s a temesi bánság bekebelesítését sürgetvén, fájdalmasan említették a katonai felsőbbség alá helyezett szerb gyarmatoknak az ország alkotmányától eltérő külön kormányzásából származó vizszasságokat, de vallási szabaditékaik ellen nem emeltek szót.

A Dalmát-, Horvát-, és Tótországok nevében benyújtott sérelmek között az első, veszélyeztetve látván a Törökországból beköltözködött óhitűek által a katholika hitvallást, „mely egymaga létezhetik csak törvényesen a három országban“, s felemlítvén, mint gyújtották fel az óhitűek a mácsai kolostort a római egyházzal egyesült görög szertartásuak elleni dühökben, „térdenállva kéretik ő felsége, hogy a schismaticus püspökségek töröltessenek el;“ „hogy a szvidniczi püspököt illetvén az öszves görög szertartásu nép, úgy az egyesült mint a schismaticus felett az egyházi kormányjog: hagyassék meg a schismaticus metropolitának, miszerint a Dalmát-, Horvát- és Tótországokban s az illető végekben tartózkodó görög

szertartásu nép felett hatóságot ne gyakoroljon; hogy végre, a Horvát- és Tótországban s az ezeknek generalátusaiban és végeiben lakó rácz nemzetnek adott kiváltságok, mennyiben a katolikus vallásnak vagy bárki jogának rövidségére vannak, mint alattomosan belopódzottak semmisítessenek meg, annak legkegyelmesebb nyilvánítása mellett, hogy ezentúl ilyesek nem fognak kiadatni, s mennyiben kiadatnának, semmisek fognak lenni.“

A királyné a magyar Rendekek által felterjesztett sérelmekre adott válaszában a sürgetett bekebelesítést ígérte; a Dalmát-, Horvát- és Tótországok részéről előadott aggodalomra nézve pedig ekkép nyilatkozott :

„Ő felsége dicséri a Rendekek ahíthatos buzgalmát a köztök megörzendő vallási egységre nézve, miért is megengedi, hogy az orthodox hitvallás érdekében hozott statutumaik ezen országgyűlés alkalmával is megerősítessenek, és valamint az 1723 : 86. törvényczikkelyhez képest már intézkedés történt, hogy ezen országok területében csak római-katolikusok birhassanak jószágokat : megengedi ő felsége, hogy ezen intézkedés a földesurak gazdasági tiszteire is terjesztessék ki; nem különben, a varasdi és károlyvárosi generalatusok iránt is úgy fog rendelkezni, hogy az orthodox hitvallást rövidség onnan se érhesse. A nemegyesült görög szertartásuak metropolitájának különben is a mondott országok területén semmiféle hatóság nem

fog engedtetni az érintett szertartás clerusára és népére.“¹⁾

Ezen leirat értelmében és szavaival alakult meg az 1741 : 46 törvényczikkely, előrebozsátatván, hogy „a szentséges királyi felség a mily kegyelmes oly kegyeletes határozatából s a Karok és Rendek egyhangu megegyezésével és szavazatával Dalmát-, Horvát- és Tótországoknak az orthodox hitvallás érdekében és fenntartására hozott statutumai megerősítetnek.“

A magyar Rendek felebbérintett kívánságához képest hozatott az 1741 : 18. törvényczikkely, melynek 3—6 a szerbekre nézve nagyfontosságú szakaszai rendelik : „hogy, továbbá, a Bács, Bodrog, Csongrád, Arad, Csanád és Zaránd megyékben fekvő úgynevezett katonai helyek az ország és a megyék törvényhatóságának adassanak vissza és vettessenek alá; aztán, a temesi, szerémi és alsó-szlavoniai kerületek, mihelyest csendesebb leszen a közügy állapota, szintén kebleztessenek vissza az országba és törvényha-

---

¹⁾ Ez idétt Horvátországban Kosztaniczán és Plaskón voltak nemegyesült görög szertartásu püspökök, kik az akkor igen nagy katona; végvidékben székellvén mindketten, ez okért mondhatta a leírás : hogy a metropolitának Horvátországban, értsd : a polgáriban nem fog befojyas engedtetni. 'Szlavonia', 'Tótország' név alatt pedig a törvényhozás még ekkor is, csak felső Szlavoniát, értsd : Varasd, Zágráb és Kőrös megyéket értette, melyeknek területén nem volt óhitü püspök. Az úgynevezett alsó Szlavonia, azaz : Verócza és Posega úgy Szerém, ekkor még nem voltak visszakeblesítve, s a metropolitának és a pakraczi püspöknek itt, illetöleg a péterváradi ezredben és Pozsegában voltak szék-helyeik.

tóságának vettessenek alá. E végre biztosokat fog nevezni a királyi felség; és ezen ország részéről a nádor, Szlavoniáéről pedig a dalmát-, horvát- és tótországi bán, ez országok Karaival és Rendeivel egyetemben szintén fognak biztosokat választani, kik az érintett temesi, szerémi és alsó-tótországi kerületekben, valamint más határszéli részekben, a végek szabályozására alkalmas és előzséges földet jelelendenek ki, s a végbelieknek lakásul és tisztökben-eljárásul úgy adandnak által, hogy a végekben, más adózókkal össze nem elegyedve, megállhassanak. És kihásítatván s általadatván ekkép ezen föld, a maradékot mindenre nézve és teljesen a megyék törvényhatóságának vetendik alá. És ő királyi felsége az ország ezen részeiben fekvő megyék elébe főispánokat méltóztatandik kinevezni.“

Ezen törvényczikkely, mely a határörző katonaságot, nevének megfelelőleg a határokhöz rendelé által-tétetni; de még inkább a felebb említett 46-dik, mely, azonképen mint az 1723 : 86. s az ebben idézett törvényczikkelyek, Dalmát-, Horvát- és Tótországok statutumait nem az evangélikusok, hanem első sorban az óhitűek ellenében erősítette meg, — aggodalommal tölté el a szerbeket; miért is szabaditékaik újabb megerősítése majdnem nyomon érte az országgyűlési végzést.

A királyné jogai mellett, országlásának kezdetén, küzdött hadak közt, a szerbek nem voltak utolsók. Mária Terezia ezt meghálálándó, 1743. április 24-én

bennsü kancelláriája, május 18-án a magyar udvari kancellária útján : „tekintetbe vévén : hogy Joannovics Arzén patriarcha, metropolita és érsek, az utolsó török háborúban, elődének, néhai Csernovics Arzennek példájára, elhagyván ippeki patriarchai székét, a kormányára bizott néppel Törökországból a mi birodalmainkba átlépett, s ezen népet Magyarország szent diademájának és felséges házunknak teendő hűséges és hasznos szolgálatokra lelkesítette; a mondott rácz fajú nép pedig, hadakat vonva össze Magyar-, Horvát- és Tótországokból, és saját költségén is szerzett katonai kellékekkel jól felszerelve, a jelenleg égő háború alatt, Bajor-, Cseh- és Olaszországokban a mi, és országaink ellenségei ellen működő seregeinknél erősen és elszántan katonáskodik“ :

az atyja és nagybátyja által kiadott szabadítékleveleket

„minden foglalatjaikra, záradékaikra és cikkelyeikre nézve, annyiban, mennyiben ama szabadítéklevelek annak rende szerint adattak ki, s mennyiben a bennök foglaltak valóságától erőt nyernek“, helybenhagyta s megerősítette „mások jogának fentartásával“;

meghagyván Magyarország s a hozzákapcsolt részek Karainak és Rendeinek s bármily állásu jobbágyainak, hogy a rácz és szerb népet, jogaikkal és szabadságaikkal „addig míg irántunk és felséges házunk iránti hűségükben és engedelmességökben hiba nélkül megmaradnak“ élni hagyják, s ezen jogokban

„azok és olyasok ellen is megvédjék, kik a szcre-

tett urunk bátyánktól 1706. september 29-én kiadott megerősítő oklevélbe iktatott záradékból : fenntartván magunknak sat. s ennek helytelen magyarázatából a mondott rácz fajnak és népnek némi alkalmatlanságokat okoznának . . . Kelt prágai királyi várunkban május havának 18. napján 1743-dik esztendőben, országlásunknak, Magyarország, Csehország s a többiek felett, harmadik évében. Mária Terezia. Gróf Batthyány Lajos. Koller Ferencz.“ ¹⁾

A szabadítéklevél ezen megerősítését 1747-ben az illír udvari küldöttség felállítása követte, „a szerbek kiváltságainak kezelésére“.

Az ügynek ez állásában, összejövén 1751-ben az országgyűlés, Dalmát-, Horvát- és Tótországok képviselői, sérelmeik közt első helytt panaszt emeltek ekképen :

„Ö felségének Dalmát-, Horvát- és Tótországokra valóban anyai kebelből kiöntött kegyelmességét hajlott nyakkal tisztelik a mondott országok Karai és Rendei, midőn az egy igaz és üdvezítő, ezen országokban mások kizárásával és nemtűrésével mindig megtartott hitvallásnak további megőrzésére és gyarapítására“ az 1741 : 46. törvénycikkelyben foglaltakat kimondá.

Ezen törvénycikkely foganatosítására,

„miután a vladikák vagy is az állítólagos schismaticus püspökök — az egyik ugyan Plaskóban, a másik Kosztaniczán a báni végekben, a harmadik Pakraczon Pozsegában, szokott és velök született

---

¹⁾ Lásd mindezen kiváltsággleveleket a Mellékletben B. alatt.

kicsapongásaikkal nemcsak nem hagynak fel, de sőt egyházaikat sokszorozni, kőből valókat, még régi katolikus egyházak romjaiból is építeni, s ezen ürügy alatt a népet rendkívül sanyargatni, a szentségeknél a katolikusok közötti osztogatásába magokat beavatni, katolikusokat a schismához vonni, a saját fajukból valókat pedig a katolikus hitvallástól távol tartani s az ezzel már egyesülteket onnan visszahúzni, a híveknek nagy botrányára és sok ezer léleknek örök veszedelmével, meg nem szűnnek;“

„miután, továbbá, a végre, hogy a nem egyesült görög szertartásuak állítólagos patriarchájának a mondott országok területén lakó szertartásabeli clerusra és népre hatóság ne engedessék, az volna a legjobb mód, ha a hatósága alatt álló schismaticus állítólagos püspökök onnan eltávolítatnának“ :

„kéri tehát alázatosan, térden állva, ő felségét, hogy ellen nem állván a kétségkívül gonosz értesítésre jó hiszemben kiadott bármely megerősítések, a mondott plaskói, kosztaniczai és pakraczi vladikák vagy schismaticus állítólagos püspökök, onnan rögtön elmozdítassanak,“

„hogy az 1741 : 46. és 1723 : 85. cikkelyek a visszakeblezett verőczei, pozsegai és szerémi megyékre is törvényzikk által kiterjesztessenek,“

„s hogy végre a vlachoknak ¹⁾ a korona, vagy a katolikus hitvallás vagy bárki jogának sértésével

¹⁾ Régebbi törvények vlach-nak nevezik a varasdi és károlyvárosi generalátusok nemegyesült görög szertartásu népét.

akármiként s akárhonnan kiadott szabadítékaik, valamint az 1635 : 40, 1659 : 90. és 1681 : 46. által megsemmisítettek, úgy most is törvényczikkely által semmiseknek nyilvánítassanak, legmélyebb sohajtások közt kéretik ő felsége.“

A királyné válasza ekkép hangzott :

„a nemegyesült görög szertartásu clerus bármely kicsapongásai orvosoltatni, s az egyesülteknek a schismához visszavonatása akadályoztatni fognak. Hogy az 1741 : 46. rendelkezése a visszakeblezett három szlavoniai megyére annyiban kiterjesztessék, mennyiben ezentúl semmiféle földesúr akatholikusokat, azaz : ágostai és helvet hitvallásbelieket ne merjen befogadni, s hogy a zsidóknak ne legyen állandó lakásuk Eszék városában, kegyelmesen megengedi ő felsége, de épségben maradván a nemegyesült görög szertartásbeli lakosok számára kiadott szabadítékok, melyek a bekeblesítés alkalmával is megerősítettek. Valamint pedig az áluton kicsalt szabadítékok természetesen érvénytelenek, úgy, ellenkezőleg, a nemegyesült görög szertartásu népnek engedményezettek, mint a koronának alávetett biralmakbai befogadtatásakor történt közfogadáson sarkallók, hogy a postulatumban idézett törvényczikkelyek alapján eltöröltessenek, mód nincsen azért : mert ama törvényczikkelyeknél későbbiek; valamint azért sincsen, mert annyi királyi megerősítés által szokásba hozattak; ha mindazáltal kihágások észrevétetvén felterjesztetnének, orvoslásról gondoskodandik ő felsége.“

A Rendek még egy ízben sürgették kivánalmuk meghallgatását, a királyné még egy ízben nyilatkozta ki, hogy a fennforgó viszonyok közt nem látja módját a kiváncsi teljesítésének, s az országgyűlés eloszlott, anélkül hogy végzéseiben nyoma volna az ügynek.

A magyar rendek részökről panaszt emelvén az 1741 : 18. tczikkelynek csak hézagossal teljesítése miatt, beiktattatott az országgyűlés végzeményei közé, „hogy ő felsége Magyarország iránti királyi és anyai gondoskodásához képest intézkedni fog a visszakeblezendők visszakeblezése s a visszaadandók visszaadása iránt.“ ¹⁾

Mária Terezia a törvény czélzatának, „hogy a határőrző katonaság a határokhöz való“, megfelelőleg, a szerém-bácsi, úgy nevezett dunai végeket már 1745-ben oszlatta el. „Adjuk emlékezetül mindeneknek, kiket illet — írja 1745. július 1-én, — hogy miután magunkat legkegyelmesebben elhatároztuk, miszerint az 1740-diki törvényczikkelyek értelmében az Alsó-Szlavonia szerémi kerületében a Dunának inenső partján, s Bács és Bodrog megyékben a Dunának másik partján fekvő katonai helyek : Szabadka, mely most Szent-Máriának hivatik, Zombor, Bresztovác és Palánka az illetékes megyei törvényhatóságokba bekebleztessenek; s miután, a foganosítandók foganosítására biztosainkat elégséges utasítás-

---

¹⁾ 1751 : 24. tcz.

sal már a hely színére küldöttük : ennélfogva a mondott kerületek és helyek görög szertartásu illír hív lakosainak részére és folyamodására, ezzel kegyelmesen kinyilatkoztatandónak véltük : miszerint egyszersmind azt is határoztuk el és rendeltük, hogy az említett bekeblesítés a rácz fajnak és népnek az üdvezült néhai császároktól és királyoktól, tudniillik dicsőséges elődeinktől kegyelmesen adományozott és királyi felségüink által is megerősített kiváltságokat meg ne szüntesse és rajtok csorbát ne üssön, de sőt, hogy azok, ellen nem állván a bekeblesítés, ezentúl is megtartassanak.“

A végrehajtás viszonylag csekély nehézségekre talált; más ezredékbe tétetvén át a tisztek, kamarai szerződés mellett válván nem annyira jobbágyokká mint földbérlökké feles számmal a közlegények, és a szabad királyi városok jogaival ruháztatván fel Zombor és Újvidék. Több nehézségekkel járt a tiszai s a marosmelléki végek feloszlata. 1751. october 23-án, mindjárt az országgyűlés befejeztével, a királyné feddő levelet küldött reájok. „Miután kegyelmes anyai gondoskodásunk valamennyi népeinkre terjed ki, és semmitem természetesb, mint hogy a határörző katonák birodalmunk határainál telepítessenek le, ott mind sajátmagok mind a közjóért, szabadságért és biztosságért örködendők, valamint ez kegyes emlékezetü nagyatyánk dicsőült Leopoldnak 1690. kihirdetett levelében nyilván kimondva találtatik : ez oknál fogva, változván hatalmasan Magyarország végei, a

maros- és tiszamelléki kerületek bekebelesítéseért illedelmesen könyörgök kérelmeiket nem lehetett meg nem hallgatnunk. De azért soha sem volt szándékunkban, jelenleg sincs és ezentúl sem leszen, a görög szer-tartásu rácz fajnak dicső elődeinktől engedményezett s általunk is ünnepélyesen megerősített kiváltságain bármi parányi csorbát ütni; sőt inkább ezen fajból azokat, kik dicséretes versenyzéssel, hűséggel, engedelmességgel és a hadi mesterség tudásával másokat megelőzni törekedeznek, méltóképen megjutalmazni. . . . Nem örömet értettük meg tehát, hogy soraiban nem hiányzanak nyughatatlan bujtogatók, kik megszegésével a hitnek, melyet nekünk esküttek, másokkal elhíttetni akarják, mintha őket az elnyomás veszedelme fenyegetné. Mert valamint ilyesmi távol van a legkegyelmesebb fejdelemnő, úrnő és anya érzelmeitől, úgy soha sem fogjuk eltűrni, hogy e fajbeli bármely hű alattvaló valaki által a kiváltságok engedményeinek ellenére elnyomassék vagy a hitbeli egyesülésre erővel kényszerítessék, mely egyiránt kegyelmes és hathatós akaratumkról megannyijokat öszvesen és fejenkint biztosítani akarjuk. Innen következik, hogy minnenmagunktól gondoskodtunk s gondoskodunk jelenleg is arról, hogy azok számára, kik a maros- és tiszamelléki kerületek bekebelesítése után vonakodtak ott maradni, országunk határszéleinel, az eredeti célzathoz képest, más, szintén kényelmes lakok készen tartassanak; az ott maradni akarók pedig semmit se veszítsenek azon kiváltságokból és szaba-

dítékokból, melyeket megerősítő levelünk azon görög szertartásu népbelieknek szintén biztosított, kik megszo-
kott helyeikben, ezeknek Magyarország és a kapcsolt
részek megyéibe kebeleztetésök után is megmaradnak.
De császári királyi jóakaratumknak ezen kitünő tanúte-
telével sem értük be, s hajlamuk annál biztosabb meg-
nyerésére, kiváltságaikat és szabadítékaikat még öreg-
bitettük is, mit nagy részök édesörömezt fogadott. A
mondott kerületek külön mindenik lakosától függött
tehát: vagy ez vagy amaz utat választani; s gondunk
lesz reá, valamint nem is volt soha más szándékunk,
hogy azoknak, kik az elsőt választották, mind lakra
mind élelemszerzésre elégséges föld adassék a végek-
ben, eredeti letelepítésöknek megfelelő azon feltétel
alatt, hogy ott magokat a hadi mesterségben dereka-
san gyakorolják és katonai tisztökben szorgalmasan
eljárjanak. Valamint pedig ezen nyilatkozatunkkal
tökéletesen kimerítjük nemcsak azt, mit a legenge-
dékenyebb fejdelemnétől esdve kérhet a hü alatt-
való, hanem egyszersmind azt, mit a görög szertar-
tásu hadias illír nép akár csak kívánhat is: úgy fel-
tettük magunkban, azokat keményen megfenyíteni, kik
ezt fel sem véve, a nyakasság vagy bujtogatás vétkébe
esnek, s ennél fogva az engedményezett kiváltságokra
magok magokat méltatlanokká teszik; mert ha szer-
felett szeliden járnánk el a gonoszok ellen, az Isten-
től reánk bizott legfőbb hatalom s kötelesség gyakor-
latáról feledkeznénk meg. Mivel pedig a rácz fajnak
engedményezett kiváltságok első alapja az, hogy nem-

csak irántunk hanem felséges házuk iránt is csorbítatlanul hű és engedelmes maradjon: nem áll szabadságunkban olyas kívánsághoz járulni, mely e feltételnek nem felel meg. Arról pedig kétség sem lehet, miszerint, — feltéve hogy lakásra és élelemszerzésre elégséges föld nyújtatik, — a végekben való hely kijelelésének egyedül a királynő és úrnő legfelsőbb akaratától, nem pedig az alattvalók megátalkodott válogatásától kell függenie. Tudják meg tehát a többször említett kerületek lakosai öszvesen és külön egyenkint, bárkik s bármik legyenek, s akár még most is ott vannak, akár máshová vették magokat, hogy az igazság és méltányosság szabályai szerint, az ellenállókat kétségtelen büntetés, az engedelmeseket pedig kedvezésünk fogja érni . . .¹⁾

Még ezen intő szózat után is többen -- egynehány ezerre teszik -- vonakodtak a kétrendbeli állapotok valamelyikéhez alkalmazkodni, s ezek a pétervári udvar felhívására Oroszországba költöztek, hol a tatár népségek elleni végekben letelepedvén, 'Új Szerbia' név alatt külön gyarmatot alakítottak; a maradéknak része letévén a fegyvert s földmivelővé válván, Bácskának az újabb időkig Tiszamellékinek nevezett kerületét képezte, része az akkor még vissza nem kebelezett temesi bánóságba tétetett át, hol a Tiszának partján a Maros torkolatától Nagy-Becske-rekig, mint a nagykikindai illír ezredhez valók, kap-

¹⁾ *Múlt századi másolatból.*

tak szállást; és megtörténvén itt is tettelegesen a bekeblezés s eloszlattatván ennél fogva az illír ezred, az úgynevezett nagykikindai kerületben polgári állást fogtak.

VII.

1764. martius 2-án kelt királyi levél június 17-ére Pozsonyba országgyűlést hirdetett a Rendeknek. September 21-én felküldettek a Karok és Rendek kiválalmaik és sérelmeik; a Dalmát- Horvát- és Tótor-szágokéi között kivált a 2—14. szám alattiak a szerb ügygyel foglalkodnak.

„Hogy a hitvallás egyazonsága — mondja az okirat — a lelkeknek s a házi egyetértésnek, melytől a hazának is boldogsága első sorban függ, legerősebb köteléke : százados szokásból megtanulták ősünk, s az ellenkező példából tapasztalta számos tartomány; könyörögnek tehát ezen országok Karai és Rendei, hogy felséged az 1741 : 46. s az ott idézett czikke-lyeket kegyelmesen megerősíteni méltóztassék, miszerint ezentúl is kirekesztőleg csak azok, kik a római-katholikus hitet vallják, ezen országokban jószágot birtokolhassanak; s hogy a más hitvallásbeliek ellen, kik jószágok birtokában vannak, a Csernovicsféle jószágvétele minapában történt megsemmisítésének is példájára, bármely római-katholikus nemes előtt az 1715 : 23. törvényczikkelyben kijelelt út nyitva álljon. Addig pedig, míg ezen törvény fogamatba véte-

tik, ilyes jószágok nemegyesült görög hitvallásu birtokosaik más földesurak példájára az illető megyei hatóságnak legyenek alávetve, s polgári ügyeikben ezen, nem pedig, mint eddig szokták, az udvarhoz folyamodás utján tartozzanak eljárni.“

„Kéretik, hogy a már kinyert címeres nemeslevelekre nézve az 1741 : 46. törvényczikkelyben, 1630 : 30-ra vonatkozólag alapuló jog fenntartassék, az ezentúl folyamodóknak pedig ilyes címeres nemeslevelek ki ne adassanak.“

Következik aztán még több gravaminalis pont, ezen berekesztéssel :

„Mindezen bajokat tetézi a schismának roppant növekedése. Még 1741-ben rendeltetett a 46. czikkely által : „A nemegyesült görög szertartásuak metropolitáinak nem engedtetik meg, hogy ezen országok kerületében a mondott szertartás clerusára és népére bármi hatóságuk legyen.“ S íme, ha tekintetbe vesszük a kebelünkben alapított három hatalmas püspökséget : a plaskóit, a kosztaniczait s a pakraczit, melyek a mieinket, idegen emberek ítélete szerint is, már-már utólérik ; ha számos monostoraikat, bitang módra növekedő pópáik nagy számát, az ezen vallásbeli embereknek széltiben adományozott bárói és grófi címeket, s mi még sokkal keservesebb, az őket természetesen jószágbirtoklásra felhatalmazó címércs nemesleveleknek számokrai kiadatását, az általuk szerzett ‚illír nemzet‘ nevet, s az ekkép kinyert, noha törvényeinken és hatóságainkon csorbát

ütő ,deputatio illirica‘-féle dicasteriumot, és ennél fogva minden ügyekben bánulatos gyarapodásukat, mely ellen nekünk a mi hatóságaink, a mi dicasteriumaink, a mi municipalis törvényeink csak alig nyújtanak oltalmat; — ha mindezeket közelebbről meggondoljuk, látni fogjuk, miszerint csak kevés híja van, hogy ezen, mint az 1604 : 14. czikkely mutatja, jövevény schisma, az országainkban uralkodó vallással már-már egyazon fokon álljon; miért is méltán szállott meg bennünket az aggodalom : hogy idővel ezen oly nagy, Moszkvaország végeitől az Adriáig terjedő s csak az egy metropolitai hatalom által összeforrasztott test jóléte a mi vállásunkat és államunkat egészen el fogja nyomni, kivált ha ezen schismatikusoknak a katonai renddel való réműletes egyesülését vesszük fontolóra, mely által érdekeiket annyira egyítvé vegyítették, hogy mind a katonai rend a maga határait a schismatikusoknak erőszakoskodásai által külebb terjeszteni, mind pedig a nemegyesült görög szertartásbeliek az övéiket a katonai rend túlhatalmas oltalma alatt növelni már-már megszokták. Ennyi s ily roppant, és legbensőbb lételünket rágó bajokon csak felséged segíthet, mint kinek az isteni gondviselés fenntartotta, hogy valamint az apostoli király czímének helyreállításával szentséges nevét az egész keresztyén világ előtt dicsőítette, úgy magasztos nevét mint a katolikus hitvallásnak országainkban helyreállítójáét, az utódok is hálásan emlegessék örökké. Könyörgünk tehát felségednek, mélt-

tóztassék kegyelmesen megparancsolni, hogy a nem-egyesült görög szertartásuak, közügyeiket törvényes csatorna által, nem pedig ama küldöttség útján tartozzanak vinni, s hogy a mondott küldöttség e részek népére semmiféle hatósággal se bírjon.“

A királyné ezen nehézségekre ekkép felelvén :

„A 2—14. pontokra nézve ő felségének az a nézete, hogy tisztán az 1741 : 46. tcikkelyhez kell ragaszkodni; s hogy a kihágások és visszaélések, ha bejelentetnek, az országgyűlésen kívül is orvosoltasának, arra gondja lesz ő felségének;“

1765. martiusban eloszlott az országgyűlés, ismét anélkül, hogy a hozott törvényekben a szerb ügyre nézve közbenjött nyilatkozatoknak nyoma volna.

VIII.

1765-ön innen Mária Terezia, 1780-ban bekövetkezett halálaiglan, nem tartott országgyűlést, de ezen tizenöt évi időköz mindamellet nem volt meddő a közigazgatási fejlődés mezején; az úrbér ekkor hozatott be, oly alapon, melyet az 1790-diki országgyűlés ideiglenesnek elfogadott, s az 183²/₆-diki, üdves fejlesztésre alkalmasnak talált; a szerb faj ügyei ekkor rendszerítettek oly irányban, melyet szintén az 179⁰/₁-diki s az utána következett 1792-diki országgyűlések a jogközösség polczára emeltek, az 184⁷/₈-diki betetőzött.

A szerb bevándorlottaknak adott első szabadíték.

levél oly sajátzerü vegyülete volt a vladikaságon sarkalló albániai államjognak, s a császári főhaditanács teljes ismeretlenségének a polgári kormánynyal általában s a magyar alkotmánynyal különösebben, hogy azt kevéssel megjelenése után, mind a benső tanács mind kivált a magyar udvari kancellária többféle záradékokkal ügyekezett bozótosságából kivetköztetni. De ezen eljárásból szükségképen ellentétek származtak, melyeknek kiegyenlítéséhez a jogközösség volt az egyedüli út. Ezen jogközösséghez hatalmas lépésül szolgált az, illír szabályzat, melyet Mária Terezia az 1769-ben tartott és gróf Hadik András lovas tábornok s budai várparancsnok által vezérelt szerb congressus meghallgatása után, 1771. július 20-án adott ki. A szabályzat „a nemegyesült görög szertartásu illír nemzetbeli mind polgári ¹⁾ mind katonai alattvalókhöz“ van intézve, kik a királyné „örökös biralmaiban, névszerint pedig Magyarországbán és a hozzá tartozó tartományokban, a károlyvárosi és varasdi generalatusokban, úgy a horvát-, tót- és temesvári katonai végekben és a temesi bánóságban letelepedvék.“

Előrebocsátatván az első szakaszban, hogy „az illír nemzet, mely 1690-ben ezen részekre átjött, addig míg az uralkodó ház iránti hűségben és tartozó enge-

---

¹⁾ A 'Provincialis' szó melyet 'polgári'-val adtunk vissza, itt ellentétet képez a 'militaris'-sal; ez tudniillik a végbelieket, a határőröket, amaz a benn az országban, a tartományban lakókat, kik polgári nem katonai hatóság alatt állanak, jelenti.

delmességben állandóan megmarad, nemcsak szabadságainak, kiváltságainak és különös előjogainak legteljesebb használatában és birtokában valamint eddiglen úgy ezentúl is fog oltalmaztatni,“ — a második ekkép intézkedik :

„hogy az illír nemzet mindenik tagja, bármily rendü és méltóságu legyen, törvényes felsőbbjét és biráját tudhassa, kihez az előforduló esetekben folyamodjék, kinyilatkoztatjuk és akarjuk : miszerint, valamikép a rend akarja és minden helyeken be van hozva, olyas ügyekben és tárgyakban, melyek a hitant, a lelkismeretet és szertartást nem illetik, a Magyarországbán s a kapcsolt tartományokban és a temesi bánságban tartózkodó illír nemzet is a provinciális (értsd : megyei, városi) magistratusoktól s a földes uraságoktól, aztán a magyar királyi udvari kancelláriától, és illetőleg a bánságiakra nézve fennálló császári királyi kamaránktól; valamennyi katonai végekben az előljáró hadi tisztektől s hatóságoktól és császári királyi udvari hadi tanácsunktól; továbbá, a kiváltságokra és a vallásgyakorlatra nézve, valamint a clerust illető ügyekben is, különbség nélkül valamennyien, úgy a polgáriak mint a katonaiak, az illír nemzet számára legfőbb védelmünk különös jeléül alkotott udvari küldöttségtől függenek.“

Innen következik, mondja a harmadik szakasz, hogy

„a metropolita csak az egyháziakban főpapja az illír nemzetnek, de egyáltalában nem feje a világi ügyekben.“

Kimondatván ekkép a közpolgárság elve, a többi szakaszok az illír congressus illetékességéhez tartozó egyházi, tanodai, alapítványi sat. tárgyakkal foglalkodnak, mely gyűlésre nézve a huszonötödik pont emlékezetbe hozza, hogy valamint eddig úgy ezentúl is tilos, akár nyilvános akár másféle nemzeti congressusokat előleges legfelsőbb engedelem nélkül egybehívni.

Ilyes congressusok 1774. és 1776-ban tartatván Karloviczon, már 1777-ben felmerült a szabályzat módosításának szüksége. A kiadott újabb regulamentum „a Magyar-, Horvát- és Tótországban a temesi bánságban s a károlyvárosi és varasdi generalatusokban tartózkodó nemegyesült görög szertartásu cleusra és laicus rendre nézve“ birt kötelező erővel.

Az első szakasz újra a kiváltságok legteljesebb használatában hagyja az illír nemzetet, míg hiv marad;

a második és harmadik szakaszok sem szenvedtek lényeges módosítást, de a congressus illetékességéhez tartozó ügyek részletesebben, s több helytt módosítólág szabályoztattak s a congressusi ülésekre nézve megállapított :

„Miótán az értelmesbeknek és a nemzet öregebbjeinek tanácsait nem lehet az ifjuság éretlen itéletére bízni, s a minden ügynél véghetetlenül szükséges titoktartást sem lehet a kihiresztelés veszélyének kitenni: ennélfogva azon kérelmet, hogy az illír nemzetbeli ifjuság a congressus üléseibe bébocsátassék,

annál kevésbé véltük megadathatónak, mennél kevésbé akarunk a nemzettől s ennek clerusától mindazokra nézve valamit elvenni, mik nekik a szabadi-téklevek által adományoztattak és engedélyeztettek. Ehhezképest inkább a régi szokáshoz és kellő rendhez kell ragaszkodni, hogy tudniillik, valamint azoknak, kik a congressusban részt vehetnek, azaz : a nemzet mind papi mind világi követeinek száma 75. főben, még pedig 25-ben a katonaságból, 25-ben a polgári rendből és 25-ben a clerusból világosan határozottat meg : úgy a szabott számon túl, és császári királyi biztosunktól helybenhagyott formalis megbízás nélkül, a congressus üléseibe senki se bocsátassék be, általában pedig congressus az ő jelenléte nélkül ne tartassék.“

A congressusnak egy másik kérelme is elutasított, hogy tudniillik a nemegyesült görögszertartásu szerbek Horvátországban fekvő jószágokat birtokolhassanak; elutasítatott azért, „mert úgy kívánja az igazság, hogy mindenik ország és tartomány a maga ősi jogaiban és minden bármiféle illetőségeiben csorba és sérelem nélkül megtartassék; ezekhez pedig azok, kik az országba befogadtattak, alkalmazkodjanak és a nekik egyéb dolgokban engedményezett szabadi-tékokat és kedvezményeket elégejjék“; — „ezen tilalom azonban a Horvátországgal határos generalatusokra nem terjed ki, de igen a Horvátországhoz tartozó, Magyarországba bekeblezett három tótországi várme-gyére, névszerint : Veröczére, I'ozsegára és Szerémre.

A bánságnak tettleges bekebelesítése, az illír udvari küldöttség elosztatása, s teendőinek azon udvari dicasteriumokra bízása, melyek a szerbeket illető egyéb ügyekben eljárak; nemkülönben, a módosításokat szorgalmazó óhitűek sürgetései már 1779.-ben egy harmadik szabályzat az úgynevezett „*Declaratorium Illiricum*“ kiadását tették szükségessé. Ennek első szakaszában, hol a szabadítékok megerősítéséről van szó, kimaradt a ‚legteljesebb‘ ‚plenissimus‘ szó, — hogy t. i. szabadítékaik legteljesebb használatában meghagyatnak — s helyébe jött : „a szabadítékok használatában meghagyatik az illír nemzet, jelen kegyelmes leiratunk értelméhez képest;“ s e módosítás, mint a Referensnek előttem fekvő jegyzetei ¹⁾ mondják, azért történt : „mert ezen szabadítékokat lényeges pontokra nézve, minők, például : a caducitási jog, a nemzetnek függése a metropolitától világi ügyekben, a saját és külön magistratus sat., fontos és az állameszélyességgel járó okokból módosítani kellett és korlátozni.“ ²⁾ A második szakasz szabatosabban eképp formuláztatott : „Valamint a Magyarországbán tartózkodó illír nemzet a hittant, lelkismeretet és szertartást illető dolgokban metropolitájától és püs-

---

¹⁾ *A nemz. muzeum könyvtárában 1787. fol. Széch. jegy alatt.*

²⁾ „Weilen ersterwähnte Privilegia in wesentlichen Stücken, als da sind zum Beispiel : das Caducitätsrecht, die Abhängigkeit der Nation vom Metropolit in saecularibus, eigentliche und besondere Magistraten u. s. w. aus erheblichen und der Staatsklugheit selbst angemessenen Rücksichten abgeändert und eingeschränket werden müssten.“

pökeiktől ¹⁾ függ, úgy máskülönben ezen nemzet, clerusával együtt, miként az ország egyéb lakosai, elsőben a provincialis magistratusoktól és helyhatóságoktól, aztán magyar királyi udvari kancellariánktól fog függni. A harmadik szakasz lényeges módosítás nélkül maradt. A congressus összeállítása s az ülések nem nyilvános volta iránti rendeletek megújítottak; a Horvátország igényét — hogy területén s a hozzá tartozó kerületekben a nemegyesült görög szertartásuak fekvő jószágot ne birtokolhassanak, — felemlítő szakasz kimaradt, s „Dállya addig hagyatott meg az érsekség birtokában, míg hasonló hasznót hajtó fekvő birtok Horvátországon kívül adományoztatik neki.“

Ez és ilyes volt a szerb ügy fejleménye Mária Terezia korszakában; a józsefi évtized, a vallási türelem szellemének foglalmányain kívül, mint egyebekben úgy itt sem hagyott maradandó nyomot.

IX.

II. József halála után Leopold 1790. martius 29-én június 6. ára hívta együvé az országgyűlést.

---

¹⁾ „A karloviczi érsek és illír metropolita hatóságához — mondja egy későbbi szakasz — csak következő nem egyesült püspökségek tartoznak : a verseczi vagy karánsebesi, a temesi, bácsi, aradi, pakraczi, budai és károlyvárosi.“ A plaskoi, t. i. áttétetett Károlyvárosra s a kosztaniczai beléolvasztatott; a jeneiből lett az aradi. Az erdélyi nemegyesült görög szertartásu püspökség már korábban a karloviczi metropolitától tökéletesen exemptusnak nyilvánított.

Még a meghívó levél kibocsátása előtt, martius 22-én, Putnik Mózes, karloviczi érsek, folyamodást nyújtott be a fejdelemnek, melyben elődének, Diakovics Ęzsaiásnak már 1708-ban felterjesztett kérelmét megújította : „hogy ő s még néhány alkalmas egyén a nemegyesült görög szertartásu clerusból és illír nemzetből, az országgyűlésre annak módja szerint meghivassanak.“

A folyamodó odautasítatott, hogy magánál az országgyűlésnél szorgalmazza a dietai széknek és szavazatnak megadatását; de utóbb, június 2-án, négy nappal az országgyűlés megnyitása előtt, magának Leopoldnak felhívására, folyamodását ismételte, indokolván azt következőképen :

a) A Magyarországon s a hozzákapcsolt részekben lakozó nagyszámu illír nemzet, az ügyeit előbb kezelte illír udvari küldöttség eltörlése után, a magyar udvari kancellariának s az ország többi fórumainak úgy van alávetve, *hogy más törvényhatóságot nem ismer, s ekképen az ország többi lakosaival egyenlővé tétetett, abba mindenekre nézve bekebelesítetett; mi pedig*

b) a nemegyesült görög szertartásu clerust illeti, az a keresztyén hitvallás öskorától fogva, a szent cónonok is úgy rendelvén, egyházi hierarchiát képez azonképen, mint a római-katholikus; de sőt az ezen szertartásu magasabb clerus, az udvari dicasteriumok s más illetékességek által minden alkalommal úgy tisz-

teltetik, mint az országban levő más vallások főpapjai; végre

c) a meghívó királyi levél az illír nemzetnek inkább fog utat s tért nyitni, hogy mind jelenleg mind jövőben az ország többi Karaival és Rendeivel egyértelműleg s kölcsönös erővel, a közjóra és önmagának jobb s tartósabb megállapítására közreműködhessék.“

Ezen folyamodás következésében kiadattak az érsek s a püspökök számára a meghívó királyi levelek, melyekről Putnik június 23-án a primást gróf Bathyány Józsefet, az országbirót gróf Zichy Károly, s a királyi személynököt Úrményi Józsefet, külön-külön levélben tudósította, megjegyezvén: „miszerint ő kivált azon indokból folyamodott kiadatásukért ő felségéhez, hogy ezáltal neki s az ő clerusának út nyitassék, az ország Karaival és Rendeivel egyértelműleg és összpontosított erővel az ország közboldogságára működni;“ miért is a meghívó leveleket Joannovics Sacabent verseczi-, Avakumovics Pál aradi-, és Stratimirovics István budai püspökök által nekik előlegesen mutatja be, bizton remélvén, „hogy pártfogásuk és szavazatuk által az országgyűlési Karokat és Rendeiket a királyi legfelsőbb rendelet tettelegesen fogantatására hajlítani, őt s az ő szertartásabeli püspököket székkal és szavazattal az országgyűlésen feldiszesíteni, és ekképen neki s clerusának módot nyújtani méltóztatandanak, hogy a közjóról s népöknek a magyar szent koronához szorosabb kapcsolásáról gondoskodhassanak.“

A püspökök június 28-án bemutották a meghívó leveleket, s a primás július 6-án, a metropolitának válaszul adá : hogy a Rendekek kerületi ülésekben lévén elfoglalva, még nem lehetett ülést tartani s elejébe hozni az ügyet; de ő, a primás, nem kétli, hogy a Rendekek az igazság és méltányosság szerint fognak eljárni; s hogy a szerbek, ha a kiváltságok mezejéről a közjog terére lépnek, azon közjönnek is részeseivé fognak válni, melynek elérésére az öszves néppel közösen törekedendének.

A Rendekek csakugyan rokonszenvvel nyilatkoztak kerületi üléseikben a kiváncságról, kimondván, hogy ők készséggel fogadják be a folyamodókat : „jobb lévén, hogy a hazai törvényektől s nem holmi privilegiumoktól és resolútióktól függjenek; jobb lévén, hogy a magyar nemzet részeül s nem idegen népül tekintessenek.“ S midőn a kancellár gróf Pálffy Károly július 30-dikán Leopold ohajtásáról értesítette az országgyűlést ; hogy az evangélikusok ügyén kívül „a görög nemegyesülteké is méltó tekintetbe vétessék,“ — a koronázási hitlevél javaslatának harmadik ágazatába ezt is iktatták a Rendekek :

„ hogy Magyarországunknak s a kapcsolt részeknek az állam jogával megajándékozott nemegyesült görög szertartásu lakosai, hitvallásuknak még a jelen országgyűlésen külön törvényczikkelyben kimondandó szabad gyakorlatában sohase háborgattassanak, sőt abban csorba nélkül fenntartassanak, részünkről s utódaink részéről is gondoskodandunk“;

indokolták pedig september 5 én kelt felterjesztésökben ekképen :

„a harmadik ágazatba Magyarország nemegyesült görög szertartásu lakosai is iktatvák, hogy államot és vallásgyakorlatot köztörvény által nyerjenek; történt ez az igazság s a közjó iránti buzgalom sugallatára : mert nem látszik rendén lenni, hogy ily nagyszámú s harcias nép, mely már hosszas idejü incolatusa által az állam jogát megnyerte, idegennek tekintessék, és vallására nézve, melyhez a legnagyobb buzgalommal ragaszkodik, önkénytől függjön; történt azért is, mert felséged nyilvánította a kívánságot, hogy a nemegyesült görög szertartásuak ügyére tekintettel legyünk.“ —

De midőn Budán az országgyűlés ily irányban járt el, másutt más erők más irányban működtek, mozgásba hozatva, úgy látszik, azért is, mert a Rendek olyatén koronázási oklevelet követeltek a fejedelemtől, melyet ő a koronának és házának jogaival össze nem férőnek tartott.

X.

Alig nyílt meg az országgyűlés, alig pendült meg az új alapra fektetendő királyi hitlevél kérdése, midőn az akkor Bécsben tartózkodott karloviczi érsek, Putnik Mózes, kétségkivül Leopold előleges tudtával folyamodást nyújtott be, legfelsőbb engedelemadásért, hogy nemzeti congressus, a szokott módon tartathassék Temesváratt, ezen okoknál fogva :

a) „mert ez az egész illír-rácz nemzet vágya és kívánsága;

b) mert nagyszámu körülmények, mik a mondott nemzetet és alkotmányát a felséged kormánya alatti tartományokban különösen érdeklik, s melyeket a nép egyhangu szavazata a nemzeti congressusból hódolatos engedelmességgel fog felfedezni és aláterjeszteni, azt a dolgok jelen állásában hatalmasan követelik.“

1790. július 10-én a magyar királyi udvari kancellária a nemegyesült görög szertartásu clerusnak és népnek tudtokra adta, hogy ő felsége megengedte: miszerint augustus 26-án Temesvárott nemzeti congressus tartassék, s ezen alkalommal a nemzet ügyei és kívánalmi tárgyalassanak, egy úttal az imént meghalálozott metropolita helyébe újnak választása is eszközöltethetvén. A szükséges intézkedések, hogy a nemzet három osztályainak külön mindenikéből huszonöt küldött jelen legyen, már megtörtént, s királyi biztosul a pétervárad parancsnok báró Schmidfeld János neveztetett ki.

A püspökök köszönetet mondván az engedélyért, további rendeleteket kértek kiadatni,

a) hogy miután az erdélyi s a bukovinai püspökség egyházi ügyekben bekebelezvék a karloviczi érsekségbe, ¹⁾ lelki ügyekben innen függvén s a püspökök itt szenteltetvén fel : hivassanak meg ezen főpapok is s velök még egynehány küldött illető megyéikből a congressusra és metropolita-választásra;

¹⁾ II. József alatt?

b) nemkülönben a nándorfehérvári püspök is megyéjebeli néhány küldöttel; ¹⁾

c) hatalmaztassannak fel Papilla, Szecsujacz és Davidovics tábornokok s a többi törzstisztek, nemkülönben a bánsági, s Arad, Bács és Tolna megyei földesurak, kiknek a községek által küldendő többi követek között hely nem juthat, a megjelenésre szavazási joggal.“

A kancellária sietett július 29-én a temesvári püspököt, mint a karloviczi érsekség helytartóját értesíteni, hogy ő felsége megengedte, miszerint a bukovinai és erdélyi nemegyesült szertartásu püspökök is meghivassanak a congressusra, de csak a metropolita választásábani részvét.lre; hogy továbbá az Arad, Temes, Tolna, Torontál és Bács megyékben lakozó nemegyesült görög szertartásu nemes földesurak közül is huszonöt a congressusban követkép részt vehessen; hogy végre a gyűlés huszonöt egyházi, huszonöt nemesi, huszonöt katonai, s huszonöt polgári, tehát összesen száz követhöl állhasson.

Ezen előzmények után september 1-én megnyitotta a királyi biztos a congressust, felhíván tagjait világosan formulázott, méltányos, s hódoló tisztelettel, mint hűséges könyörgő alattvalókhöz illik, előadandó indítványok tételére; ²⁾ s ők september 7-én

¹⁾ A szisztovi békekötés, mely Nándorfehérvárat a Portának visszaadta, ekkor még nem volt megkötve.

²⁾ *Anrede des königl. Kommissärs und Generals Feldmarschall-Lieutenants Freiherrn von Schmidfeld bei Eröffnung des illirischen Nationalkongresses zu Temesvár am 1. September 1790. s. 1.*

a következő három előleges pontot nyújtották be neki :

1) Erősítessenek meg a nemzet szabadítékai; hasá-
tassék ki ezekhez képest számára külön territorium,
hogy fennállhasson; alkottassék ezen ország összes
ügyeinek kezelésére, a nemzetnek és közös jogainak
képviselésére, s az őt általában és egyházát külön-
sebben illető tárgyak kormányzására, külön magis-
tratus a legfelsőbb udvarnál, egyetemben az aláren-
delt szükséges hatóságokkal in partibus; és végre,
tartassék fenn a nemzeti összefüggés az egyházi,
világi és katonai renddel, a szokásos congressus egy-
behívása által, valahányszor a szükség kívánandja.

2) A nemegyesült görög hitvallás nyilatkoztassék
törvényesnek valamennyi örökös tartományban, s
tagjai ennél fogva, bárhol legyenek letelepedve, val-
lásuk miatt akadályt ne szenvedjenek, hanem a külön-
böző országok alkotmányaiból származó valamennyi
előnyöket, másokkal egyenlően élvezzék, miután a
terhek viselésében is egyenlően részt vesznek.

3) A nemzeti határőrző katonaság, a bánsági ez-
redeknek is idetudásával, a főhadi tanács kormánya
alatt maradjon, s ha előbb vagy utóbb megkivánná
az államérdek, hogy ezen katonaság polgári álla-
potba helyeztessék, ne jusson jobbágyi sorsra, hanem
érdemeihez képest alkotmányossal s egyéb szabad-
ságokkal és kiváltságokkal ruháztassék fel.

Schmidfeld, ezen pontok felolvasása után figyel-
meztette a gyűlést, hogy miután itt külön földterület

kihasításáról van szó, ezen földterületet közelebből kellene megjelelni, s a kihasítás lehetőségére is tekintettel lenni. Igaz, monda, az illír nemzet Szerémben, Szlavoniában és a bácsi kerületben már a törökök elűzése előtt is lakott; s nagy befolyással volt e részek felszabadítására, melyeknek jelenleg is kivált illír lakosaik vannak; de miután ezen tartományok Magyarországra már visszakebelezvék, a hánság pedig, melyben szintén feles számmal görög szertartásu nemzet lakik, törvény által még nem kebeleztetett be az országba, talán legalkalmasabb volna ennek kihasítása. A gyűlés köszönetet mondott az indítványért; s miután a nemzet másik fele, amaz általa is visszafoglalt s neki kiváltságilag odaigért részekben lakik, ezen lakosokat is nemcsak szabaditékaikban fenntartandóknak, hanem a magyar alkotmány minden előnyeiben is részeltetendőeknek nyilvánítá.

A császári biztos Bécsbe küldte a pontokat, és szeptember 27-én a congressusban, Leopoldnak azon hó 11-én kelt válaszát felolvasta, melynél fogva „az illír nemzet kérelmei nemcsak helyeseltetnek, hanem egyszersmind valóságos öröm nyilvánítatik, mind a gyűlés valamennyi tagjainak szabályszerű, józan, szerény és emberséges eljárása, mind ama különös bizodalom felett, melylyel ő felsége iránt viseltetik azon illír nemzet, mely az öszves monarchiáért annyi érdemeket szerzett magának; a császár, élethosszáig, fő feladásai közé fogja sorozni, megfelelnie e bizodalomnak. Mihelyest Frankfurtból visszajöven-

dett, látni kívánja a felség az egész javaslatot, azt t. i. mi az összes nemzetet, s azt, mi az egyes rendeket illeti; és ők bizonyosok lehetnek előre, hogy a mi valóságos jólétökre czéloz, azt ő meg fogja adni; mihez névszerint egy külön udvari hatóság felállítása is tartozik, mely az egész illír nemzetet állandóan képviselje, kiváltságait kezelje, s törvényesnek ismert hitvallásuk nyilvános gyakorlatát biztosítsa.“

XI.

A temesvári congressusnak egyik tagja Tököli Száva volt. Mint ivadéka az 1404-ben Kevéből Csepelbe költözött szerb gyarmatnak; mint utóda ama Tökölinek, ki 1481-ben, midőn Kinizsi a krusóczy szerbeket átköltöztötte, az ütközetben elhullott; mint unokája azon Tökölinek, ki népe élén 1703-tól kezdve Rákóczy Ferencz ellen ernyedetlenül küzdött; — ha valaki, úgy ő hivatalos volt arra, hogy polgártársait valóságos érdekeikre figyelmeztesse; ha valaki, úgy ő igényelhetette, hogy a congressus bizodal-mával találkozzék.

A felebbi pontok hozatala után két nappal, szeptember 9-én, komoly beszédet, feddő szózatot intézett a többséghez.

Először is a kiváltságok, a privilegiumok kérdéséhez szólott.

„Van-e, ki ne látná, ha közelebbről vizsgálja, hogy az 1690-ki szabadítéklevél által estek ki jogaik gya-

korlatából amaz ős szerbek, kik addig a magyar néppel századokon át valamennyi törvény, jog és kiváltság közösségében éltek? mert ki nem tudja, hogy ezen kiváltságlevél előtt, a századok folyamában nemzetünk számos érdemdús fiai, nem kevesen már Albert és közvetlen utódai által, az ország nemesei közé soroztattak? De hogy nemzetünk a törvények és jogok ama közösségében föméltóságokat is viselt legyen, semmi kétség, mert Radó és Uros nádorok példái világosan mutatják. Hiszen még az általunk felvett magyar ruha is azt tanúsítja, hogy mi a magyarok polgártársai, frigyesei, barátjai voltunk mindig. De földieink 1690-beli boldogtalan kivándorlása Szerbiából, a nekik engedményezett menedéklevél atyáink közül még azokat is, kik már régóta jogközösségben éltek a magyarokkal, a törvények teréről a kiváltságokéra nyomta le. Így történt, hogy már nem többé társ- és baráti népnek, hanem pártfogásra szorultnak, eltűrtnek és nem ritkán ellenségesnek kezdtünk neveztetni és tartatni. És ezen roppant változásnak mi egyéb oka volt, mint a Szerbiából jött szerbeknek adott ama menedéklevél, minő egyébiránt felebaráti szeretetből bárhonnán jött bármily keresztyéneknek volt adandó? Ezen boldogtalan privilegium által magok a fajunkbeli hazafiak is, roppant sérelmökkel egyazon állapotra az új gyarmatokkal, a jogosság állapotából a kegyelmére szorítottak le. Mutatja ezt még inkább az 1691-ben kiadott második kiváltságlevél, mely az egész népre, a régi s az új szerbekre egyiránt

terjesztetett ki. Mert ezáltal népünk azon püspökei is, kik előbb a törvények pajzsa alatt éltek Magyarországon, a patriarchai méltóság miatt alávették ama jövevény érsek hatóságának. A régi főpapok tehát nem maradtak, a kik voltak : törvényes püspökök; hanem eltürtekké váltak, midőn az egy érseki hatóság a vallásunkat követő valamennyi polgárokra, a jövevényekre s a régiekre egyiránt terjesztetett ki.“

Egyébiránt, folytatja a szónok, ezen kiváltságelvek, ha józanul értelmeztetnek, nem állanak ellentétben az ország törvényeivel, nem még a külön magistraturáról szóló pont sem, mennyiben ezt csak Szerbia visszafoglalása esetére magában Szerbiában remélhette létesíthetőnek a fejedelem, — s tehát beczikelyeztetésöket a törvényekbe is remélhetni; de természetesen nem a hozzájuk adott záradékok nélkül, minők : „mennyiben királyi szolgálatunkkal és az ország törvényeivel nem ellenkeznek,“ „mások jogának föntartásával“ stb.

„Szükséges, hogy előadandó kívánalmainknál mi is ügyeljünk e záradékokra, mert a mi a törvényekkel ellenkezik, azt vagy sohasem fogjuk megnyerni, vagy, ha mégis engedményeztetik, csak ideiglenesen; a mit ellenére a törvénynek, legyen bár ünnepélyesnél ünnepélyesebb a kiváltságlevél, netalán kinyerni találánk, mind az hívságos dolog leszen, és mint elégséges alap nélkül szükölködő holmi, örökké ingadozó fog maradni és gyarló. Jobb lesz tehát nekünk, szeretett testvérek, s jogaink biztosságának megfelelőbb, ha

azt, mit az ország törvényeitől még ohajtanunk kel-
 lene, ha annak engedményezését azon hatalomtól
 kérjük, mely a törvények hozatalának, eltörlésének,
 módosításának és kiterjesztésének erejével van felru-
 házva. Csak ez fogja a mi nemzetünk érdemeit örök
 kedvezéssel koronázhatni, s tett szolgálatainkat örök-
 ké tartó kiváltsággal megjutalmazhatni. S az a hata-
 lom, melytől nekünk annyi kegyeket kell várni, nem
 más, mint a törvényhozó hatalmat az ország státusai-
 ival egyetemben gyakorló király. Ezekhez kell tehát
 fordulnunk; a státusok előtt nem kevésbé, mint maga
 a király előtt öntsük ki ohajtásainkat, fejezzük ki alá-
 zatos kérelmeinket. A király előtt azért, hogy kegyel-
 mességéhez képest nekünk kedvező határozatokat
 adjon ki; az ország státusai előtt pedig azért, hogy
 ezen királyi határozatokat hozzájárulásuk által a tör-
 vények tekintélyével és örökké tartó erejével méltóz-
 tassanak felruházni. Mindkét részhez kell tehát folya-
 modnunk, érdemeinket és szolgálatainkat mindkettő
 elébe kell terjesztenünk, mindkettőnél azonegy ked-
 vezésért kell esedeznünk. Midőn a királyi felség fennsé-
 ges méltóságának hódolunk, kell hogy egyszersmind
 azokat tiszteljük, kik a méltóságot és hatalmat megad-
 ták a királynak; soha sem menthető hálátlanságot
 követnénk el, ha azokat elhanyagolnók, kiknek föld-
 jeik nekünk lakokat és eleséget szolgáltattak; kik
 testvéreinket, öcsinket, midőn hazájokat odahagyva
 bujdosni voltak kénytelenek, atyai ölükbe fogadták;
 kik crönket a mienkkel egyesítvén, a mi jólétünkért

nem kevésbé, mint a magokéért, annyi századokon át mindig készek voltak, életöket, véröket, vagyonukat kockára vetni; kik, végre, a mi üdvünket és boldogságunkat mindig a magok szerencséjéül is tekintették.“

S most általtérvén a Bánság kihalásának indítványára, melyet lehetőség nélküli rajongásnak nevez, folytatja ekképen :

„Szép, hasznos és a nép fogalmának megfelelő dolog, külön földterülettel bírni. A mi nemzetünknek is, mely királyért és országért annyi érdemeket szerzett magának, haszna volna belőle és dicsősége, ha saját tartományában lakhatnék minél mélyebb gyökerek verésére. De a fennforgo nehézségek miatt a szomszéd Szerbián kívül egy tartományt sem ismerek, mely bennünket e szerencséjével biztathatna. S bizony, ezen kívül mást méltán nem is követelhet a mi nemzetünk, máshoz nincsen joga, más nem az övé. Szerbiából jött ki nemzetünk nagyobb része; Szerbiában voltak a mieinknek székhelyeik; Szerbia egymaga igértetett oda a kiváltságlevelek által, semmi más tartomány. Hogymint szabadjon tehát kérnünk vagy remélenünk más földterület tulajdonjogát, olyasét, mely be van kebelezve Magyarországra, mely ennek alkatrészét képezi? Valamint most, úgy hajdanta is be volt Magyarországra kebelezve a temesi bánság; ki-kebelezése ellenkezik az ország törvényeivel, a király hitlevelével, s még a mi kiváltságainkkal sem egyezik meg. A köztörvények ugyanis tiltják bármily

földterületnek Magyarországtól elszakasztását; minden király, koronázásakor, esküvel fogadja, hogy az országhoz tartozó tartományokat abba visszakebelezendi; és a mi kiváltságaink ezen záradékkal keltek: „mennyiben az ország törvényeivel nem ellenkeznek,“ és „mások jogának fenntartásával.“ Ha tehát a temesi bánság kihasítása magokkal Magyarország alaptörvényeivel s a királyi esküvel nyilván ellenkezik, ha még kiváltságleveleink záradékai is ellenmondanak nekik, szabad-e ilyesmit remélnünk? Véletek-e, hogy a király a letett esküt meg fogja szegni, hogy az ország törvényeit össze fogja tapodni, hogy igazságos záradékokkal körülírt kiváltságainkon túl terjedő kedvezéseket fog nekünk nyújtani? Istentelenség volna, ilyes mit csak gondolni is. Haszontalan tehát és észélytelen azoknak szószátyársága, kik hogy rátok íeszthessenek, s hogy a magok czélzatait elérhessék, nem pirultak mondogatni: a király akarja, a király ohajtja a bánságnak kihasítását. S ezek vakmerőségekben annyira mentek, hogy a király ebbeli ohajtásának okát is értésül adták, mondván: azért ohajtja a kihasítást, hogy a mi nemzetünk a király s a magyar nép közé, mint közbenjáró, vagyis — az ő szójárásuk szerint — mint ellenőr helyezkedhessék. Istentelen, szemérmetlen és sérelmes ígék, melyek a király kegyelmességét sértvén, a visszavonás csiráit hintik egyszersmind az alattvalók között, s minden kigondolható politikai bünt foglalnak magokban. . .

De tegyük fel, hogy a temesi bánság kihasítása

lehetséges volna, — vajjon miféle boldogság háramolnék onnan reánk? Vélitek-e, hogy a törvényhozás egyedül reátok fog bízni? Remélték-e, hogy a közterhek viselésétől meg fogtok menekülni? Hiszitek-e, hogy nagyobb jogokat fogtok nyerni, mint mennyivel Magyarország bír? S boldogabbak lesztek-e tehát, ha saját földterületen laktok ugyan, de egyszersmind önkényes hatalomnak lesztek alávetve? Nem bánom, nevezétek ezt boldogságnak, nekem az nem kell. Sőt, — hogy őszintén tárjam fel lelkemet előttetek, — még azon esetre is, ha a kedvező szerencse magát Szerbiát adná nekünk saját lakunkúl, ezt az önkényes kormányossal járó szerencsét én soha sem kívánám, hanem jogaink becikkelyezését s a tartomány bekebelesítését, mint polgár és mint követ lelkismeretem szerint egész erővel szorgalmaznám, sürgetném. Bizony, még ez esetben is nemzetünk létele veszedelmen kívül volna helyezve, habár Szerbiában s Magyarországon több tartományaiban szétszorva lakoznék, feltéve: hogy nemzeti congressusainkat, mint eddigelé, úgy ezentúl is fogjuk tarthatni; hogy az öszves nemzet illetőségeit ezen gyűlésekben fogja tárgyalhatni; s hogy az ügyeinkre befolyással bíró minden dicasteriumoknál és közhatalóságoknál a méltóság és tiszt valamennyi fokán a magunk nemzetéből valókat is találunk. Higgyétek nekem, nem a földterület egymaga s ennek fizikai állapota ad lételt a nemzetnek, hanem az abban lakozó népnek polgári állapota, a nemzetnek saját közjoga, s a lakosoknak a polgári törvények általi össze-

köttetesök, ezek adják meg külön mindenik nemzetnek a formát, a létezést. Ezek pedig biztosítva lesznek nekünk, mihelyt a polgáriság jogát s a törvényeket, melyek bennünket Magyarországgal polgárilag összekötnek, nem fogjuk nélkülözni.“¹⁾

Így Tököli.

A többségnek más nézetei, más czélzatai voltak.

XII.

Midőn 1790. november 4-én a temesvári congressus benyújtotta a királyi biztos által kivánt munkálatot, a magyar Rendek már Pozsonyban voltak, hogy Leopoldot királyul koronázzák; már beléegyeztek, hogy a koronázási hitlevél azon formában adassék ki, melyben Mária Terezia által kiadatott vala. Király és Rendek az egyetértés jobbját nyujtván egymásnak, ennek következésében történhetett, hogy a temesvári bánság főhelyén székkellő congressus egyelőre nem sürgette ezen bánság teljes kihatását, melyről, mint a dietán ismét székkal és szavazattal bíró magyarországi három megyéről, Budán, Pozsonyban már megírták a törvényczikkelyt; hanem annak ismételt általános felemlítése után, hogy a szerbeknek joguk van külön földterületre, joguk van deszpót, vajda alatt állaniok, a munkálat első részének nyolczadik pontjában a külön földterületi kérdést ekkép formulázta :

¹⁾ *Sermo, quem Sabbas Tököly, qua deputatus ad nationalem illyricum congressum 9. Sept. 1790. idiomate nationali fecit, in linguam latinam traductus. Pest. 1791.*

„Miután a külön földterület kihasítása a nemzeti létnek kiváltságilag fenntartott és a felség által ígért megalapítására egészen elmaradt, s czélirányos és elégséges nemzeti képviselő hiányzik; miután, továbbá, a nemzet teljes egyesülése azon ország rendszerével megakadályoztatott, melyben a nemzet nagy számmal letelepedett: a nemzet részei észrevétlenül és lappangó kórság gyanánt Magyarország rendszere által részint elnyelettek, részint elpusztítottak; mert valamint ezen nemzet, rendeltetéséhez képest, köteles volt az ország legszélsőbb végeinél, az otomán tartományok ellen katonai szolgálatoakat tenni és cordont vonni: szintűgy átalakítottak és Magyarország törvényhatóságaiába bekebeleztettek az általuk betelepített vidékek, midőn a további foglalmányok külebb terjesztették a határokat. Kezdetben az igen enyhe kamarai viszony alapján kezeltettek, de utóbb magán-személyeknek s olyas magyar uraságoknak, kik az alkalmat felhasználni s ezen érdemes állampolgárok felett — az ország alkotmánya ezt megengedvén, — a teljes tulajdoni jogot álutakon kinyerni tudták, s kiknek pártfogóik és patronusaik voltak, — eladattak, anélkül hogy a nép, jogának visszakövetelésére és érvényesítésére képes lett volna. Mivelhogy azonban az ezen nemzetnek adományozott kiváltságok világos értelméhez képest, öszves tagjait valóságos, szabad és cselekvő állampolgárok gyanánt kellett volna tekinteni, és még azon alapzaton is, melyen Magyarország hűbéri alkotmánya sarkall, ezen, magoknak az állam-

ért érdemeket szerzett polgárokat nem lehetett volna a közszolgai, és ősrégi büntetésül minden polgári jogból kirekesztett parasztsztyálya méltányosan sorozni; s mivel egyébiránt az állam közérdeke miatt sem kellett volna megengedni, hogy ilyes emberek vagyonukkal és utódaikkal egyetemben a boldogtalan szolgai állapotnak martalékul vettessenek: tehát most nem marad egyéb hátra, mint arra ügyelni, hogy azon részek, melyek saját szorgalmazásukra, érdemeik tekintetéből némi jogokat szereztek magoknak, azokban legkegyelmesebben megerősítessenek, azok pedig, melyeket a nem érdemlett veszély, a közönséges magyar paraszt-sorsra sülyedés fenyeget, az alól megmentessenek. E czélből előterjesztetik a legalázatosabb kérelem, miszerint

a) a tiszai kerület, valamint

b) a kikindai járás kiváltságaikban legfelsőbb helyen megerősítessenek, s polgáraik a királyi városokéinak példájára telkeik tökéletes tulajdonjogával bírjanak, a kamarai kincstárt illető váltsági öszlet letisztázása vagy ezen öszlet évenkinti kamatainak fizetése mellett. S hasonló lábra

c) a dunai végekhez tartozó helységek Bács és Szerém megyékben; úgy

d) a marosparti végekből Csanád és Arad megyékre háramlott községek is állítassanak;

e) nem különben a temesi bánóság összes lakosai is megérdemlik, hogy az említett balsorstól megmentessenek, mivel ezen ország visszafoglalása után,

az ausztriai törvények szerint minden állampolgári jogokra képeseknek tartattak, ezeket félszázadon át, Magyarországra bekebelesítésökig, nyugalomban s nagy vigasztalásukra élvezték, és ezen idő alatt sok súlyos viszonyok között, valóságos szolgálatok és közadózások által, mint olyan személyek, kik a megszokott polgári szabadság s ebből származó egyéb kiváltságok örökös tartamát szívőkön viselik, a magas államnak hasznot szereztek;

f) a nemzeti határőrző katonaság, a bánági ezredeknek is idetudásával, a fő hadi tanács kormánya alatt maradjon; s ha előbb vagy utóbb megkivánná az államérdek, hogy ezek provinciális állapotba helyeztessenek, ne jussanak jobbágyi sorsra, hanem érdemeikhez képest alkotmánynyal s egyéb szabadságokkal és kiváltságokkal ruháztassanak fel nagykegyelmesen.“¹⁾

XIII.

Leopold úgy vélekedhetett, hogy a saját kézírata által megígért udvari dicasteriumot nem tagadhatja meg tőlök; az illír udvari kancellária életbe léptetése mármár bizonyosnak látszott.

A veszedelem elhárítására Magyarország Karai és Rendei, kiindulván Leopold september 21-én kelt leiratának azon nyilatkozatából, „hogy ő attól nem ide-

---

¹⁾ A jegyző, *Markovics P.* által fogalmazott hivatalos irományok egykoru másolatából. Nemz. Múzeum kéziratgyűjteménye, 1991. fol. lat. jegy alatt.

gen, miszerint a nemegyesült görögökről is külön törvény hozassék“, november 14-dikei feliratukban nézeteiket e tárgyban ekkép adták elő :

„Miután minden jól rendezett köztársaság elvei azt kívánják, hogy állam államban ne képeztessek; s miután a központi törvényhatóságok különféleségéből csak surlódások és zavarok származnak, mit a hatóságok nem csekély zagyválásával előbb fennállott illír küldöttség is tanusított : ennélfogva, mind ezeknek mind pedig az adózó népre innen háramlandó nehézségeknek megelőzésére, de az ország többi népével szorosabb kölcsönös egyesülésnek is eszközlésére, melyet valamint a jogok, úgy az eljárás és a hatóság közössége is tetemesen mozdít elő, a nemegyesült görög szertartásuakra nézve, kik egyébiránt is magyar földterületen az ország többi lakosaival közös kedvezésekben és javakban részesülnek, következő törvényt vélünk hozandónak :

Hogy a nemegyesült görög szertartásu lakosok az állam jogával ajándékoztassanak meg; s tehát, valamint az ország többi lakosaival egyazon jogoknak fognak örvideni, úgy szintazon törvényeknek, dicasteriumoknak és törvényhatóságoknak is alá lesznek vetve; vallásuk szabad gyakorlatában pedig soha semmiféle időben se háborgattassanak, hanem sértetlenül megtartassanak.“

A király az indítványozott törvényczikkelyt 1791 januárius 8-án ekkép javaslá módosítatni :

„A királyi apostoli felség kegyelmesen méltózta-

tik megadni, hogy az országban államjoggal megajándékozott nemegyesült görög szertartásuak, megszüntetvén az ellenkező irányban hozott törvények, Magyarországon s a kapcsolt részekben jószágbirtoklásra s bármily hivatalviselésre képesek legyenek. A clerus, az egyház, a vallás, — melynek általuk való gyakorlata teljesen szabad lesz — az alapítványok, a tanodák, s az ifjuság nevelése, nemkülönbön kiváltságaik ügyei, valamint ő felsége dicső emlékezetű őseitől átvette, ezentúl is ő felsége hatalmának maradván fenntartva.“

A Rendek januárius 26-án következő módosítással küldték fel a javaslatot :

„A királyi apostoli felség kegyelmesen méltóztatik megengedni, hogy az ezen országban államjoggal megajándékozott nemegyesült görög szertartásu lakosok, megszüntetvén az ellenkező irányban hozott törvények, mennyiben a nemegyesült görög szertartásuakra vonatkoznak, ¹⁾ az ország más lakosainak képére Magyarországon s a kapcsolt részekben jószágszerzésre és birtoklásra s bármily hivatalviselésre képesek legyenek. Egyébiránt a királyi felség jogai amaz egyház clerusa, a vallás, — melynek általuk való gyakorlata teljesen szabad lesz — az alapítványok, a tanodák s az ifjuság nevelése, nemkülönbön azon kiváltságok

---

¹⁾ Ezen incisum a horvát követek kívánságára iktattatott be, kik az 1741 : 46. törvényt most csak az evangélikusokra kívánták értetni, „az ő görög valláson levők királyi privilegium mellett Horvát- és Tótországokban megmaradhatván.“

ügyei körül, melyeknek tetteles gyakorlatában vannak, valamint ő felsége dicsőemlékezetű őseitől átvette, ő felségének ezentúl is épségben hagyatván.“

Leopold az általa javaslott czikkelyt vagy szóról szóra kívánta törvénybe iktattatni, vagy egészen kihagyatni; s az illír kancelláriát csakugyan életbe léptette.

Ekkor — martius 5-én — az országos Rendek az itt következő felirással válaszoltak :

„A m. e. september 5-én felséged elébe terjesztett koronázási hitlevélbe beiktattuk, névszerint a 3.ik czikkelybe, a nem egyesült görög szertartásu lakosokat is, miszerint nekik az állam joga s a religio szabadsága nyilvános törvény által biztosítassék; mert felséged is abbeli kegyelmes kívánságát fejezte ki az ország báróihoz adott levelében, hogy a görög nem egyesülteket vegyük tekintetbe; s mert, valamint meggyződésünket akkor nyilvánítottuk, az igazság s a közjó szeretete tanácsolták, hogy ily nagyszámu és harczias faj zsellérnek ne nézessék, vétessék, s hitvallásában, melyhez igen erősen ragaszkodik, ne függjön az önkénytől. Az embernek, mint polgárnak, tökéletes biztosságot a világi s vallási jogok nyújtanak, melyeket mi az államba, azaz : Magyarországra már befoglalt nemegyesült görögöknek, nemcsak a bármily állapotú összes magyar néppel közös valamennyi törvénynek és szabadságnak általános megerősítésével, hanem világos szavakkal is akartunk biztosítani, nem czélozván egyébire, mint a közboldogságra, mely fel-

ségednek s a népnek egyesült javából alakúl. Felsőged september 21-én visszairni méltóztatott: hogy nem idegen attól, miszerint a nemegyesült görögök ről külön törvény alkottassék. Meghökkenünk már ekkor, hogy felséged, noha bennünket előbb a nem egyesült görögök érdekében hozandó törvény alkotására kegyelmesen felhívott, ekkor csak: nem idegennek mondá magát e szándéktól; de mi ezt jobbra magyarázván, november 14-kén oly értelemben hozandó törvényt indítványoztunk, melyhezképest a nemegyesült görög lakosok, megajándékozattván az állam jogával, valamint szintazon jogoknak fognak örvideni, melyeknek az ország egyéb lakosai, ugy szintazon törvényeknek, dicasteriumoknak és hatóságoknak is lesznek alávetve; a religio szabad gyakorlatában pedig sohasem fognak háborgattatni, de sőt abban csorbitatlanul megtartatni. Ugyanis, az volt őszinte szándékunk, hogy ők az állam egész jogát közösen birják a magyarokkal, magyaroknak tartván őket is, mint kik egyazon hazai földön születtek vagy letelepedtek állandóan. Felsőged f. e. januárius 8-kán méltóztatott nekünk általküldeni azon szavakat, melyek a rólok szóló törvényt képezhetnék; s miután ezeket mi nem fogadhattuk el egészen, nem akartuk ugyan — egyedül a felséged iránti őszinte hódolattól s mély tisztelettől vezéreltetve, s azon bizodalomból kiindúlva, melyet felséged szerencsés koronázása és boldogító jelenléte bennünk megerősített, — nem akartuk ugyan az okokat fejtegetni és a dologba rész-

letesen beereszkedni, hanem elménket arra irányoztuk, hogy néhány kevés szó hozzáadása vagy változtatása után, melyek a felséged s az ország közös javát érhető rövidségnek elejét veszik, hozassék ama törvény; vélvén, miszerint ebbeli eljárásunkból öszinte szándékunk eléggé fog kivilágolni. S íme, várakozásunk ellenére, követeink, kiket a törvénycikkelyeknek felséged kancelláriájával egyetemben szerkesztésére kiküldénk, meghozták nekünk a hírt, hogy felséged a nemegyesült görög lakosokra nézve hozzánk átküldött törvénycikkelynek egyetlenegy betűjétől sem akar elállani, miért is, ha vonakodunk, azt úgy a mint van, a törvények közé iktatni, hagyjuk ki onnan egészen; az lévén felséged kívánsága, hogy ez esetben előbbeni szokásuk mellett hagyassanak meg. Ezek így lévén, kényszerít bennünket a roppant fontosságú ügy, hogy nézeteinket bővebben nyilvánítsuk, annyival inkább, mert közhírből tudjuk, hogy felséged illír kancelláriát rendelt alkottatni, és mind a kancellárt mind a többi tisztviselőket már ki is nevezte, mi az előnkbe adott törvénycikkely célzatát teljesebben megmagyarázza.

A felséged által nekünk küldött és előnkbe adott cikkelynek két része van: az első szerint az országban államjoggal megajándékozott görög nem egyesültek, megszüntetvén az ellenkező értelemben hozott törvények, Magyarországon s a kapcsolt részekben fekvő jószágok birtoklására és bármely hivatal viselésére képeseknek nyilvánítandók; a második szerint

a clerus, az egyház, a religio, az iskolák, az alapítványok, az ifjuság nevelésének s magoknak a kiváltságoknak ügyei felséged hatalmának, valamint ezt őseitől öröklötte, fenntartatnak.

Mielőtt ezen czikkely értelmét bővebben meghatároznók, előrebocsátandónak véljük, hogy

Magyarországban négy rendbeli nemegyesült görög szertartásu lakosok találhatók : a.) olyasok, kiknek őseik már századok óta az országban laktanak, s kikről, „oláh, rác, rusznyák“ nevek alatt számos törvényeket olvasunk régi királyaink decretumaikban; b.) olyasok, kik előbb is most is, lassankint és majdnem külön egyenkint a török tartományokból az országba jönnek s itt állandó lakást vesznek; c.) olyasok, kik a törökkel kötött békeszerződések értelmében, az országban csak kereskedést űznek, s kikre hogy ama törvény értelme ne terjesztessék ki, oda pótoltuk e szót : „az ország lakosai“; d.) végre azoknak utódai, kik I. Leopold császár alatt elég nagy számmal, mert negyven ezer családról van szó, bizonyos feltételek alatt ide átjöttek. A feltételek között az volt a legfőbb, hogy némi földrészt adván nekik a végekben, katonáskodjanak; egyébiránt vallásuk vagy inkább hierarchiájuk megtartásáról néhány kiváltság adatott nekik, melyekbe, bár minők legyenek, most nincsen helye közelebbről beereszkednünk, mert készek vagyunk azokat, ha az ország alapalkotmányával nem ellenkeznek, törvénynyel megerősíteni. De senki által kétségbe nem vonható örök elvek és igazságok : hogy

1.) a valamely országba vagy tartományba bevándorló s itt székhelyet kereső nem fegyverekkel szerző nép, vagy kevesebb államjogokat vagy annyit nyer, mennyivel a bennlakók birnak; azt pedig, hogy nagyobbakat nem kaphat, mutatja maga az ilyes vendégek befogadásának természete, miért is efféle bevándorlók rendszerint beolvadnak a bennszülött népbe;

2.) illetén bevándorló nép soha sem fogadtathatik bé az országba vagy tartományba olyformán, hogy itt külön államot képezzen, mert ez nem volna befogadás, hanem új államnak az ország területrészeinek elszakasztásával eszközlött alapítása; miért is

3.) I. Leopold császár, ki elődeinek példájára hitlevél és eskü által biztosította a végeknek el nem idegenítéséről s az elszakasztottaknak visszaszerzéséről a Rendeket, Magyarországból és a kapcsolt részekből nem vághatott ki valamit a bejött illírek vagy rácok számára, nem is alkudhatott meg velök úgy, hogy ök külön jogokkal megajándékozva külön államot képezzenek: mert Magyarország és a kapcsolt részek területe nem patrimonialis joga Magyarország királyainak;

4.) I. Leopold az akkor bevándorlott családoknak sem magától sem alku útján nem adhatott olyas kiváltságokat, melyek által némi új polgári társaság vagy állam az államban alkottassék, hanem csak olyas javadalhnakat engedményezhetett nekik, melyek az ország alkotmányával nem ellenkeznek. Tehát ezen ürügy alatt sem vonathatnak önkényesen az ország-

ban lakozó valamennyi nemegyesült görög szertartásuak bármi külön polgári vagy vallási jogok közöségébe.

Ezen elveknek előrebocsátása után, méltóztassék felséged maga a nemegyesült görög szertartásuakról előnkbe adott cikkelyt kegyelmesen meggondolni; bízunk felséged bölcsességében és méltányosságában, hogy megismerendi, miszerint az állam jogával, melyet az első rész megád, a clerus, egyház, alapítványok, nevelés és kiváltságok azon önkénye, melyet a második rész visszatart, meg nem állhat; hogy az országban lakozó népnek része külön kancelláriával nem birhat az ország jogainak felforgatása nélkül. Horvát-, Dalmát-, és Tótországok nem képezik magának Magyarországnak részét, ők kapesolt részek, s mégis, mivel-hogy, ellen nem állván néhány municipalis törvényeik, Magyarországgal egy államot képeznek, nem külön, hanem egyazon kancellária által kezeltettek mindenkor ügyeik a királyok által; — most pedig olyas nemzet, mely Magyarországbans a kapesolt részekben nem folytonos és meg nem szakasztott földterületen, hanem másokkal vegyesen lakik, külön kancelláriával bírna, és nem mint Magyarország népe, hanem oly valami, mit igaz nevéen még nem tudunk hívni, kormányoztatnék Magyarország királya által, kinek eddiglen egy kancellárja volt egész Magyarország számára.

Bizony, nem csodálhatjuk eléggé, miért van az, hogy imént még, felséges II. József császár és király országglása alatt, a természetöknél és alkotmányuknál

fogva egymástól különböző valamennyi tartományoknak egysége kerestetett, most pedig talán ugyanazok, kik akkor leginkább hirdették az egységet, olyasoknak felosztására akarják felségedet rábeszélni, melyeknek, természetöknél és eredetöknél fogva, egységet kell képezniök, mint íme Magyarország. Ugyanis, ott valóságos felosztás van, hol olyas nemzetek, melyeket talán a nyelv, az erkölcsök, a religio csak némileg elválasztott egymástól, azonegy országban különbözőkép kormányoztatnak. Igaz, hogy e világon, azoknak egysége, melyek természetöknél fogva összekapcsolhatatnak, szilárdságot, azoknak felosztása ellenben, melyeknek, természetöknél fogva, egységet kellene képezniök, végveszélyt eredményez. És mi jól látjuk által, hová czélozzanak azok, kik ilyes eljárást tanácsolnak, és hogy felségednek miféle előnyöket ígérhetnek ilyesekből: de mi gondosan akarjuk megőrizni azon bizodalmat és szeretetet, melyet felségednek valóban atyai beszédei — s mi ezeknek szentül hiszünk — megerősítettek; mi nem akarunk érzelmeinkhez képest élesebben panaszt emelni, nehogy valamikép sértsük felségedet, különben is meggyőződve levén, hogy az atyai hajlam parányi jelenségből is felismeri az egész fájdalmat.

Mondhatnók : mi az időre bizzuk, hogy ezen tanácsoknak és intézményeknek veszélyeit nyilvánosságra hozza; — de más országoknak és köztársaságoknak nagyszámu gyászos példáik fennen hirdetik, hogy mindig veszedelemmel jár, ha egy államból kettő

lészen; és ama czélzatok nemcsak nekünk okoznak sérelmet és bajt, hanem kártékonyok felségednek is, s magoknak a nemegyesült görög szertartásu lakosoknak, kiknek javára van állítólag irányozva az eljárás. Mert felségedet mi illeti, hogy azokat ne ismételjük, melyeket már érinténk, bizonyos: miszerint üdvösebb, mindig úgy kormányozni a köztársaságot, hogy teljesen eleje vétessék a surlódásnak, mint ilyesnek netaláni keletkezésével közbenlépni arbiterképen; aztán, bajos dolog, sőt épen lehetetlen, eleget tenni olyas vágyaknak, melyeknek semmiféle törvény nem szabott határt; mert ha teljesítésök csak annak hajlamától függ, kinél a sürgetés történt, akkor a közjó érdekében megtagadtatott kívánságok gyakran igazságtalanságból megtagadottak gyanánt mutatkoznak. De magoknak a nemegyesült görög szertartásu lakosoknak sem kedves olyatén állapot, melyet bizonytalannak tudnak, melyet bizonytalannak tapasztaltak; s épen, mert mintegy elszigetelve fognak állani, ki lesznek téve ugyanazon kellemetlenségeknek, melyek minket fognak érni. Miután ők nagyjából Magyarország egyéb nemzeteivel vegyesen laknak, külön mindenik faj külön másra törekedendik, mi a kancelláriáknak és dicasteriumoknak anyagot fog szolgáltatni a vetekedésre és zavarba fogja ejteni a törvényhatóságokat, melyek felséged rendeleteit csak a magyar kancellária útján vehetik.

Ezen rosszak — tartunk tőle — még súlyosbulni fognak azért, mert felséged által az neveztetett ki il-

lír kanczellárul, ¹⁾ ki ellen panaszt panaszra halmoztak az ország polgárai. Nem akarjuk itt vádképen felemlíteni, mit, valamint Magyarországnak úgy Horvát-, Dalmát- Tótországoknak is megyéi ellene bepanaszoltak, mert felségednek a kegyelmes királyi előterjesztésekben bebizonyított nagylelkűsége által felhiva, ígéretet tettünk, hogy nem akarjuk még tovább fűzni ama panaszokat; de fájdalomunkat nem hallgathatjuk el, s pedig annál kevésbé, mert bizonyos, hogy a közügynek s magának felségednek azáltal nem tétetik jószolgálat, ha az, ki, noha talán súlyos vétsége nélkül, honfitársainak becsülését és bizodalját elvesztette, magasabb állásban az ügyek kezelésével bíztat meg; s ezáltal talán a felséged iránt oly szerencsésen megerősült bizodalom is meg fog ingattatni. De ezt nem akarjuk bővebben fejtegetni, mert a dolog s az intézmény már magában is, mint elégségesen megmutattuk, nekünk oly komornak, oly veszedelmesnek látszik, hogy ellene még azon esetre is szót emeltünk volna, ha az ország teljes bizodalomával bíró férfiú ruháztatik fel e tiszttel.

Tudjuk, hogy találkozni fognak, kik érzelmeinket, tanácsainkat balra magyarázandják és nem egyesült görög szertartásu polgártársainkkal talán elhithető törekedendének, hogy mi nem vagyunk olyas hajlammal irántuk, minővel a hazának fiai iránt tartozunk viseltetni; hogy némi szóburok alatt azt vesszük czélba, miszerint ők idegenekül tekintessenek. De ez nem

¹⁾ Gróf Balassa Ferencz.

fér őszinte lelkünkhez, bár mit mondjon a rágalom; és hogy örök bizonyosága maradjon fenn törekvésünknek, felséged és a haza iránti igaz szeretetből elejét venni azon rosszaknak, melyek bekövetkezésétől méltán tartunk, kinyilatkoztatjuk akaratomkat : hogy a nemegyesült görög szertartásu lakosok is birják a polgári és vallási jogok s az államélet teljességét azonképen, mint a magyarok ezt törvényeink rendletéből állapotukhoz képest birják; sőt mi őket, valamint a többi nemzetiségeket is, melyek Magyarországot és a kapcsolt részeket lakják, magyaroknak, a közös haza fiainak nyilvánítjuk; s mind ezeken kívül még azt is ohajtjuk, hogy a királyoktól nyert azon kedvezményeket, melyek az ország alkotmányával nem ellenkeznek, szintén élvezhessék; de felséged jogain nem akarunk csorbát ütni, valamint ezt a felségedhez általunk felterjesztett czikkely bizonyítja, melyben mind felséged jogai megismertettek, mind a nem egyesült görög szertartásu lakosoknak az állam teljes joga megadatott, mind kiváltságaik fenntartattak. És nehogy valamiképen a záradék : ,melyeknek tetteleges gyakorlatában vagynak', oda csavartassék, mintha a többi kiváltságok, melyek alkotmányunkkal nem ellenkeznek, de melyeknek bár mely oknál fogva nincsenek gyakorlatában, eltöröltetnének, készséggel iktatjuk helyébe : ,melyek az alkotmánynyal nem ellenkeznek'; különben is meggyőződve levén a nem egyesült görög szertartásuakról, hogy ők sem akarnak, nem akarhatnak mint polgárok, oly dolgokat, me-

lyek az ország alkotmányával ellenkeznek. Ha felséged ettől idegen volna, nekünk nem marad fenn egyéb, mint azon czikkelyt, melyet felséged előnkbe adni méltóztatott, magának felségednek is indítványára, noha akaratlanúl, kihagynunk, hogy se felségednek, se a görög szertartásu lakosoknak kárt ne tegyünk. De mi kérve kérjük felségedet, méltóztatassék az általunk felhozott okokat, azon tanácsosok elmellőzésével, kik netalán pártérdektől vezéreltetnek, bölcs lélekkel s kegyelmes szívvel megfontolni, és ezeknek tanácsára az általunk már előbb felküldött czikkelyt, e záradék helyettesítésével : „melyek az ország alkotmányával nem ellenkeznek” kegyelmesen elfogadni és megerősíteni; s az illír kancellária felállítását, már nagy anyjának, Tereziának emléke és eljárása iránti kegyeletből is visszavonni, ki az illír bizottságot, mert kártékonynak tapasztalá, eloszlatta; miért is, még az 1780-diki évbe visszahelyezés örve alatt sem lehetne az illír kancellária ezen fellállításának helyet adni. Mennél szorosabban fogja felséged Magyarország polgárait, kiket a vallási s a nemzetiségi buzgalom néha különválasztott, bölcs lélekkel együvé fűzni; mennél inkább fogja az állam egységét, az érdekek közösségét előmozdítani : annál nagyobb leszén úgy a királyi szék és a monarchia, mint a közjólét szilárdsága; ellenkező törekvéseknek veszedelmes eredményeik lehetnek. Mennél hatalmasabban fogja felséged a magyarok lelkében helyreállott bizodalmat megerősíteni, és velünk együtt a bizalmatlanság hintésének, a köz-

veszély ezen undok működésének elejét venni : annál inkább fognak bukdácsolni az ellenségek, annál inkább fogja felséged tapasztalni, hogy boldogságukat a magyarok az uralkodó ház és felséged dicsőségébe s boldogságába helyezik, kinek kedvezéseibe és királyi kegyelmességébe örök hódolattal vagyunk ajánlva. Kelt 1791. martius 5-én Pozsonyban kelt országgyűlési ülésünkből. Felsőednek alázatos egyházi s világi hűséges alattvalói, Magyarországnak s a hozzákapcsolt részeknek dietailag összegyűlt Karai és Rendei. Leopold, nádor. Batthyány József, primás.“

Három nappal később, 1791. martius 8-án, a magyar királyi udvari kancellária, a császári királyi felség nevében tudatta a Rendeikkel,

„hogy ő felségének tetszett az az őszinteség és bizodalom, melylyel a Karok és Rendeik az illír kancellária felállításából származott aggodalmukat a királyi szék elejébe vitték, mert orvoslást vagy vigasztalást kereső hű népe szavára mindig készséggel figyelend ő felsége. Jelen ügyben, úgy látszik, kivált az aggasztja a Karokat és Rendeiket, hogy az illír kancellária alakítása s a nem egyesült görögöket illető ügyek külön kezelése által állam az államban alakíthatatnék, a törvények előtt ismeretlen új dicasterium keletkeznén, mely működést gyakorlandaz országban. Már pedig a mondott illír dicasterium felállítására nemcsak nem fog az ország törvényes dicasteriumain és hatóságain, a Magyarországnak s a hozzákapcsolt részekben lakozó valaimennyi görög nem

egyesültek öszves polgári ügyeikre nézve, semmiféle esorbát ütni, de sőt ezen hatóságok törvényes működése a nemegyesült görögök irányában ezentúl is sértetlenül marad fenn : az illír kancellária teendőinek tárgyát egyedül azon ügyek fogván képezni, melyekre nézve a görög nemegyesültekről hozandó törvényben a király jogai fenntartatnak; szóval : ezen illír kancellária épen úgy van alkotva s azon hatáskörrel van felruházva, melylyel a néhai dicsőséges királynő, Mária Terezia, idejében az illír bizottság bírt vala; és valamint ez Magyarországon s a hozzá kapcsolt részekben semmiféle működést nem gyakorolt, úgy az említett illír kancellária sem fog semmifélet gyakorolni. A Karok és Rendek tehát önként fogják bevallani, hogy aggodalmuk legnagyobb terhe alól fel vannak mentve, s hogy már nincsen joguk attól tartaniok, miszerint államnak az államban alakítása vétetik czélba.

Ő felsége ennélfogva kegyelmesen inti a Karokat és Rendeket, miszerint, letévén mindentovábbi bizalmatlanságot az említett udvari illír kancelláriára nézve, biztos reménnyel legyenek, hogy ő felsége mindig szeme előtt tartván a kormányára bizott népek boldogságát, ennek elérésére sohasem fog olyas eszközöket választani, melyek csak egy részt, s nem az öszves népet boldogítják; hogy tehát ő felsége, midőn az ország nem egyesült görög lakosainak jólétéről gondoskodik, ezt mindig a többi országlakosoknak is jólétével akarja egyeztetni; miért is a Karok és Rendek

által a görög nemegyesültekről javaslatba hozott cikkelyt azon egyetlenegy módosítással, hogy e szavak helyébe : „melyek az alkotmányjal nem ellenkeznek“ tétessenek ezek : „melyek az alap-alkotmányjal nem állanak ellentétben“, kegyelmesen elfogadja ő felsége, ki egyébiránt az ország Karait és Rendeit császári királyi kedvezéséről kegyelmesen és szives hajlammal biztosítja“.

Így alakult meg az 1791 : 27. törvénycikkely, melynek fogalmazata, következőképen állapítatott meg végleg :

„A királyi apostoli felség kegyelmesen hozzájárulni méltóztatik, hogy az ezen országban államjoggal (*jus civitatis*) megajándékozott, nemegyesült görög szertartásu országlakosok, megszüntetvén az ellenkező irányban hozott törvények, mennyiben ezek a nemegyesült görög szertartásuakra vonatkoznak, azonképen mint más országlakosok, jószágszerzésre és birtoklásra s bármily hivatalviselésre képesek legyenek Magyarországon s a kapcsolt részekben.

Egyébiránt a királyi felségnek jogai a clerus, az egyház, a hitvallás, — melynek általuk való gyakorlata teljesen szabad lesz, — az alapítványok, a tanulmányok, az ifjúságnevelés, nem különben magok a *kiváltságok* ügyei körül, melyek az ország alapalkotmányával nem állanak ellentétben, — valamint azokat ő felsége dicsőemlékezetű őseitől átvette, ezentúl is a királyi felségnek épségben hagyatván.“ —

Még két nappal az országgyűlés elosztatása előtt

— martius 11-én — azon felterjesztésekben, mely néhány tárgyat a jövő dietára tart fenn, s a hozott törvényczikkelyeket szentesítés végett felküldi, reményöket fejezik ki a Rendek : „hogy az illír kancelláriát, melynek működése és tárgyai azokra, mik az illír bizottságéi voltak, szorítatnak, — miután gyorsabban és könnyebben, mind a dicasteriumok mind a nemegyesült görög szertartásu, már most szintén az állam teljes jogával bíró polgároknak csekélyebb alkalmatlanságával a magyar kancellária által intézethetnének el, mi magoknak az ország nem egyesült görög szertartásu lakóainak is kétségkívül kedvesebb leszzen, kivált ha az övéiket is fogják a magyar kancelláriánál alkalmazva látni, — kegyelmesen megszüntetendi ő felsége még mielőtt a már-már inkább jelenkező súlyosabb bajok azt követelni fogják szükségképen.“ Mire más nap a magyar udvari kancellária azon leiratban, mely a hozott törvényeket szentesítetteknek nyilvánítja, Leopold nevében válaszul adá : hogy az illír kancellária felállítását tárgyzó észrevételt, „midőn a dolog s a körülmények megengedendik, tekintetbe fogja venni.“

XIV.

Leopold 1792. martius 1-én meghalálozott. Fia, Ferencz, május 20-ra összehívta az országgyűlést. A nemegyesült görög szertartásu püspökök is meghivatván általa, május 21-én írásban bejelentették az országgyűlésnek : „hogy távol legyen tőlök a múltak

miatt panaszt emelni; ők effélékkel a király koronázását egy perczig sem akarják késleltetni : miért is, egyelőre megelégesznek azon helylyel, melyet a nádor kijelelt számukra; fentartván magoknak későbbre, mind azt követelni, mihez nézetök szerint törvényes joguk van, s bizván az országgyűlésbe, hogy olyas ülést fog nekik kimutatni, minő püspöki állásuknak leginkább megfelel.“

A koronázás után, június 12-én, ismét irásban ki nyilatkoztatták, hogy megérkezettnek vélik az időt, mely nekik a püspöki s illetőleg az érseki méltóság, 'seniumához' képest szaband ülést. Ok vulóságos püspökök; jellemök ugyanaz, mely a római-katholikusoké; ők hasonló hierarchiai alapon kormányozzák Isten egyházait; az ő hitvallásuk már századok óta van befogadva s talán egykoru az országgal; jogait a közlebb lefolyt országgyűlés 27-dik törvénycikkelye megerősítette : kétségtelen tehát, hogy őket a római-katholikus püspökökével azonegy s csak a kor által meghatározandó ülés illeti. Már pedig elégtelen s főfő részében hézagos volna a most említett törvény gondoskodása, ha ezen vallás minden egyéb státusai az ország alkotmányából folyó javakkal s magával a szavazási joggal az országgyűlésen élhetnének, s csak az egy clerus nem élhetne a jog és tisztelet azon elsőségével, melyet állása nyújt neki.

„Távol legyen tőlünk — mondja a bérekesztés, — hogy ezt a magyar nép nemes indulatáról feltennők; mi erősen hiszszük, hogy az ország kívánalmunkat

már akkor állapította meg, midőn a lefolyt diéta kinyilatkoztató : hogy mind a polgári jogok, mind hitvallásunk saját jogai, és az állam jótéteményei, miképen azokat, állapotukhoz képest, a törvények rendelete szerint birják a magyarok, úgy a vallásunkbeli lakosokat is illessék. A legeslegnagyobb hálával tiszteljük mi a legnemesebb nép és polgártársaink irántunk való szeretetének e tanuságtételét, melynek emlékezete soha sem fog lelkeinkből kimúlni. És midőn a józan ész nevében azon igazságra hivatkozunk : miszerint ezen országra nézve semmi sem kívánatosabb, mint hogy valamennyi, csak nyelvielg elkülönített keresztyén népei ugyanazon javaknak örvendjenek ; ugyanazon vágyakkal táplálkozzanak ; ugyanazon czélokra törekedjenek, miután egyazon király alatt vannak, egyazon törvények által kormányoztatnak ; . . . midőn mi, végre, polgártársainktól nem kívánunk egyebet, mint szeretetet és azon becsülést, melylyel testvér iránt viseltetik a testvér : bízunk a nagyméltóságú s a tekintetes rendek jóakaratóba és méltányosságába, hogy kérelmiünk igazságát általlátva, azt a magyar nép lelkében gyökeredzett nemeslelkűséggel és jótevési hajlammal haladék nélkül megállapítandják.“

Ezen folyamodvány bemutatattván az országgyűlésnek, voltak, kik a június 18-án tartott ülésben, midőn a közös választmány által benyújtott s az illír kancellária eltörlését szorgalmazó felírás azon része olvastatott fel, mely a nemegyesült görög szertar-

tásu püspököknek azon esetre, ha az illír kancellária eltöröltetik, az országgyűlésen széket és szavazatot ígér, — tanácsosnak vélték a kívánt szavazatot most mindjárt megadni, mivel a püspökök ez esetben annál serényebben fognak az illír kancellária eltörlésére közreműködni; de a többség, kivált ezen okoknál fogva:

a) mivel abban mindenki megegyezik, hogy azon esetre, ha az illír kancellária továbbá is fennmarad, a nemegyesült püspököknek az országgyűlésen való jelenlétök és szavazatuk igen veszedelmes volna; ugyanis, idegen, a törvényes magyar kancelláriától különböző dicasteriumtól függő olyan státus részesülne a törvényhozó hatalomban, melynek kormányzása az ország alkotmányával nem egyező; miért is tanácsosabb, hogy a felségnek az illír kancellária iránt érkezendő válasza várássék be;

b) mivel a nemegyesült püspökök eddig az illír kancellária eltörlése iránti szándékukat még nem nyilvánították, bizonytalan tehát, hogy az ország ezen kívánságát magok részéről akarnák-e előmozdítani; — a többség

kivált ez okoknál fogva addig elhalasztotta az ügyet, míg a királyi válasz az itt következő felírára le fogott érkezni:

„Az aggodalmat, mely az illír kancelláriának az előbbeni kormány által lett szervezéséből keletkezett, 1791. martius 5-én a közelebb lefolyt országgyűlés alatt kelt alázatos feliratunkban, a törvényes indokok teljes felsorolásával fejtegettük. Gyötrött bennünket

a gondolat, hogy ez úton állam képeztetik az államban, s a törvények előtt ismeretlen új dicasterium alakul meg, befolyást gyakorlandó az országban. Királyunk, a dicső emlékezetű császári felség, hogy bennünket ezen alapos aggodalomtól megmentesen, kegyelmes királyi leiratában kinyilatkoztatni méltóztatott: hogy az említett illír dicasterium alapítása által nemcsak nem üttetik csorba az ország törvényes dicasteriumain és hatóságain a nem egyesült görögök valamennyi polgári ügyeire nézve, de sőt azok törvényes működésökben ezentúl is fenntartandók. Sebünk enyhült ugyan ezáltal, de nem gyógyult meg; hogy azonban szavainkkal még fájdalmasabbá ne látszassunk azt tenni, engedtünk az időnek, s vártuk, hogy békövetkezzék, minek bé kellett következnie okvetlenül; az t. i., hogy az elégséges teendők nélküli dicasterium, fennállása szükséges voltának az illetőkkel elhitetésére mások ügyeibe fog avatkozni, s ezáltal, szabott körének határain átlépni.

És csakugyan így történt. Ha meggondoljuk, hogy mik állottak a nem egyesült görög szertartásuak kalendáriomaiban, — olyas dolgok tudniillik, melyek magának a politikai dicasteriumnak figyelmét is magokra vonták — s hogy miféle lázító irományok terjesztettek több megyében : akkor világos leszen előttünk a tanuság, miszerint a belnyugalom megzavarása s a törvényes dicasteriumok jogkörének csonkítása nélkül nem folytathatja erőködéseit az illír kancellária. Ide tartoznak az ujabban behozott, úgynevezett

„Landes-Commissio“-k, melyek a nemegyesült görögök ügyeit kezelik a vidéken. Mert valamint ellenkezni fogna az alkotmánynyal, ha a magyarok külön mindenik része külön dicasteriummal bírna, a vidéken pedig nem az ország törvényes hatóságai, hanem önkényes bizottságok kormányoznának: úgy, — miután a nemegyesült görög szertartásu lakosok a közelebb lefolyt diéta 27-dik törvényczikkelye által az állam jogával megajándékoztattak, tehát magyarokká váltak, — ellenére van a törvénynek, ellenére az alkotmány szellemének, hogy akár az ujonnan alkotott illír kancelláriának, akár bizottságoknak rendeltessenek alá.

Ezeket akartuk, legkegyelmesebb urunk, alkotmányunk oltalmára a mily őszintén oly bizodalmasan legnagyobb alázattal előadni; méltóztassék azokat kegyelmesen venni, és . . . törvényes kívánalmainkat elősegíteni . . . Felsőged előtt van atyai nagyanyjának, néhai legkegyelmesebb királynénknak gyönyörű példája, utánzásul; az illír bizottságot, noha ő volt alkotója, még is megszüntette önmagától, mihelyest haszontalannak és feleslegesnek tapasztalta.

Azon aggodalom se tartóztassa vissza felsőgedet, hogy a nemegyesült görög szertartásu lakosok nem fogják megelégedéssel venni e változtatást; mert az ő ügyeiről sokkal jobban lesz gondoskodva, ha, eltöröltetvén kancelláriájok, mely a jelen háborús időben magának a királyi pénztárnak is igen terhes, közülök néhányan, kik a törvény által követelt minőséggel

bírnak, mind a magyar udvari kancelláriánál mind a királyi helytartó tanácsnál alkalmaztatnak; és hogy mi se látszassunk tisztünkről megfélekedezni: azon esetre, ha az illír dicasterium eltöröltetik, a nemegyesült görög szertartásu metropolitának és püspököknek megadandjuk a szavazásjogot, s az illető országos küldöttséget egyszersmind oda utasítandjuk, hogy a szavazat s az ülések minőségére méltó tekintettel legyen; megadandjuk e feltétel mellett, mert máskülönben okunk volna attól tartani, hogy az alkalmatlanságok, melyek az illír kancellária fennállása miatt a közigazgatásban előfordulnak, magában a törvényhozó testületben is bőséggel fognak mutatkozni.“

Ferencz királynak június 22-kén kelt válasza, párányi változtatással szóról szóra bement az 1791: 10-dik törvénycikkelybe, ekképen:

„A Karok és Rendek alázatos kérelmére ő királyi felsége méltóztatott kegyelmesen kinyilatkoztatni: hogy elfeledhetlen nagyanyjának, a dicsőült felséges császárnénak és apostoli királynénak, Mária Tereziának, a Karoktól és Rendektől felhozott példáját oly nagy becsben tartja: miszerint általa, — még annak tekintetbevétele nélkül is, hogy az országnak nem egyesült szertartásu lakosai időközben, t. i. az illír kancellária felállításának elrendelése után, az állam jogával köztörvényileg megajándékoztattak, — indítatott az illír kancelláriának a Karok és Rendek által ohajtott megszüntetését már csakugyan elhatározni; nincs is egyéb hátra, mint hogy ő felsége, nihelyest,

többféle utasásaiból, melyek előtte vannak, szerencsésen visszaérkezvén, meghallgatandotta az indítványt: mint történhetik meg az ügyek zagyválása nélkül az eltörlés, — valósággal is megszüntethesse.

Hogy pedig az ország ezen szertartásu lakosairól, mint különben is már a törvények oltalma alatt állókról, mindenképen gondoskodás történjék, s hogy ők a rólok hozott törvény fogamatját érezzék, igazságosnak látja ő felsége a Karok és Rendek azon előterjesztményét, miszerint e szertartás egyénei közül néhányan, kik a szükséges minőséggel bírnak, a magyar királyi udvari kancelláriánál, valamint a királyi helytartó tanácsnál is alkalmaztassanak; kiket ő felsége a mondott kancellária eltörlése után mindjárt ki is nevezend e végre. Ő felségének ezen legkegyelmesebb biztosító nyilatkozatát a hódolatos engedelmesség és háladat valóságos érzelmével fogadván a Karok és Rendek : hogy részökről se mulassanak el semmit, mit tőlök kívánhatni, legalázatosabb feliratukhoz képest kinyilatkoztatják, miszerint a mondott szertartás metropolitáját és püspökeit már most is illeti országgyűlésen a szavazásjog; és ő felségének kegyelmes beléegyezésével rendelik, hogy a szavazat s az ülés minőségéről adjon véleményt az országgyűlés rendezése körül működendő választmány, mely a jövő országgyűlésen annak módja szerint tárgyalassék és elintéztessék.“ —

1792-ön innen félszázadig nem hozatott törvény, mely közvetlenül a szerbekkel foglalkozott volna. Az

országgyűlés rendezésével 1791-ben, majd 1827-ben megbízott választmányok munkálatai nem jöttek tárgyalás alá, de gyakorlatilag az illetők megelégedésére intéztetett el a karloviczi metropolita és püspöktársai szavazatának sülésének ügye; általában, minden alkalommal a jogegyenlőségei törekvés szolgált a szerb faj irányában zsinormértékül a törvényhozó testületnek. —

Felvirradt az 1848-iki év. Az április 11-én szentesített törvények közül a huszadik, az álunio ármányai elől biztosítandó a nemegyesült görög szertartásu hiveket, rendeli :

„ha valamely község görög szertartásu lakosainak bár nagyobb része fogja jövendőben hitvallását megváltoztatni, ily esetben a községi egyház az előbbi valláson hátramaradt lakosok birtokában hagyandó;“

rendeli továbbá :

„a görög nemegyesülteknek vallási és iskolai ügyeik iránti intézkedési joga is az állodalom felügye-
lése mellett ezennel biztosítatván : e célból a magyar felelős ministerium lehető legrövidebb idő alatt, minden esetben pedig a legközelebb tartandó országgyűlés előtt egybehivandja az összes felekezet által választandó egyházi gyülekezetet, congressust, melynek tagjai addig is, míg annak szerkezete törvény által rendeztetni fog, — ezúttal, a különböző nyelvű népekre való tekintettel, oly arányban választandók, hogy az egyházi osztályból huszonöt, a világiból

hetvenöt, s ezek közé a határörvidékről huszonöt követ küldessék“;

vége megállapítja

„az e hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve különbség nélkül — tehát a nem egyesült görög szertartásuakra nézve is — a tökéletes egyenlőséget és viszonyosságot.“

DE BALLAGI GÉZA.

MELLÉKLET.

A. B.

MEMORANDUM

1861

A.

Nos Sigismundus etc. Memoriae commendamus etc. Quod quia fidelis noster illustris Stephanus despotus Rasciae, prudenter attendens et in acie considerationis diligenter revolvens, ipsum regnum Rasciae cum omnibus juribus et pertinentiis suis nobis ac sacro nostro diademati ac dicto regno nostro Hungariae semper et ab antiquo subjectum fuisse et esse, ac ad jus et proprietatem nostrae majestatis sacraeque coronae ac dicti regni nostri Hungariae et regum, nostrorum praedecessorum, nullo medio spectasse et pertinuisse, ac spectare et pertinere etiam de praesenti; ac cupiens, ut ipsum regnum Rasciae temporum in processu ad manus non deveniat alienas: per universos et quoslibet suos barones majestati nostrae, necnon praelatis, baronibus et proceribus ipsius regni nostri Hungariae de fidelitate et obedientia nobis et sacrae nostrae coronae, successoribusque nostris, regibus Hungariae, necnon praelatis, baronibus et proceribus regni nostri praedicti et eidem regno nostro per ipsos in perpetuum observandum juramentum praestare fecit fidelitatis; et insuper fidelem nostrum magnificum Georgium filium Wuk, filii Brank, nepotem utputa suum, in coetum et consortium dictorum baronum ejusdem regni nostri Hungariae aggregari instanti prece a nostra obtinuit majestate. Pro eo nos, tum praemissorum consideratione, tum vero recensitis et diligenter praemeditatis fidelibus et fidelium obsequiorum eximiis attollendisque meritis et sinceris complacentiis ipsius

Stephani despoti, quibus idem in cunctis nostris et praedicti regni nostri arduis expeditionibus prosperis, sed et adversis, res et personam cunctaque sua et suorum bona ad laudem et honorem nostrae sublimitatis fortunae casibus exponens, summa constantia pervigilique cura et sollicitudine indefessa, sub diversitate temporum et locorum se nostrae claritatis obtutibus reddidit gratum pariter et acceptum; nec minus etiam petitionibus ipsius Stephani despoti nobis superinde oblatis inclinati, delectationique nostrae, quam in regimine et gubernatione ejusdem regni Rasciae habere possemus, commodum et utilitatem ipsius Stephani despoti praeponentes, ac volentes ex singulari majestatis nostrae benevolentia eidem Stephano despoto in ipso regno Rasciae de suo sanguine facere successorem: animo deliberato et ex certa majestatis nostrae scientia, praelatorumque et baronum nostrorum ad id accedente consilio praematurato, eundem Georgium, filium Wuk et suos masculinos haeredes; legitimos per eum procreatos vel procreandos ad dictum regnum Rasciae in veros et legitimos ejusdem Stephani despoti instituimus successores, et praeficimus in haeredes, eisdemque Georgio et suis masculinis haeredibus legitimis, casu, quo memoratum Stephanum despotum absque haeredibus masculini sexus ab hac luce migrare contigerit, jam dictum regnum Rasciae omniaque et singula jura et jurisdictiones ejusdem, (demptis, exceptis et penitus seclusis castro Thisnicza et pertinentiis ejusdem in tenentis Ozach habitis; item castro Zokol in contrada Polanz habito, in qua scilicet contrada quondam dominus Horvaya castra Brodan et Zomzed fecit aedificare; item terris et tenentis quondam Dragyha et Halap, penes praedictum castrum Zokol habitis, per defectum seminis eorundem ad majestatem nostram regiam devolutis; item castro Macho vocato et suis pertinentiis, unde banatus Machoviensis denomina-

tur; item terris et tenutis quondam Ladislai, filii Chazta, similiter per defectum seminis ejusdem ad majestatem nostram regiam devolutis; item districtu Bythwa vocato, in quo alias castrum habebatur; item tenutis et districtibus Felsewabna et Alsoabna vocatis; item districtu Radio vocato, penes Abna existente; item contrada seu districtu Neprychow vocato; item districtu Lygh vocato, juxta et penes eundem districtum Neprychow existente; item districtu Rabus appellato; item districtu Holuvbara appellato; item castro Belazena appellato cum suis pertinentiis universis; item districtu Ws vocato; item districtu Thamama Weleke vocato; item castro Nandro-Albensi cum suis pertinentiis universis; item castro Galambocz appellato cum suis pertinentiis universis, aliis etiam castris, provinciis, terris, civitatibus, oppidis item villis, quae per serenissimum quondam principem dominum Ludovicum regem Hungariae, socerum nostrum charissimum felicis reminiscentiae ac per alios etiam in tempore ad hoc regnum Hungariae tenta forent et possessa, quae omnia et singula, cum omni jure et jurisdictione praenotato Stephano despoto absque haeredibus sexus masculini, quod absit, ab hoc saeculo migrante, pro nobis ac pro corona et regno nostro Hungariae praedicto duximus reservanda et reservamus in effectum,) de gratia speciali, prout digne possumus, et valemus, ex nunc prout ex tunc et ex tunc prout ex nunc, dedimus, donavimus et contulimus, imo damus, donamus et pleno jure conferimus, eo modo, quo baronibus regni nostri Hungariae donationes facere consuevimus, per ipsum et suos haeredes praetactos tenenda et possidenda; ita videlicet, quod idem Georgius, filius Wuk, et haeredes sui praedicti, nobis et sacro nostro diademati, nostrisque successoribus, regibus Hungariae, fideles semper et obedi-enter esse, mandatisque nostris et eorundem nostrorum successorum incunctanter obedire, ac majestatem et curias no-

tras regias, successorumque nostrorum eorundem, ad instar caeterorum baronum ipsius regni nostri Hungariae personaliter visitare, necnon ipse Georgius consiliis interesse debeant et teneantur. Volumus insuper, quod dum et quando imminente necessitate majestas nostra aut successores nostri praedicti saepedictum Georgium, filium Wuk, aut suos haeredes praenotatos ad hoc requisiverint, ex tunc ipse sive ipsi et eorum quilibet, in partibus sibi et dicto regno Rasciae vicinis cum tota potentia et gentibus suis exercitua libus juxta possibilitatis eorum exigentiam nobis et coronae ac regno nostris praedictis, toties quoties necesse ac opportunum fuerit, semper et ubique fideles exhibeant famulatus; eo specificè declarato, quod in casu, quo et ipsum Georgium, filium Wuk, sine haeredibus masculinis decedere contingat, extunc omnia praetacta per nostram majestatem eidem data et collata iterum ad majestatem nostram coronamque et regnum nostra praedicta integraliter redundant et devolvantur. Harum nostrarum, quibus nostrum secretum sigillum est appensum, vigore et testimonio litterarum mediante, quas dum nobis in specie repraesentatae fuerint, in formam nostri privilegii redigi faciemus. Datum in oppido nostro Thata anno Domini 1426.¹⁾

B.

Nos Maria Theresia, Dei gratia regina Hungariae etc. Memoriae commendamus, tenore praesentium significantes, quibus expedit universis. Quod fidelis noster venerabilis Arsenius Joannovich orientalis ecclesiae graeci ritus patriarcha et Rascianorum in terris et ditionibus nostris commorantium

---

¹⁾ Nem csak a Fejér által kiadott budai, hanem az Engel által közölt bécsi másolatban is néhány értelemzavaró noha lényegtelen íráshiba van, de melyeknek részét egész biztossággal lehetett kiigazítani.

metropolita et archiepiscopus, tam suo quam et totius gentis populique Rasciani praefati nominibus ac in personis exhiberit et praesentaverit nobis certas quasdam serenissimi quondam principis, domini Caroli VI. Romanorum imperatoris ac Germaniae, Hispaniarum, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniaeque etc. regis, immediati videlicet praedecessoris et genitoris nostri gloriosae recordationis desideratissimi, privilegiales litteras, latino idiomate confectas, ac in hac archiducali civitate nostra Vienna Austriae sub dato diei octavae mensis Octobris anno Domini 1713. expeditas, propriaeque ejusdem manus subscriptione, ac secreti sigilli, quo ut rex Hungariae utebatur, appensione roboratas : Quibus mediantibus summe factus quondam genitor noster alias quasdam sacratissimi olim principis ac domini Josephi I. aequae Romanorum imperatoris, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae regis, patruum ac similiter praedecessoris nostri pientissimae memoriae litteras privilegiales confirmationales, queis videlicet idem patruus et praedecessor noster certas ternas sacratissimi olim principis ac domini Leopoldi, pariformiter Romanorum imperatoris, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae regis, avi nostri ac similiter beatissimae memoriae praedecessoris litteras privilegiales ac simul protectionales, per expeditionem Cancellariae nostrae regiae aulicae Hungaricae pro parte ac ad instantiam venerabilis quondam Arsenii Csernovich praefatae orientalis Graeci ritus ecclesiae attum patriarchae, metropolitae et archiepiscopi, adeoque antelati Arsenii Joannovich antecessoris, de et super metropolitana et archiepiscopali ejusdem autoritate, ritumque praefatae gentis et populi Rasciani sarte tecte conservandis, necnon functionibus eorumdem regulatis et dispositis, ac aliis diversis praerogativis, immunitatibus, gratiis, indultis, juribus et libertatibus suo modo expeditas, praementionatoque

olim archiepiscopo et metropolitae, ac toti praedictae genti populoque Rasciano clementer concessis, ac in praedeclaratis ternis avi quondam nostri litteris fusius expressatis, extradatas benigne confirmasse dignoscebatur, tenoris infrascripti. Supplicando majestati nostrae memoratus Arsenius Joannovich, tam suo quam et praefatae gentis populique Rasciani nominibus debita cum instantia humillime, quatenus nos quoque praeattactas domini quondam genitoris et patruī, praecessorum nostrorum litteras confirmationales privilegiales, omniaque et singula in iisdem contentaratas, gratas et acceptas habentes, litterisque nostris pariter privilegialibus confirmationalibus inseri et inscribi facientes, auctoritate nostra regia approbare, ac pro praefato metropolita et archiepiscopo graeci ritus Arsenio Joannovich, genteque seu populo Rasciano gratiose confirmare dignaremur. Quarum quidem litterarum confirmationalium tenor sequitur in hunc modum :

Nos Carolus VI. Dei gratia electus Romanorum imperator semper augustus, ac rex Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. Memoriae commendamus, tenore praesentium significantes quibus expedit, universis : Quod fidelis noster venerabilis Vincentius Popovich, orientalis ecclesiae totius graeci ritus metropolita et archiepiscopus, tam suo quam et totius gentis Rascianae populique Serviani nominibus ac in personis exhibuerit et praesentaverit nobis certas quasdam serenissimi quondam principis domini Josephi Primi, Romanorum imperatoris ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavonicaeque etc. regis, immediati videlicet praedecessoris et fratris nostri desideratissimi gloriosae recordationis privilegiales, latino idiomate confectas, ac in hac civitate nostra Vienna Austriae, sub dato diei vigesimaenonae mensis Septembris, in anno Domini millesimo septingentesimo sexto emanatas, propriaeque ejusdem manus subscriptione ac

secreti sigilli, quo ut rex Hungariae utebatur, appensione roboratas, quibus mediantibus modofatus quondam frater et immediatus praedecessor noster Josephus certas quasdam ternas sacratissimi olim principis ac domini Leopoldi, aequae Romanorum imperatoris, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae etc. regis, genitoris ac similiter praedecessoris nostri beatissimae memoriae desideratissimi litteras pariformiter privilegiales ac simul protectionales per expeditionem Cancellariae nostrae regiae aulicae Hungaricae pro parte ac ad instantiam venerabilis quondam Arsenii Csernovich, praefatae orientalis ecclesiae graeci ritus attum archiepiscopi et Rascianorum patriarchae, adeoque antelati Vincentii Popovich praedecessoris, de et super ejusdem auctoritate ritumque praefatae gentis et populi Rasciani sarte tecte conservando, necnon functionibus eorundem regulatis et dispositis, ac aliis diversis praerogativis, immunitatibus, gratiis, indultis, juribus et libertatibus suo modo emanatas, praementionatoque olim archiepiscopo et metropolitae, et consequenter toti praedictae genti Rascianae, populoque Serviano clementer concessis, ac in praedeclaratis ternis paternae olim nostrae majestatis litteris fusius expressatis extradatas benigne confirmasse, ac insuper antelatum olim Arsenium Csernovich, totamque praefatam gentem Rascianam super certis eorundem attum postulatis futuro opportuno tempore effectuantis, modis, formis et conditionibus, in praetactis domini condam fratris nostri litteris confirmationalibus declaratis clementer affidasse et assecurasse dignoscebatur, tenoris infrascripti. Supplicando majestati nostrae memoratus Vincentius Popovich, tam suo quam et praefatae gentis Rascianae populique Serviani nominibus, debita cum instantia humillime, quatenus nos quoque praetactas domini condam fratris et immediati praedecessoris nostri litteras confirma-

tionales privilegiales, omniaque et singula in iisdem contenta, ratas gratas et accepta habentes, litterisque nostris pariter privilegialibus inseri et inscribi facientes, auctoritate nostra caesareo-regia approbare, roborare, ratificare, ac pro praefato metropolita et archiepiscopo graeci ritus, genteque seu populo Rasciano gratiose confirmare dignaremur. Quarum quidem litterarum privilegialium confirmationalium tenor sequitur hunc in modum :

Nos Josephus, Dei gratia electus Romanorum imperator semper augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae rex etc. Memoriae commendamus, tenore praesentium significantes, quibus expedit, universis : Quod fidelis noster venerabilis Arsenius Csernovich, orientalis ecclesiae graeci ritus archiepiscopus et Rascianorum patriarcha, tam suo quam totius gentis Rascianae populique Serviani nominibus et in personis exhibuit et praesentavit majestati nostrae certas quasdam ternas litteras privilegiales simul et protectionales sacratissimi condam principis ac domini Leopoldi, Romanorum imperatoris, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniaeque etc. regis semper augusti, genitoris et praedecessoris nostri, gloriosae reminiscentiae, desideratissimi; primas quidem undecima Decembris in anno Domini millesimo sexcentesimo nonagesimo; secundas vero anno millesimo sexcentesimo nonagesimo primo, die vigesima Augusti; tertias denique sub dato quarta mensis Martii in anno millesimo sexcentesimo nonagesimo quinto; omnes omnino in hac civitate nostra Vienna Austriae, per expeditionem Cancellariae nostrae regiae aulicae Hungaricae latino idiomate confectas et emanatas, propriaque manu ejusdem paternae majestatis nostrae subscriptas et secreto sigillo, quo ut rex Hungariae utebatur, communitas. Quibus mediantibus eadem olim paterna majestas nostra nonmodo vetustam ejusmodi archie-

piscopi et patriarchae auctoritatem, praefataeque gentis et populi Rasciani ritum, sartam tectamque reliquisse, verum etiam certas alias praerogativas, immunitates, gratias, indulta, jura et libertates [praenominato archiepiscopo et patriarchae, populoque ac genti graeci ritus Rasciano seu Serviano concessisse, ac reliquas etiam functiones ibidem limpidius contentas et specificatas, certis ex respectibus et motivis, modis, formis et conditionibus, in iisdem ternis litteris clarius et uberius expressis benigne regulasse et disposuisse, eundemque archiepiscopum et patriarcham, necnon gentem Rascianam eatenus sub clementissimam caesareo-regiam protectionem suam suscepisse, simulque universorum fidelium suorum dicti regni nostri Hungariae partiumque et districtuum eidem annexarum et subjectorum Statuum et Ordinum manutentioni et defensionis speciali commisisse dignoscebatur, tenoris infrascripti. Supplicando majestati nostrae perquam humillime, quatenus nos antelatas benememoratae paternae majestatis nostrae ternas litteras privilegiales, omniaque et singula in iisdem contenta, ratas gratas et accepta habentes, litterisque nostris pariter privilegialibus inseri et inscribi facientes, auctoritate nostra caesareo-regia approbare, roborare, ratificare ac pro praefato archiepiscopo et patriarcha graeci ritus, genteque seu populo Rasciano gratiose confirmare dignaremur.

Quarum litterarum et quidem primarum, supratacta die undecima praenotati mensis Decembris anni praenominati millesimi sexcentissimi nonagesimi modo praevio confectarum et emanatarum verbalis tenor et sensus sequitur atque procedit hunc in modum :

Leopoldus, Dei gratia electus Romanorum imperator semper augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae rex etc. universis et singulis fidelibus nostris, dominis praelatis, baro-

nibus, magnatibus et nobilibus, necnon supremis et vicecomitibus quorumcunque comitatum, civitatum item nostrarum et aliorum oppidorum ac villarum iudicibus, consulibus et rectoribus; praesidorum praeterea nostrarum quorumcunque commendantibus, supremis et vice-capitaneis, aliisque cujuscunque status, gradus, honoris et militaris aequae ac cameralis officii hominibus, ubicunque in annotatis regnis nostris, Hungaria, videlicet, Dalmatia, Croatia, Sclavonia, Servia, Rascia, Bulgaria, Bosnia, ac partibus eisdem adnexis, Herzegovia nimirum, Jenopolia et in Podgoria existentibus et constitutis, praesentes nostras visuris, lecturis aut legi audituris salutem et gratiam. Quoniam nos honorabili, devoto nobis dilecto Arsenio Csernovich, orientalis ecclesiae ritus graeci Rascianorum archiepiscopo, episcopis item aliisque ecclesiasticis et saecularibus statibus, capitaneis, vicecapitaneis, toti denique communitati ejusdem graeci ritus et nationis Rascianorum per Graeciam, Bulgariam, Rasciam, Herzegoviam, Dalmatiam, Podgoriam, Jenopoliam caeteraque praedictis annexa loca commorantibus, qui videlicet e faucibus barbarae Turcarum tyrannidis erepti, juri nostro se suosque posteros universos, et in sinum gratiae, clementiaeque nostrae, qua domini et regis sui legitimi, subjicientes, sub umbra protectionis nostrae posthac vivere et mori laudabili animi fortitudine declararunt, non solum certa privilegia, libertatesque et immunitates, vi benigni diplomatis nostri, die vigesima prima mensis Augusti, anni nunc currentis infrascripti, sub propriae manus nostrae subscriptione emanati concedendas et imperiendas; verum eosdem universos cum tota familia rebusque et bonis quibusvis ac facultatibus eorum, in nostram regiam tuitionem et singularem tutelam ac protectionem suscipiendos, imo vestrae etiam tuitioni, defensionis ac speciali protectioni committendos esse duximus. Eapropter, vobis, quibus

supra, universis, harum serie firmiter praecipientes etiam mandamus, quatenus amodo imposterum praespecificatos archiepiscopum, episcopos, omnesque alios ecclesiasticos et saeculares, cujuscunque status et conditionis praenarratae orientalis ecclesiae graeci ritus homines cum omni familia, rebusque et facultatibus ipsorum universis, in praetactis ipsorum privilegiis, libertatibus et immunitatibus, in praefecto benigno diplomate nostro uberius denotatis et expressis, contra omnes violentos ipsorum impetitores, turbatores et damnificatores, vice et in persona nostra tueri, defendere et manutenere, in iisdemque tam vos ipsi conservare, quam per alios conservari facere, denique praemissa gratia nostra, praefecto modo, iisdem clementissime impertita, eosdem uti, frui et gaudere permittere, ipsisque omni auxilio et assistentia adesse, deque salvo conductu, potissimum vero praememorato archiepiscopo interdum etiam de vecturis providere modis omnibus debeatis et teneamini; autoritate nostra regia vobis ea in parte hisce plenarie concessa et attributa; secus non facturi; praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum in civitate nostra Vienna Austriae, die undecima mensis Decembris, anno Domini Millesimo Sexcentesimo Nonagesimo; regnorum nostrorum, Romani trigesimo tertio, Hungariae et reliquorum trigesimo sexto, Bohemiae vero anno trigesimo quinto. Leopoldus P. H. Blasius Jaklin, episcopus Tininiensis. Joannes Maholány.

Secundarum item series talis est :

Leopoldus, Dei gratia electus Romanorum imperator semper augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae rex etc. Honorabili, devoto, nobis dilecto Arsenio Csernovich, orientalis ecclesiae graeci ritus Rascianorum archiepiscopo, episcopis, omnibusque aliis ecclesiasticis et saecularibus, capitaneis, vicecapitaneis, toti denique communitati ejusdem graec,

ritus et nationis Rascianorum per Hungariam, Sclavoniam, Illyriam, Mysiam, Albaniam, Graeciam, Bulgariam, Herczegoviam, Dalmatiam, Podgoriam, Jenopoliam, caeteraque annexa loca; et quibuscumque aliis, praesentes nostras lecturis, inspecturis vel auditoris, gratiam nostram caesaream atque regiam et omne bonum. Non solum ex demisso libello, nobis vestrum omnium nomine, per ablegatum ad nos episcopum Jenopolitanum, Isaiam Diakovich, verum et verbali ejusdem expositione luculentius clementissime percepimus demissam gratiarum actionem vestram, quod vos e faucibus barbarae Turcarum tyrannidis ereptos pristinae restituerimus libertati, obligationemque perpetuam, qua nobis ob tanti beneficii exhibitionem obstrictos vos posterosque vestros profitemini, debito quidem vestro, nostra tamen eo majori satisfactione, quod, agnito jure nostro, vos in sinum gratiae, clementiaeque nostrae, qua domini et regis vestri legitimi, projicientes, sub umbra protectionis nostrae posthac vivendum vobis et moriendum esse laudabili animi fortitudine declaretis. Cujus, nobis perquam acceptae contestationis et exhibitionis vestrae intuitu, vos universos et singulos in tutelam nostram caesareo-regiam clementissime non tam suscipimus, quam ad egregium propositum animis vestris figendum et filiis inculcandum perpetuo, omnibusque in occurrentiis, realibus documentis magis magisque confirmandum; ad arma proinde contra infensissimum Christiani nominis hostem et persecutorem vestrum sub auspiciis nostris, nostrorumque belliducum directione sumenda propulsandasque injurias, calamitates ac miseras vobis iniquissime crudelissimeque hactenus illatas paterne hortamur. Vicissim, ut lenitatem ac dulcedinem imperii dominatusque nostri in ipso limine sentiatis, petitionibus vestris pietate nobis connaturali annuentes, benignissime decrevimus, ut juxta orientalis ecclesiae graeci ritus Rascianorum consuetudi-

nem, ad normam veteris calendarii libere conservemini, et prout hactenus ita deinceps a nullis ecclesiasticis vel saecularibus statibus ulla afficiamini molestia; liceatque vobis inter vos, ex propria facultate, ex natione et lingua Rasciana constituere archiepiscopum, quem status ecclesiasticus et saecularis inter se eliget, isque archiepiscopus vester liberam habeat facultatem disponendi cum omnibus orientalis graeci ritus ecclesiis, episcopos consecrandi, sacerdotes in monasteriis disponendi, templa, ubi opus fuerit, propria facultate extruendi, in civitatibus et villis Rascianos sacerdotes subordinandi: verbo, sicut hactenus, graeci ritus ecclesiis et ejusdem professionis communitati praeesse valeat, ex propria authoritate ecclesiastica, vigore privilegiorum a praedecessoribus nostris, divis condam Hungariae regibus vobis concessorum, in tota Graecia, Rascia, Bulgaria, Dalmatia, Bosnia, Jenopolia et Herzegovina, necnon in Hungaria et Croatia, Mysia et Illyria, ubi de facto existunt, et quatenus ac quamdiu nobis universi et singuli fideles ac devoti erunt, facultate disponendi gaudeat. Statibus porro ecclesiasticis, velut archiepiscopo, episcopis, monachis, omnisque generis sacerdotibus ritus graeci, in monasteriis et templis maneat propria facultas disponendi, ita ut nemo in praedictis monasteriis, templis ac residentiis vestris violentiam exercere valeat; verum in decimis, contributionibus et quarteriis antiqua immunitate gaudeant, nec super ecclesiastico statu ullus saecularium, praeter nos, potestatem habeat arrestandi vel incaptivandi aliquem, sed archiepiscopus tales a se dependentes ecclesiasticos, poenam aliquam incurrentes, jure ecclesiastico seu canonico punire queat. Conferimus etiam et confirmamus graeci ritus templa, monasteria et ad haec spectantia, prout etiam archiepiscopum et episcopos concernentia bona, qualiacunque illa sint, juxta collationem praedecesso-

rum nostrorum possidenda; quae autem templa christiani nominis hostis Turca vobis ademit, ea quoque recuperata manibus vestris resignare demandavimus. Archiepiscopo denique, vel episcopis vestris, necessitate sic exigente, monasteria et ecclesias in civitatibus aut pagis visitantibus, vel etiam parochos aut communitatem instruentibus, a nemine, tum ecclesiastico tum saeculari, molestiam inferri patiemur. Adhibebimus quoque pro omni possibili omnem conatum, ut per victoriosa arma nostra, auxiliante Deo, repetitam gentem Rascianam quo citius in territoria seu habitationes antehac possessas denuo introducere et inimicos abinde repellere possimus. Volumusque ut sub directione et dispositione proprii magistratus eadem gens Rasciana perseverare et antiquis privilegiis, eidem a majestate nostra benigne concessis, ejusque consuetudinibus imperturbate frui valeat. Insuper annuimus et in eo, quod si ex ipsis graeci ritus sine consolatione prolium et consanguincorum, aliquis decederet, ex tunc talis omnis substantia in archiepiscopum et ecclesiam; non secus, si archiepiscopus et episcopus quispiam moriatur, talis etiam omnis substantia in archiepiscopatum devolvatur. Denique, ut omnes ab archiepiscopo, tamquam capite suo ecclesiastico, tam in spiritualibus quam saecularibus dependant, clementissime volumus et jubemus. Quam munificentissimam clementissimamque concessionem nostram in vobis omni conatu et viribus demerendam, fidemque ac devotionem vestram inviolabiliter observandam continuo, nullisque procellis concutiendam fore, nobis firmiter promittimus. Et in reliquo vobis universim et singulatim gratiam nostram caesaream regiamque clementissime confirmamus. Datum in civitate nostra Vienna Austriae, die vigesima mensis Augusti anno Domini Millesimo Sexcentesimo Nonagesimo Primo, regnorum nostrorum Romani trigesimo quarto, Hungariae et reli-

quorum trigesimo septimo, Bohemiae vero trigesimo quinto. Leopoldus P. H. Blasius Janklin, episcopus Nitriensis. Joannes Maholány.

Tertiarum tandem continentiae sic se habent :

Nos Leopoldus, Dei gratia electus Romanorum imperator semper augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae rex etc. Fidelibus nostris universis et singulis, dominis Praelatis, Baronibus et Magnatibus, signanter autem futuro Strigoniensis, et Colocensis ac Bacsensis ecclesiarum archiepiscopis, principi dicti regni nostri Hungariae Palatino; item comitibus Judici Curiae nostrae regiae, uti etiam supremo partium praeacti regni nostri Hungariae superiorum Generali, et regnorum nostrorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae Bano etc., consiliariis nostris intimis; porro Personalis Praesentiae nostrae regiae in judiciis Locumtenenti et consiliario nostro; necnon Hungariae et Scepusiensis Camerarum nostrarum praefecto administratori et caeteris consiliariis; praeterea Supremis et Vicecomitibus, Judicibus Nobilium et Juratis assessoribus, quorumcunque praerepetitorum Hungariae, Dalmatiae Croatiae et Slavoniae regnorum nostrorum comitatum; insuper praesidiorum nostrorum quorumcunque Supremis et Vicecapitaneis, caeterisque officialibus militaribus equestris pariter ac pedestris ordinis, praesentibus et futuris, simul vel divisim constitutis, cum praesentibus requirendis, salutem et gratiam nostram. Humillime repraesentavit majestati nostrae venerabilis Arsenius Csernovich, Servianorum graeci ritus archiepiscopus, quod licet is, non dudum abhinc evolutis annis, sub moderni videlicet adversus juratum christiani nominis hostem etiamnum flagrantis belli tractu, victricium armorum nostrorum progressu incitatus, luculentoque divinae benedictionis vires nostras promoventis exemplo compunctus, ad excutiendum tyrannidis otomanicae jugum, una cum popu-

iis Rascianis in servitute barbara pridem gementibus animum adiecisset, eumque in finem non solum nostro, qua legitimi regis, juri gratiaeque et clementiae caesareae se et posteros ipsorum subjectos, verum etiam, desertis intra Turcarum ditiones domiciliis, abjectisque fortunis et facultatibus, paternis laribus exules et intra regni nostri Hungariae confinia translocatos, ad vindicandam ulterius et profigandam immanissimi hostis crudelitatem sub nostrae perpetuae protectionis umbra vivere et mori paratos declarasset; eoque non aspernandae virtutis et generositatis facinore benigna indulta et diplomata in anno praesertim Millesimo Sexcentesimo Nonagesimo et Primo emanata, immunitatesque et praerogativas ibidem contentas a nostra impetrasset majestate; quorum tenore nonmodo vetus ejusdem archiepiscopi authoritas et populi Rasciani ritus sarta tecta conservari; verum etiam plena spiritualis administrationis libertas, immo in temporalibus quoque onerum quorumlibet et obventionum, signanter autem decimarum immunitas iisdem concedi dignoscebatur; reperiri tamen nonnullos fideles nostros utriusque status regnicolas, qui, non attenta benigna voluntate et concessione nostra, praemissum archiepiscopum et populum, jam in avito sui ritus exercitio turbare, jam ab administratione spirituali arcere, jam denique ad incompetentem decimarum praestationem compellere attentarent, non sine gravi ipsorum praesudicio et jactura, servitiique nostri discrimine manifesto. Supplicando apud majestatem nostram memoratus archiepiscopus Servianus debita cum instantia humillime, quatenus pro animandis eorum servitiis pristina ipsorum jura benigne conservare, archiepiscopi dignitatem et in promovendis sui ritus episcopis authoritatem confirmare, episcopis porro imperturbatam pastoralis muneris administrationem permittere, toti denique populo liberam ubique sui ritus professionem et consuetam a

decimis immunitatem denuo concedere, eatenusque in regiam protectionem nostram ac defensionem clementer assumere dignaremur. Quorum demissa instantia nobis humillime proposita et relata, fidelibusque dicti populi Rasciani servitiis contra communem Christianitatis hostem generose inpensis, copiosaque sanguinis effusione contestatis in benignam reflexionem sumptis, atque constantem eorum devotionem etiam in futurum benigne nobis pollicentes (usque ad ulteriorem benignam dispositionem et ordinationem nostram pro ratione temporis instituendam), clementer decrevimus: ut et memorato archiepiscopo vetusta dignitas et episcopos sui ritus promovendi facultas (siquidem ei de jure et more ejusdem ritus sui competeret) integra maneat, et constituti per eum episcopi, signanter vero honorabiles: Isaias Diakovich Temesvariensis Jenopolitanus et archimandrita monasterii Crusedoliensis; Stephanus Metovich Carlostadiensis et Zrinopoliensis; Jephthimias Drohbnjak Szegediensis; Jephthimias Popovics Budensis et Albaregalensis; Jephthimias Zetovacs Mohacsiensis et Szigethiensis; Spiridion Stibicza Versecziensis; et Jephrem Benianin Varadinensis et Agriensis (quos videlicet nos praesentium virtute benigne admittendos et tolerandos censuimus) per assignatos sibi districtus, in quibus videlicet numero competente Rasciani seu Serviani populi de turcico, ut memoratum est, servitutis jugo in nostram devotionem asserti familiae de Consilii nostri aulae Bellici voluntate consederunt seseque collocarunt, spiritualia sua munia imperturbate obire, sotes corrigere et pro demeritis punire, stolas et proventus ecclesiasticos sibi de ritu et antiqua consuetudine competentes percipere, officiumque suum (citra tamen ullum Praelatorum nostrorum et ecclesiae Romano-Catholicae praejudicium) administrare; et populus denique omnis in praesidiis, oppidis confiniis et ditionibus nostris, locis videlicet sibi per memorati

Consilii nostri aulae Bellici commissionem concessis ubicunque locatus, libero sui ritus et professionis exercitio, absque omni metu, periculo, corporisque vel facultatum detrimento gaudere, pristinaque et jam antiquitus, vigore Matthiae regis decreti quinti articuli tertii, Uladislai regis decreti secundi articuli ultimi eisdem admissa decimarum immunitate uti et frui possit valeatque; quas quidem decimas ipse populus pro sui ritus episcoporum alimentis et redivibus, nullis Praelatorum nostrorum vel Cameralium officialium impedimentis in contrarium obstantibus, convertat et applicet. Proinde, quo in praemissarum libertatum et immunitatum usu securius persistere, et beneficiis per nos impertitis feliciter conservari, ac per id in coepto adversus otomanicam tyrannidem odio et fervore alacrius perseverare, debitamque nobis devotionem et laudabilem serviendi animum generose et constanter continuare possint, eosdem universos, archiepiscopum videlicet, episcopos et populos Servianos de turcica servitute recenter vindicatos, cum tota familia et bonis ac rebus quibusvis, facultatibusque eorum, in nostram regiam tuitionem et singularem tutelam ac protectionem suscipiendos, immo vestrae etiam tuitioni, defensionis ac speciali protectioni committendos esse duximus. Idcirco fidelitatibus vestris, quibus supra, universis et vestrum singulis, harum serie firmiter praecipientes, benigne committimus et mandamus: quatenus, dum et quando aut quotiescunque a praefatis archiepiscopo et episcopis eidem subordinatis, circa praemissa simul vel divisim requisiti fueritis, ipsos contra quoslibet illegitimos et violentos impetitores, turbatores et damnificatores, rebus, sicuti praefertur stantibus, tueri, protegere ac defendere, in praemissisque indultis et concessionibus nostris conservare et manutenere modis omnibus debeatis et teneamini; auctoritate nostra regia vobis hac in parte per nos plenarie concessa

et attributa, jureque et justitia mediante; secus non facturi. Praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum in civitate nostra Vienna Austriae, die quarta mensis Martii, anno Domini Millesimo Sexcentesimo Nonagesimo Quinto, regnorum nostrorum, Romani trigesimo septimo, Hungariae et reliquorum quadragesimo, Bohemiae vero anno trigesimo nono. Leopoldus L. S. Blasius Jaklin episcopus Nitriensis. Paulus Mednyanszky.

Nos itaque, qui nihil magis in votis habemus, quam desideratissimi olim genitoris nostri vestigia imitari, clementissimasque concessionem, ordinationes et dispensationes ejusdem ob praeclara gesta fidelibus suis benigne elargitas, omni conatu manutenere et conservare; cum igitur ob id, tum vero benigne attendentes et considerantes memorati Rascianorum patriarchae et archiepiscopi Csernovich, necnon gentis seu populi Rasciani praestantia merita, de augusta d. mo nostra Austriaca sibi comparata, dum nempe dicta gens seu natio per omnes rerum vicissitudines flagrantibus cum immani hoste Turca bellis, ac etiam modernis, per nonnullos abalienatos Hungaros suscitatis motibus et tumultibus, aliorumque adversorum casuum turbinibus in illibata erga nos fidelitate perseverando, specialem devotionis et obsequii zelum plurimis in occasionibus in ferendis promptis suppetiis, et sublevandis oneribus communibus prompto animo exhibuit ac impendit, imposterumque pari fide et alacritate sese exhibiturum et impensurum pollicetur: humillima hujusmodi supplicatione eorundem, nostrae, modo, quo supra, facta majestati, regia benignitate exaudita clementer et admissa, praefatas ternas litteras privilegiales et protectionales beatae reminiscenciae caesareo-regiae paternae majestatis nostrae, non abrasas, non cancellatas, neque in aliqua sui parte suspectas, sed omni prorsus vitio et suspicione carentes, praesentibus litteris no-

stris itidem privilegialibus de verbo ad verbum, sine diminutione et augmento aliquali insertas et inscriptas, quoad omnes earundem continentias, clausulas et articulos eatenus, quatenus caedem rite et legitime existunt emanatae, viribusque earundem veritas suffragatur, ratas gratas et accepta habentes, vigore etiam benignae resolutionis nostrae per Cameram nostram aulicam sub dato diei decimae Septembris anni modo labentis infrascripti regiae Hungaricae pariter aulicae Cancellariae intimatae, praedeclarata autoritate regia approbavimus, roboravimus, ratificavimus. Praeterea praedictum patriarcham et archiepiscopum, universumque populum Rascianum firmiter assecurantes et in verbo regio affidentes, quod intuitu praesertorum fidelium servitiorum, exindeque comparatorum meritorum eorundem, super reliquis etiam humillimis petitis, hic et nunc ob modernum turbulentum dicti regni nostri Hungariae statum haud ita facile resolvi queuntibus, affulgente ejusdem regni tranquillitate benigne statuere ac iisdem (in quantum servitio nostro, regnique legibus non repugnaverint) clementer annuere velimus; reservantes insuper nobis plenariam facultatem, reddita, divino favente numine, praefatorumque Rascianorum et aliorum fidelium subditorum nostrorum juncta opera, dicto regno nostro Hungariae et finitimis provinciis nostris optata quiete, easdem immunitates, praerogativas et privilegia ulterius explicandi, ac in meliorem, pro temporum conditione, formam redigendi; simul et propensum nostrum in gentem Rascianam animum amplius demonstrandi, prout nimirum ad nostram, regnorumque et provinciarum nostrarum ac etiam ipsiusmet praefati populi Serviani utilitatem et bonum conducere videbitur; immo acceptamus, roboramus et confirmamus, assecuramusque et reservamus, modis et formis, ut praemissum est, uberius denotatis, salvo jure alieno. Harum

nostrarum secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungariae utimur, in pendentem communitarum vigorem et testimonium litterarum mediante. Quapropter universis et singulis, fidelibus nostris totius fati regni nostri Hungariae, partiumque eidem annexarum Statibus et Ordinibus, ecclesiasticis pariter et saecularibus, aliisque regnicolis et officialibus et subditis nostris cujuscunque status, gradus, honoris, dignitatis et praeminentiae ubique constitutis et existentibus, harum serie, firmiter praecipientes, committimus et mandamus, quatenus saepe repetitum patriarcham et archiepiscopum Arsenium Csernovich, gentemque et populum Rascianum omnibus praemissis privilegiis, praerogativis, immunitatibus, gratiis, indultis, juribus et libertatibus quiete et absque omni molestia ac impedimento uti, frui, gaudere et potiri sinant, in eisque manuteneant et defendant, nihilque contra eorum tenorem sub legali animadversione et indignatione nostra attentent aut faciant vel ab aliis attentari facereque permittant. Datum per manus fidelis nostri, nobis dilecti, spectabilis ac magnifici comitis Nicolai Illésházy de Illésháza, haereditarii in Trencsin, ejusdemque et Liptoviensis comitatum supremi ac perpetui comitis, camerarii et consilarii, necnon aulici Hungarici cancellarii nostri, in civitate nostra Vienna Austriae, die vigesima nona mensis Septembris anno Domini Millesimo Septingentesimo Sexto, regnorum nostrorum Romani decimoseptimo, Hungariae et reliquorum decimonono, Bohemiae vero anno secundo. Josephus. P. H. Comes Nicolaus Illésházy. Ladislaus Hunyady.

Nos itaque, humillima hujusmodi repetiti Vincentii Popovich metropolitae et archiepiscopi, totiusque praememoratae gentis Rascianae populi que Serviani supplicatione, nostrae, modo quo supra, porrecta majestati, regia benignitate exaudita clementer et admissa, praedecaratam domini

condam fratris et immediati praedecessoris nostri litteras confirmationales privilegiales, non abrasas, non cancellatas, neque aliqua sui in parte suspectas, sed omni prorsus vitio et suspicione carentes, praesentibusque litteris nostris itidem privilegialibus de verbo ad verbum, sine diminutione et augmento aliquali insertas et inscriptas, quoad omnes earundem continentias, clausulas et articulos eatenus, quatenus eadem rite et legitime existunt emanatae, viribusque earundem veritas suffragatur, ratas, gratas et accepta habentes, praedecarata autoritate nostra regia approbavimus, roboravimus, ratificavimus, ac pro repetito metropolitae et archiepiscopo Vincentio Popovich, genteque seu populo Rasciano graeci ritus gratiose et pariformiter confirmavimus, immo approbamus, roboramus, ratificamus et confirmamus, salvo jure alieno; harum nostrarum, secreto majori sigillo, quo ut rex Hungariae utimur, in pendenti communitarum vigore et testimonio litterarum. Datum per manus fidelis nostri, nobis sincere dilecti, spectabilis ac magnifici comitis Nicolai Illésházy de Eadem, haereditarii in Trencsin, ejusdemque prout et Liptoviensis comitatum perpetui supremi comitis, actualis intimi consilarii et aulici Hungarici cancellarii nostri, in archiducali civitate nostra Vienna Anstriae die octava mensis Octobris, anno Domini Millesimo Septingentesimo Decimotertio, regnorum nostrorum Romani tertio, Hispaniarum undecimo, Hungariae vero, Bohemiae et reliquorum anno similiter tertio. Carolus P. H. Comes Nicolaus Illésházy. Ladislaus Hunyady.

Nos itaque in clementissimam reflexionem sumptis tam antelati patriarchae, metropolitae et archiepiscopi, Arsenii Joannovich, cum et praementionatae gentis populique Rasciani in sacram regni Hungariae coronam, augustam item domum nostram Austriacam, ac jam majestatem quoque

nostram praestantissimis meritis, quippe: quod ipse praefatus archiepiscopus in postremo bello turcico, ad exemplum praedecessoris sui Arsenii quondam Csernovich, patriarchae pariter, metropolitae et archiepiscopi, relicta aequae sede sua patriarchali Ippekiensi, cum populo moderationi suae concredito, ex Turcia ad ditiones nostras transierit, eundemque populum ad fideliam et proficua memorato sacro regni Hungariae diademati et augustae domui nostrae praestanda servitia animaverit, suprafatus vero gentis Rascianae populus, contractis e regnis Hungariae, Croatiae et Sclavoniae copiis, militaribus requisitis proprio etiam aere comparatis debite instructus, sub moderno fervente bello ad exercitus nostros in Bavaria, Bohemia et Italia, adversus nostros et regnorum nostrorum hostes operantes fortiter ac strenue militet, taliterque fidelitatem et subditalem devotionem in nos, et augustam domum nostram realiter et facto testentur, et, uti benigne confidimus, in futurum quoque jugi semper studio et zelo sint testaturi; humillimaque ejusmodi repetiti Arsenii Joannovich patriarchae, metropolitae et archiepiscopi, totiusque praefatae gentis Rascianae populique Serviani supplicatione, nostrae, modo quo supra, porrecta majestati, regia benignitate exaudita clementer et admissa, praedecaratas domini quondam genitoris et patris nostri litteras confirmationales iisdemque insertas privilegiales, non abrasas, non cancellatas, neque in aliqua sui parte suspectas, sed omni prorsus vitio et suspicione carentes, praesentibusque litteris nostris itidem privilegialibus confirmationalibus de verbo ad verbum, sine diminutione et augmento aliquali insertas et inscriptas, quoad omnes earum continentias, clausulas et articulos, eatenus, quatenus eadem rite et legitime existunt emanatae, viribusque earundem veritas suffragatur, ratas gratas et accepta habentes, praedecarata autoritate nostra

regia approbavimus, roboravimus, ratificavimus, ac pro repetito patriarcha, metropolita et archiepiscopo Arsenio Joannovich, genteque seu populo Rasciano graeci ritus gratiose et conformiter confirmavimus, immo approbamus, roboramus, ratificamus et confirmamus; salvo jure alieno; harum nostrarum, secreto majori sigillo nostro, quo ut Regina Hungariae utimur, in pendenti communitarum vigore et testimonio litterarum. Quapropter universis et singulis fidelibus nostris saepefati regni nostri Hungariae partiumque eidem annexarum Statibus et Ordinibus, ecclesiasticis pariter et saecularibus, aliisque regnicolis et officialibus, subditisque nostris cujuscunque status, gradus, honoris, dignitatis et praecminentiae ubivis constitutis et existentibus, harum serie firmiter praecipientes committimus et mandamus, quatenus praerepetitum patriarcham, metropolitam et archiepiscopum Arsenium Joannovich, gentemque et populum Rascianum ac Servianum omnibus praemissis privilegiis, praerogativis, immunitatibus, gratiis, indultis, juribus et libertatibus, quamdiu gens haec Rasciana et Serviana in illibata erga nos augustamque domum nostram Austriacam fide ac devotione perseveraverit, quiete et absque omni molestia et impedimento uti, frui, gaudere et potiri sinant, in eisque etiam contra illos et tales, si qui ex ratione clausulae confirmationi privilegiorum die vigesima nona Septembris anno Millesimo Septingentesimo Sexto, a suprafato dilectissimo domino patruo nostro obtentae, uti ex praerecensita ejus serie patet, insertae (reservantes insuper nobis plenariam facultatem, reddita, divino favente numine, praefatorumque Rascianorum et aliorum fidelium subditorum nostrorum conjuncta opera, dicto regno nostro Hungariae et finitimis provinciis nostris, optata quiete, easdem immunitates, praerogativas ac privilegia ulterius explicandi ac in meliorem pro temporum con-

ditione formam redigendi etc.), modofataeque clausulae non recta ex interpretatione praedictae genti et populo Rascianorum incommoda quaequam causarant, manuteneant et defendant, nihilque contra eorum tenorem sub legali animadversione et indignatione nostra attentent aut faciant, vel ab aliis attentari facereque permittant. Datum per manus fidelis nostri nobis sincere dilecti, spectabilis ac magnifici comitis Ludovici de Batthyán, perpetui in Német-Ujvár, comitatus Castriferrei supemi ac perpetui comitis, pincernarum nostrorum regalium per Hungariam magistri, consilarii nostri actualis intimi, necnon per antelatum regnum nostrum Hungariae aulae nostrae cancellarii, in arce nostra regia Pragensi, die decimaoctava mensis Maji anno Domini Millesimo Septingentesimo Quadragesimotertio, regnorum nostrorum : Hungariae, Bohemiae et reliquorum anno tertio. Maria Theresia. P. H. Comes Ludovicus de Batthyán. Franciscus Koller.

DE BALLAGI GÉZA.

